Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

CHRISTIAN B. SCHJØRRING

Af Jord er du kommet –

EINAR MUNKSGAARD – SKANDINAVISK BOGFORLAG

Af Jord
er du
kommet –

CHRISTIAN B. SCHJØRRING

Af Jord er du kommet –

Jordpåkastelsen indenfor europæisk kultur

Udgivet med tilskud fra Undervisningsministeriet

EINAR MUNKSGAARD – SKANDINAVISK BOGFORLAG

Tidligere udkom:

Christian B. Schjørring:

C. F. Dichman, Oehlenschlägers Lærer.

En Nordmands Skæbne i Danmark.

C. A. Reitzels Forlag 1955.

Udgives med støtte fra undervisningsministeriet og anbefales blandt andre af fhv. kirkeminister provst Carl Hermansen, Hjørring; biskop, dr. theol. Skat Hoffmeyer, Århus; højskoleforstander Edv. Jensen, Børkop; biskop Elmo Knudsen, Brødremenigheden, Christiansfeld; idrætspræsten, sognepræst F. Gaarn Larsen, Skjold; dr. phil. Alfred Otto, den katolske kirkes videnskadelige pater; professor, dr. theol. Regin Prenter, Århus; Magister Vagn Riisager, Randers. –

VEJLE AMTS FOLKEBLAD

Dæ stod en Præst å såå nowwe Uer
ve en Grow, å så foéld der trej Skowwlfuld Juer.
Folk skiltes, så hwæ gik hjem te sett,
den døø blew jenn, men han mærket et ett.
Så wa der en Mand fræ en fremmet Ejn,
dæ bag atte spuur bådde Præst å Dejn
om, hwoså di såen kåst Juer o æ Kjest,
men det wa der ingen a dem dæ vest.
Di såå, de wa Skek fræ gammel Ti
å gjöör såen mæ Folk, nær dje Lyw wa fåbi.

Anton Berntsen.

Indholdsfortegnelse

Indledning 11

Andre forfatteres publikationer om samme eller beslægtet emne (kritisk gennemgang) 14

I. EFTER REFORMATIONEN

1) Protestantiske lande:

a) Tyskland 21
b) Skandinavien 21
c) Kirkeritualet 29
Danske lov 32
Fortolkning af ritualet 33
d) Sverige 57
e) Forsøg på at forandre jordpåkastelsen 60
f) England 65
g) Shetlandsøerne og Færøerne 68
h) Brødremenigheden i Christiansfeld 72
i) Ligbrænding 76
j) Borgerlig begravelse 77
k) Lægmand forretter jordpåkastelsen 80
l) Undersøgelser i Dansk Folkemindesamling på Det kgl. Bibliotek 82
m) Nedpæling af lig 94
n) Undersøgelser, fremskaffet og foretaget i Sverige 97
o) Dansk og udenlandsk litteratur 102
Prædiken af biskop, dr. theol. Skat Hoffmeyer, Århus, påskedag 1959 106
p) Nationalmuseets etnologiske undersøgelser 111

2) Romersk-katolske lande:

Katolsk begravelse i Danmark 115
Undersøgelser i Frankrig 118

3) Den russiske ortodokse kirke 120

II. MIDDELALDER

1) Romersk-katolske kilder:
Undersøgelser i benediktinerklosteret Maria Laach 123
Undersøgelser af jordpåkastelsen før reformationen i Norden 131
Indmuringsakten 134
Stenkast 135
Strandvaskere 137
2) Andre kristne kirkesamfund — (Ætiopien, Armenien) ... 139

III. OLDKIRKEN

Begravelsesmåden i Rom 141
Aske-onsdag 144

IV. ROMERSK OG GRÆSK KULTUR 145

V. JØDEDOMMEN 150

VI. FØR-KRISTEN EUROPÆISK KULTUR

Undersøgelser i Norden 153
Island 159
Resultatet af undersøgelsen 167

VII. FREMMEDE RANDKULTURER

Ægypten m. m. 170

VIII. APPENDIX

Spredt etnografisk materiale til belysning 172
Afrika 174

IX. KONKLUSION 175

X. LITTERATURFORTEGNELSE 183

Forord

Ude på kirkegården kom jeg til at stå ret nær ved en åben grav, da jeg havde været med til at bære kisten fra kirken og hen til graven. Jeg havde derfor rig lejlighed til at iagttage præsten, så, hvordan han tog den lille skovl og kastede de tre skovlfulde jord på kisten, og hørte, hvordan jorden gungrede mod kistens låg.

Handlingen gjorde et stærkt indtryk på mig, og jeg kom til at tænke på, hvad denne handling mon skulle betyde, hvad den skulle sige til følget, og hvor den stammede fra; at den var gammel, var der noget i mig som sagde, men det, som slog mig mest, var, at man ikke ved tidligere begravelser havde tænkt over handlingen.

For at få en forklaring ventede jeg som manden hos Anton Berntsen, til følget havde forladt kirkegården, og jeg spurgte da præsten, om han ikke kunne give mig en forklaring, men svaret var, at det havde han aldrig tænkt over, og han mente heller ikke, at han havde læst noget om jordpåkastelsen.

Tiden gik, engang imellem kom jeg selv til at tænke på handlingen, og engang lod jeg en ung student se efter i forskellige bøger på universitetet, men noget svar fik jeg ikke.

Grunden var vel ene og alene den, at handlingen nok hist og her er beskrevet, men nogen egentlig redegørelse fandtes ikke.

De følgende sider skulle gerne bringe noget lys over spørgsmålet og også klarlægge, at vi i jordpåkastelseshandlingen står ved en af de ældste skikke; den har fulgt slægt efter slægt; som den foretages i dag på vore kirkegårde, sådan har ordene lydt gennem århundreder, og der er ikke det mindste tegn på, at der er nogen, som ønsker at afskaffe dem.

Den ubevidste forestilling om samhørighed mellem jorden og den afdøde giver sig udtryk på mange måder, således også i de ord, som stod i Berlingske Tidende den 1. januar 1953:

— Dronning Alexandrine holdt, som bekendt, meget af Marselisborg, og hun følte sig meget nær knyttet til slottet og til Århus. Kongen har

derfor bestemt, at den jord, som skal bruges ved jordpåkastelsen i slotskirken på søndag, skal hentes i Marselisborg slotspark, den park, som den afdøde dronning færdedes i det meste af sommeren, og hvor hun kendte hvert træ, hver blomst og hver busk. Ved denne bestemmelse understreges også den nære samhørighed mellem dronningen og Århus —.

Under min første søgen var det kun meningen selv at få nogen viden om emnet, men som arbejdet skred frem, blev jeg klar over, at her virkelig lå et felt, som godt kunne fortjene at blive dyrket, men at tage bestemmelsen var ikke så ligetil. For det første krævede arbejdet, at jeg måtte opholde mig i København og blive bymenneske, dernæst at jeg måtte gøre mange mennesker ulejlighed, da der ville opstå problemer, som det var rart at drøfte med andre, og endelig — hvad jeg ikke vidste i starten — at det var nødvendigt at foretage rejser til udlandet, for dér at foretage studier og tale med videnskabsmænd.

Alt dette er nu tilendebragt, og det er mit håb, at mit arbejde må bære frugt og være med til at kaste lys over den gamle skik med de tre gange jord.

Under mit arbejde har jeg mødt en uhyre hjælpsomhed fra alle kredse, fra teologer og ikke-teologer, fra videnskabsmænd, fra bibliotekarer, fra private samlere både her og i udlandet, og selvom jeg gerne ville, er det mig umuligt at takke hver enkelt her for hjælp i mine studier, men jeg må nøjes med at lade dette forord munde ud i en tak til dem alle.

Christian B. Heltoft

Indledning

Døden er hver mands skæbne, men heldigvis er det så viseligt indrettet, at man ikke til hverdag går og tænker over den. Men kommer der dødsfald i ens slægt, opstår straks tanken om, hvordan den dødes begravelse skal foregå. Set ganske overfladisk må man sige, at begravelsesskikken er en af de mest konservative, man har; hertil vil måske nogle indvende, at det ikke kan være rigtigt, da vi i øjeblikket ser, at der finder flere og flere ligbrændinger sted. Dette er nok sandt, men det, der tænkes på i denne sammenhæng, er, at kirkens medvirken under en begravelse ikke er forandret gennem århundreder.

Dette må fastholdes for Danmarks vedkommende; ser man ud over jorden, disponerer de forskellige folkeslag forskelligt over liget, man begraver, brænder, balsamerer, anbringer det på tage af tårne, lægger det i både, hænger det op i træer o. s. v.

Men overalt foregår handlingen under anvendelse af et vist ritual som udtryk for respekt for den afdødes legeme, eller måske snarere af angst for den afdøde.

I vort samfund er begravelsesskikkene en trøst for de efterlevende, gennem dem viser man den afdøde den sidste ære, men samtidig kan man også få lejlighed til overfor andre at dokumentere sin egen venlighed og godhed.

Her skal jeg ikke komme ind på at referere en dansk begravelse, som den foregår i folkekirken. Målet skulle være at undersøge handlingen „jordpåkastelsen", se om det kan lykkes at følge skikken tilbage i tiden, først og fremmest her i landet, og da man må antage, at det ikke kan være en handling specielt for Danmark, da — så godt som det nu kan lade sig gøre — til andre lande.

Der var naturligvis rig lejlighed til at tage alle lande ind under undersøgelsen, og det havde også været meningen, men det viser sig, at så ville stoffet blive ganske uoverkommeligt.

Målet må derfor være at foretage undersøgelsen indenfor europæisk kultur og lade den blive en historisk undersøgelse, dermed ikke sagt, at man systematisk vil lade de andre verdensdele ude af betragtning, men det, som her medtages, vil blive spredte glimt, da man ikke f. eks. kan dække Afrika ved kun at nævne een begravelse på et ganske tilfældigt sted. Disse undersøgelser vil blive medtaget i den sidste del af afhandlingen, og måske kan de være med til at runde denne af.

Ordet „jordpåkastelsen" gør altid et meget stærkt indtryk på mennesker, idet man uvilkårlig forbinder begravelse og dyb sorg med det, thi alle véd, at ordet dækker den kirkelige handling ved begravelsen, oftest udført af præsten, når han kaster tre skovlfulde jord på kisten.

Læser man et af de store provinsblade, f. eks. „Vejle Amts Folkeblad" eller „Horsens Folkeblad", vil man lægge mærke til, at der ikke omtales begravelser, uden at præstens navn nævnes to gange, dels som prædikant, dels som den, der forretter jordpåkastelsen, vel et bevis på, at den gamle ceremoni — jfr. Ruland: Geschichte der kirchlichen Leichenfeier, Regensburg 1901. S. 169 — er så dybt rodfæstet i kirken og befolkningen, at det er en undtagelse, som bekræfter reglen, når der finder en begravelse sted uden jordpåkastelse.

For at sige det med andre ord:

Jordpåkastelsen er højdepunktet af højtideligheden ved begravelsen — er den endelige slutsten på et menneskes livsbane her på jorden, jfr. J. S. Møller: „Fester og Højtider i gamle Dage", P. Haase & Søn, Kbh. 1929. S. 404. Det er i grunden først jordfæstelsen, ikke døden, der sætter det afgørende skel mellem levende og døde.

Når nu emnet skal behandles, var det naturligvis bedst, om man kunne fastslå fakta i dag og så gå baglæns med stoffet for på den måde at få klarhed over oprindelsen.

Men da jordpåkastelsen både har en religiøs (kirkelig) og en lovbunden side, vil det være vanskeligt, hvor en senere lov afløser en bedre eller mere tidsbestemt lov.

Det vil derfor i dette tilfælde være det mest formålstjenlige at gå ud fra tiden omkring reformationens indførelse, lade denne være hovedhjørnestenen og så undersøge skikken i Danmark op til vor tid, nævne

de love, forordninger, skrivelser og andre ting, som har betydning, og som danner ledetråden for emnet.

Ved behandlingen af lovsteder vil der blive lagt vægt på de vigtigste love, statens syn på handlingen, dens kirkelige side og dens iklædning som politi- og straffeforskrift.

Ved opstilling af stoffet på denne måde kan der rejses den indvending, at de forskellige spørgsmål, som afgøres, kommer til at stå noget spredt; det havde måske været bedre f. eks. at tage spørgsmålet „selvmordere" op til behandling på eet sted, men når jeg alligevel har valgt den kronologiske rækkefølge, opnår jeg at behandle stoffet i den rigtige orden, og der fremkommer et mere levende billede.

Når jeg har valgt at begynde udredningen ved reformationens indførelse i Danmark er det ikke ensbetydende med, at jeg vil begynde med en omtale af denne men kun at fastslå, at i dagene den 18. og 19. august 1534 blev Christian den 3. hyldet af indbyggerne i Horsens og af folk fra den del af Jylland, som ikke havde sluttet sig til skipper Clement. Ved denne sammenkomst lovede kongen at udstede en håndfæstning, som gik ud på, at når „riget kom til ro", ville han og rigsrådet „gøre en god kirkelig skikkelse i alle måder"; dette var i virkeligheden begyndelsen til dødsdommen over det katolske herredømme.

Det var Chr. III., som ved sit personlige kendskab til forholdene, gav stødet til omfattende regeringsarbejder, og det var ham, som var drivkraften i det vigtigste af tidens lovgivningsarbejder, den ny kirkeordning, kendt under navnet „Kirkeordinansen", jfr. „Danmarks Riges Historie" af Joh. Steenstrup m. f., Kbh. 1896—1907. Bind III. S. 352. (Kirkeordinansen).

ANDRE FORFATTERES PUBLIKATIONER OM SAMME ELLER BESLÆGTET EMNE (KRITISK GENNEMGANG)

I sin bog DEN RELIGIØSE JORDPAAKASTELSES ORD, OPLYST AF DEN CLASSISKE OLDS PHILOSOPHI, som udkom i København 1835, begynder Baden med at vurdere jordpåkastelsen, som den findes i kirkeritualet, og, som han anfører, er det indholdsrige, betydningsfulde ord, præsten siger, idet han kaster tre spader jord på vore lig under disses højtidelige begravelse.

Derefter søger han at bestemme jordpåkastelsens oprindelse, og det gør han ved at referere et brev fra Suhm til en ven, og heri siger denne:

„Da jeg for nogen Tid siden gennemlæste det vel lidet, men meget lærde Skrift, som den engelske Dr. Middleton haver skrevet om Overensstemmelsen af Ceremonierne i Gudstjenesten, mellem den romersk catholske Kirke og den gamle romersk hedenske, faldt mig ind det Sted hos Horatium i hans 1. Bog 28. Ode:

Qvanqvam festinas, non est mora longa, licebit injecto ter pulvere curras: Skjønt Du har Hastværk, kan det ikke Tage Dig lang Tid, at kaste tre Gange Jord paa mig, da Du saa kan rejse videre.

Middleton har Ret, naar han mener, at der er noget Vist hos Menneskene, som tilvejebringer hos alle en Lighed i deres Gerninger, ei alene almindelige, men endog i Religionen selv.

Overalt ser man, at de fleste Mennesker haver holdt for, at der er noget Særdeles hos Tretallet. Det Tal raaber Poeterne paa, naar noget Mærkeligt skal hænde.

Ligeledes ser man at vore gamle Forfædre her i Norden døber deres Børn i Vand (Daab spores hos fast alle Folk. Vand var baade indvortes og udvortes Renselse).

Thi ingen Formular i vor christlige Cultus kan mere aande Oplysning, end just disse Jordpaakastelsesord, som de i Ritualet og Alterbogen ere foreskrevne, saa indholdsrige, betydningsfulde ere disse Ord, at den Tænkende, han være Christen, Jøde, Musselmand, Hindu, eller ingen positiv

d. e. historisk Religion erkjende, saa vækkes dog hans Opmærksomhed af Ordene.

Disse Ord ere nemlig Omskrivning af deels de classiske Olds de to indholdsrige Ord alma Mater: den nærende Moder, som Jorden kaldes, dels af de græske Philosophers Tanker om Døden.

Man indvender ikke herimod, at vore Jordpaakastelsesord rimelig maa være kommen til os gennem Patres, der, som bekendt, ringeagtede den classiske Olds Philosophi.

Thi de fleste Kirkefædre, især de ældre, var meget lærde Mænd, oplærte i deres Ungdom i Philosophien, saa de vist ikke i disse Jordpaakastelsesord kunde finde noget Stridende mod Christendommens Lære.

Overalt er der jo, som i anførte Suhms Brev sagt, saa mange Cermonier optagne af den hedenske Cultus i den christne.

Jeg vil saaledes ved denne Lejlighed kun bemærke de catolske Sjælemesser, der oprindelig er upaatvivlelig hedenske."

Baden beskriver nu alma mater nærmere og slutter:

„Men ikke blot den classiske Olds Philosopher og Tænkere bare dyb Ærbødighed for Jorden, hos fast alle Alderdommens Folk spores denne Ærbødighed.

Vi tør derfor antage, at ifølge den er Ligets Begravelse i Jorden langt ældre end deres Forbrændelse, eller enhver anden Maade at skille sig ved Lig paa.

Ja selv, hvor Jordbegravelse forandres til at brændes, som hos Romerne, beholdes dog længe den første Skik ikke blot af Fattige, men ogsaa af visse Familier. Men herom, som overalt om de Gamles Begravelsesskikke, giver Cicero interessante Underretninger, hvori tillige findes Bestyrkelse for min Oplysning af vor Jordpaakastelsesord, i sin platon Dialog (Effinxit copiam Platonis siger Qvintilian, i 10. Bog 1. Cap. af sine Inst. Orat., om Cicero.) de legibus,: om Lovene."

Da Baden er ved at oversætte denne dialog, giver han en prøve af stedet, nemlig dialogens 2. bog fra 21. til 26. kapitel om den religiøse begravelse:

„— Det behøves ikke, at jeg forklarer, naar Familiesorgen ophørte, hvorledes Lighuset renses, hvorledes et afhugget Lem bedækkes med Jord, hvad Forbindtlighed der var til at ofre et Svin, naar Stedet blev Begravelse og helligt. Imidlertid synes mig den ældste Begravelsesmaade at være den, Xenophon fortæller, Cyrus brugte.

Liget overgives nemlig til Jorden, og saaledes lagt og stillet ligesom skjules det af Moder Jord . . .

Cajus Marius's — ved Floden Anio (Teverone) — opbevarede Levninger befalede Seirherren Sulla at strø omkring, af en bitter Hævngerrighed, der ikke var saa klog, som den var modig. — —

Ennius siger om Afrikanus: her er han lagt. Vistnok, thi lagt siges om dem, som er begravede. Dog blev Begravelsen (Graven) ikke deres, før Liget var kommet i den.

Hvad nu siges om alle begravede, at de er jordede, det sagdes da egentlig om dem, som paakastet Jord dækkede, og denne Skik fandt Bekræftelse i den pontificale Ret.

Thi før en Klump Jord er kastet paa et Lem (Kilden til vor Jordpaakastelse, thi selv om Ligene brændtes, kastedes dog Jord paa et Lem, ja, som nogle mener, afhuggedes dertil en Finger, som ikke blev brændt, men begravet) har Pladsen, hvor Liget er brændt, intet helligt ved sig.

Er Jordklumpen paakastet, saa er han dér begravet, og denne Begravelse har saa mange religiøse Rettigheder.

Derfor forordnede P. Mucius, at den, som var dræbt ombord, og saa kastet i Havet, var Familien skyldfri for, da intet Lem var over Jorden, var han derimod druknet, og han drev til Land, skulde Arvingerne ofre. — —

Thi og i Athen forblev fra Cecrops af, som man sagde, Skikken at begrave i Jorden, og naar de nærmeste Slægtninge havde kastet den paa, og Graven var tildækket, saa saaedes den med Frugt, saa at Moderens Barm og Skød ligesom overlodes den Døde, men Jordfladen, forsonet med Frugter skulde overlades de Levende."

I PRÆSTENS GERNING VED BEGRAVELSEN, skrevet af A. Jantzen — findes i T. T. ny række, I bind, Kbh. 1899-1900 — fastslår også han, at jordpåkastelsen er vel kendt i oldtiden og henviser til Badens sted i Horats' Ode 1,28, og fortsætter med at sige, at hos jøderne og muhamedanerne er de tre skovlfulde jord på liget vel kendt. Hos frankerne ligeså.

Fra oldtidsskikken gik den over til de kristne folk. Skikken har derfor ikke noget at gøre med de tre personer i guddommen.

Derefter kommer han ind på forholdene efter reformationen. I BIDRAG TIL KRISTELIG JORDFÆRDS HISTORIE af P. Severinsen — findes i T. T. 4. række, IX bind, Kbh. 1928 — begynder Severinsen med at fastslå, at jordpåkastelsen er egentlig af hedensk oprindelse, bundet i den religiøse fore-

Dronning Alexandrines begravelse i Slotskirken i København søndag den 4. januar 1953. Kgl. konfessionarius, dr. theol. Michael Neiendam forretter jordpåkastelsen på den i Dannebrog svøbte båre

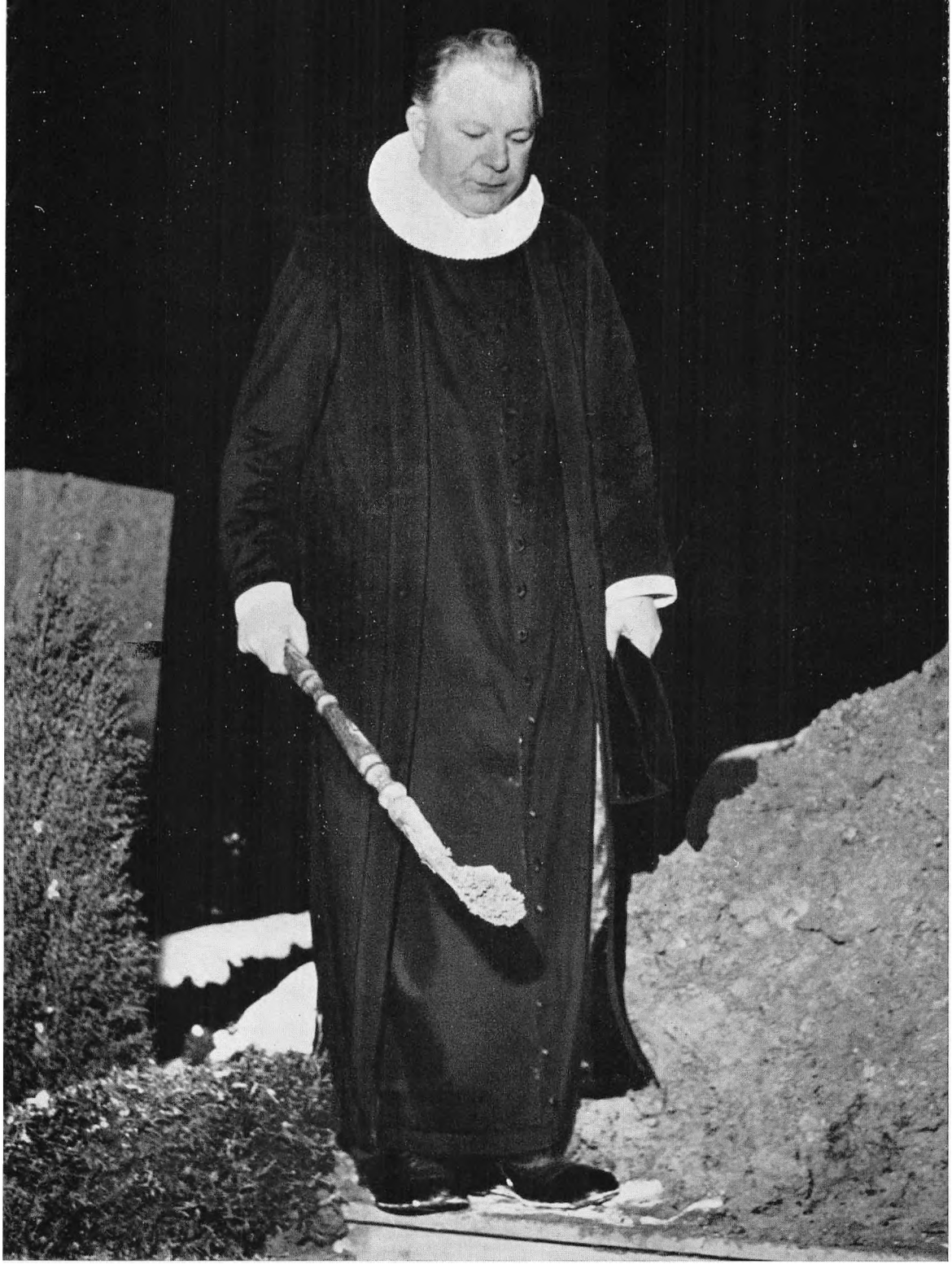

Idrætspræsten, sognepræst Fr. Gaarn Larsen foretager jordpåkastelse på Skjold kirkegård

stilling om, at den døde, der ikke er dækket af jorden, har det ondt — altså nøjagtig den samme indledning som Baden, måske bare sagt med andre ord, — og han føjer til, at den hører sammen med den tankekreds angående de døde, der betragter graven som en bolig, den samme tankegang, som skabte de store stengrave.

Vi møder den i det oldgamle babyloniske digt fra Abrahams tid om Gilgamesh, som egentlig er begyndelsen til den litteratur, der fortæller om besøg hos eller af de døde med skildring af deres tilstand.

Derefter nævnes litteratur fra Hellas, hvor fortællingen om Antigone af Sofokles fremdrages, og i de homerske digte regnes med, at den afdødes sjæl ikke kommer til Hades, før liget er jordet, og som eksempler nævnes Iliaden 23,71 og Odysséen 11,72. Også Horats Ode 1,28 anføres, det samme sted som hos de to foregående — Baden og Jantzen, men Severinsen udvider det noget.

Den samme hedenske folketro kan spores i det meste af Europa, og her henvises til Sigrdrifas råd til Sigurd i den ældre Edda (Sigrdrifumal):

Mit niende er,
at naar du end finder
et Lig, saa læg det i Jorden,
kom Døden af Sot,
kom Døden paa Hav,
eller kom den af svungne Sværd. —

Derefter omtales strandvaskere, St. Gertrudsgilderne og den humanistiske præst Niels Andersen Svansø i Varde og slutter med henvisninger til Feilberg og Tang Kristensen. Til slut nævnes den engelske kirke.

Som et eksempel på, hvordan man også skrev om jordpåkastelsen, er en bog udkommet i København 1793, der er intet forfatternavn, titlen er NOGET OM BEGRAVELSER OG JORDPAAKASTELSE TILLIGEMED ET PAR ORD OM REGENSEN.

Forfatteren kritiserer hele begravelsesskikken og siger bl. a. side 13:

„Ligeledes indser jeg ikke, hvad den saakaldte Jordpaakastelse skiender den afdøde eller den afdødes Paarørende, haver hans eller hans Handlinger været af den Beskaffenhed her paa Prøvebanen, at de haver gjort sig uværdige eller uskikkede til at nyde hine for os Dødelige saa ganske ukendte Glæder, da vil den virkelige og latterlige Skik hverken kunde hjælpe til eller fra, i nogen Maade forhindre hans eller hendes Kaar, men vil udsætte de efterlevende i unødvendige og trykkende Udgifter. — —

Jeg vil ikke for ei at haane Standen, optegne nogle af alle de mange uheldige Anekdoter, man ere bekendt i denne Anledning, og som alt for tydeligt læser, at selve Gejstligheden indser sammes Usømmelighed, som en overflødig og ei opbyggelig Skik, og som noget der smager lidt for meget af Catholicismus, thi hvordan man end vender og drejer denne kieledæge, er og bliver den af den Beskaffenhed, at man alt for længe siden, i mit saa oplyste Fødeland, burde have jaget den paa Døren, — —

(Ethvert Land i Europa søger en Ære i, at dets Indbyggere er oplyste og poleeret Folk, og om de end ikke er det, dog vilde have Skinnet af samme, vore Pibekraver, Messesærke og Jordpaakastelsen giver Udlændingen ingen glimrende Slutning om vor Oplysning fra det teologiske Hjørne). (Note i bogen).

— — den havde og sandelig havt denne saa vel fortjente Afsked, hvis den ikke var forbundet med en Kiendelse til Vedkommende, og naar ikkum det finder Sted, da maa det endeligt være rigtigt og saare ret, uagtet jeg ikke finder en Tøddel i Biblen, som dog er Argumentet der ellers beviser og opløser hver en Gaade, som melder noget om de tre Klatter Jords Paakastelse, som en Nødvendighed for at blive Himmelboer, men efter lang Granskning slutter mig til, at samme er endnu en Levning fra Pavens Herredømme, som man saa har syntes for raadeligt at vedligeholde saa længe kunde ske, og at betjene sig af Fornuftens Langmodighed, og om muligt endog at trodse samme, var her, som saa ofte, faldet.

De Lidendes hæse Røst vilde og torde ingen høre af Frygt for Bandstraalen, thi vor er den Frække, der turde lydt at sige:

Den og den Brug og Ceremonie er tidligere baadet og er for vor Tidspunkt upassende og for Menneskeheden trykkende og lederende, nej, bær tavs sin Skæbne, lod sig paalægge Bidsel og adlyde med Redebonhed Vatikanens Pisk. — —"

Resultatet af disse noget korte referater af de forskellige afhandlinger giver os et fingerpeg om, at jordpåkastelsen går meget langt tilbage i tiden. Baden optager tråden i Horats 1. Bog 28. Ode: Dødsfantasier, Strandvaskerens Sjælevaande.

Her gengives den i Alfred Glahns oversættelse, Kbh. MDCCCXX:

Archytas! Du maalte saa Hav som Land
og talte de Sandskorn i Livet
en Tue af Jord ved Matinus' Strand
til Grav man monne Dig give!

Mod Himmelhvalv higed Din Tanke fra Jord,
dog maatte Du lide Døden.
Som Tantalos, Gæsten ved Gudernes Bord,
som Tithon hos Morgenrøden.

Som Minos, hvem Zeus sine Raad betror, —
ja, to Gange Døden lider,
Euphorbos, der vidned af Skjoldets Ord,
han døde paa Trojas Tinder.

Og hærded: kun Kødet fra Døden fast, —
og sanddru og vis ham kalde,
det gjorde Du jo! — men: i Gravens Nat
vi vandre til Slut dog alle!

Een hidser Furier Mars i Vold,
mens Havet den Sømand sluger,
og gammel og ung blir i Døden kold:
Proserpinas Favn os knuger!

Alt sank Orion — da gik og jeg
til Bunds i en Storm paa Havet — —:
O, Skipper, Skipper! — O, nægt dog ej
mit Lig at vorde begravet.

Ak, blot i lidt Flyvesand! — Tro mit Ord:
Gaa højt end Hadrias Vove,
Sydostvinden lader Dig frelst om Bord
og hærger Venusias Skove!

Og Zeus og Neptun, den Gud fra Tarent,
Dig lønne! — Hvad vilde Du sige,
om Straffen mod dine Børn blev kendt,
fordi Du mig turde svige?

Maaske det times Dig selv til sidst,
at Løn som forskyldt Dig bier:
Da nævner sig mine Bønner for vist,
Dig ingen Soning befrier!

Er end Din Hast med at lette stor,
det kan dog ej længe vare:
Har blot Du kastet tre Haandfulde Jord,
saa har Du jo Lov at fare! —

At Jacob Baden tager den som sit udgangspunkt, eller man kunne måske snarere sige, at den har været grunden til, at han tog jordpåkastelsen op til undersøgelse, da han oversatte Horats: Q. HORATIUS FLATCUS SAMTLIGE VÆRKER, København 1792.

Oden XXVIII. Naura: Sømanden findes side 102 ff.

Den latinske tekst til det sted, som har vor interesse, er følgende:

Quanquam festians (non est mora longa) licebit
Inicto ter pulvere curras.

Baden har parantesen, som ikke findes f. eks. hos Lvcianvs Mveller: Q. Horati Flacci. Carmina. Tertivm Recognovit. Lipsiae MDCCCXCVII. Side 25, hvor teksten er:

Quanquam festinas, non est mora longa, licebit iniecto ter pulvere curras.

Badens oversættelse lyder:

„Jeg vil, du iler, men du behøver ikke lang Tid til at kaste tre Skuffer Støv paa mig, og saa sejle din Kaas."

Til denne oversættelse har Baden følgende anmærkninger side 105:

„19) Visse forbrydelser, deriblandt den, ikke at bevise de Døde den sidste Pligt, holdes saa svære, at naar de ikke bliver straffede paa Forbryderen, maatte hans Afkom undgielde det."

„20) De Gamle stod i den Tanke, at intet kunde afværge Virkningen af de Forbandelser, som en uretfærdigen behandlet Person for Alvor udstødte. — —"

Men hvordan end teksten bliver oversat, så er meningen den samme, det var af yderste vigtighed, at man blev begravet.

Denne begravelsesform har jordpåkastelsen, og når jeg bruger ordet „begravelsesform", så er grunden, at hele billedet er hentet fra en strandvaskers sjælevåde, altså et dødsfald, som ikke er det normale, den samme situation kunne måske opstå, hvis man fandt et lig ved en vej, og man ikke havde tid til at standse for at foretage begravelsen, her måtte de tre kast jord også være nok, men fra dette og så til at sige, at man havde jordpåkastelsen på den tid, og at den blev foretaget ved hver begravelse er nok lidt meget; det, man har konstateret, er, at man havde jordbegravelsen, og som et minimum var de tre kast jord nok.

Jantzen begynder også med Horats og fører skikken hurtigt gennem jøder, muhamedaner, franker op til de kristne folk, men som det vil fremgå af det senere, så har jøderne ikke jordpåkastelsen, og Severinsen fastslår, at skikken er af hedensk oprindelse, og siger, at vi møder den i det oldbabyloniske digt fra landets mystiske tid.

I.

Efter reformationen

PROTESTANTISKE LANDE:

TYSKLAND

Når overskriften siger, at vi nu vil gå over til at behandle jordpåkastelsen efter reformationen, så er det ganske naturligt at begynde med Tyskland, fra det land, hvor reformationen kom til Danmark.

Man ville vel nok på forhånd tro, at Luther havde skrevet en del om begravelsen, men det viser sig, at den mest omtales i almindelige vendinger, hvor det understreges, at den skal foregå på en sømmelig måde, som et vidnesbyrd om håbet på opstandelsen.

Han omtaler dog den smukke skik, at det sine steder i Tyskland er sædvanligt, at de nærmeste pårørende kaster jord i graven, men ellers bliver emnet ikke berørt.

Denne korte redegørelse vidner om, at jordpåkastelsen ikke har haft megen interesse, og at der i den ikke lå stof, som man kunne tænke sig forandret.

M. h. t. det katolske Tyskland, henvises der til dette på et senere sted.

SKANDINAVIEN

Allerede efter rigsdagen i oktober 1536 udarbejdede prædikerne i København EN HAANDBOG FOR SOGNEPRÆSTER TIL ALLE EVANGELISKE KIRKETJENESTER, dens fortale er fra foråret 1537.

Beklageligvis er kun et ufuldstændigt eksemplar bevaret, og i den anledning véd man ikke, om bogen har indeholdt et begravelsesritual.

Nogle, bl. a. Siversen, mener, at der har været et sådant, og at bogen skulle have indeholdt en længere „formaning".

Kirkeordinansen blev udsendt den 2. september 1537 på latin med kongens segl alene og datum for fortalen, dog uden at være beseglet af rigens råd.

På en herredag i Odense den 14. juni 1539 udsendes ordinansen imidlertid atter, og denne gang på modersmålet og i den almindelige forfatningsmæssige lovgivningsform.

Ordinansen bestemmer bl. a., hvorledes kirketjenesten skal holdes, og hvorledes man skal jorde lig (kap. XIII) ... naar man kommer til Graven, saa lægger man Liget ned og kaster paa ... Saa skal Præsten: „om han haffer stunder oc er beden derom" holde en Tale o. s. v.

Når disse bestemmelser fra kirkeordinansen helt er taget ud af deres sammenhæng — som vi har gjort det — siger de ikke meget til oplysning om, hvordan man ønskede, en begravelse skulle foregå efter reformationen.

Ordene synes at være valgt så forsigtigt som muligt, jordpåkastelsen nævnes ikke, og man kan ikke af ordinansen se, om præsten skal være til stede under begravelsen.

Sammenligner man ordinansen og Luthers udtalelser, så falder de i tråd med hinanden, begravelsen skulle gøres til en mere enkel handling i modsætning til den katolske handling.

Dette spørgsmål vil blive behandlet senere under de katolske begravelser.

Men hvordan modtog nu præsterne denne nye bestemmelse?

For manges vedkommende sikkert ganske negativt, og derfor var der ikke andet at gøre fra kirkens side end at give dem en mere udførlig vejledning, og denne kom allerede 1538, skrevet af Peder Palladius.

Palladius bruger den samme fremgangsmåde, som Luther anvendte, da han sammen med 2. udgave af den lille katekisme i året 1529 lod følge en bog om brudevielse.

Titlen på Palladius bog er:

EEN LIDEN OC NYTTELIG BOG. OM LØNLIGT SCRIFTEMAAL. OM OBENBARE PENITETZ FOR OBENBARE SYNDER.

HVORLEDES MAN SKAL HANDLE SACRAMENTET HOSS DE SYUGE.

OG NOGLE ANDRE NYTTIGELIGE ARTIKLE OC JORDEFERD. Kbh. 1538.

Jfr. Peder Palladius Danske Skrifter udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund, Kbh. 1911. Bind 1. S. 141 ff.

Om Jordeferd S. 155.

Naar nogen bliffuer kranck oc ligger syug hoss oss / da lade wii ske almindelig bøn for hannem den stund han ligger.

Døør han i Gudz naffn / da lade wii ringe for ham / før end Liget bæris til graffue / da raade de och der fore som ere samme Døde menneske // anrørinde / om de ville lade ringe eller ey / och giøre effter Ordinantzens lydelse / och saa ath lade børnene gaa der fore met gudelig sang / och opuecke de leffuinde til ath tencke paa døden oc ath gaa til Graffen / saa legger mand det straz neder / och Presten kaster tre skuffue muld derpaa / med disse Ord:

Aff iorden æst du
och til iorden æst du kommen
men Gud vil opreysse // dig paa den yderste Dag.
Saa lader hand skyude graffuen til.
Og da giør hand een føye formaning / aff huad tezt hand vil /
effter som leyligheden ad begiffuer sig.
Paa det siiste synger hand me almuen:
Du ypperste trøstere i al vor Nød. /

— — —

Foran i bogen er der et stykke:

Petrus Palladius til Læseren.

Effterdi at vor kiære aandlige Fader / Høglerd Mand Doctor Johannes Bugenhagius Pomeranus / for mercklige Sagers Skyld begerede aff alle Superintendenter i Danmark og Norge / at Enchiridion (Haandbog, Manual) Lutheri motte bliffue alene pro Manuali. Da vil jeg aldrig encten tage der noget fra (eller legge der noget til) men lade det bliffue efter hans vilge oc begering.

Dog effterdi att nogre aff Sognepresterne paa Landsbyerne / ere (dissvære) saa groffne och wforstaandige / ath de beklager dem / ath de icke vide huorlunde de skulle handle om Lønligt scrifftmaal / Om obenbare Penitentz / for obenbare synder.

Huorledis mand skal handle // Sacramentet hoss de syuge.

Och om Jordeferd etc. Uden de faa det grofflige bescreffuit paa Dansk for dem.

End dog det staar klarlige nock bescreffuit i Ordinantz bogen.

Der fore nødes ieg til ath alde udgaa paa Prent denne lille bog om forscreffne artickle / i sæær for seg selff (som tilform ære vdgaangne i Haandbogen / aff vellerde mend Predickere i Københaffn) anseendis samme Sognepresters groffne wforstandighed / ind til saa lenge den hellig Christelige Kircke bliffner forseet met lerdere och fostaandigere tiænere i Guds Ord.

Det snarlige ath ske / giffue Gud vor hiemmelske Fader / aff sin grundløsse barmhiertighed / vid sin kiære søn Jesum Christum vor Herre och eniste frilssere // Amen. //

Det, som slår een, når man læser de to stykker i „Een liden oc nyttelig bog", er, med hvor få ord Peder Palladius søger at få hele den katolske ceremoni forandret ved begravelsen, og når man tænker på, hvor folk netop på det religiøse område er konservative, kan man næsten ikke forstå, hvordan det kunne gennemføres.

Det nye, som indføres, er forskelligt som dag og nat: nu lyder ikke mere det latinske sprog, men dansk bliver kirkesproget. Det, som er det vigtigste for vor undersøgelse, er, at vi nu kan konstatere, at jordpåkastelsen efter reformationen er lagt ganske fast, man har præstens medvirken ved begravelsen, de tre skovlfulde jord og ledsageordene — den direkte tale — disse er for de to førstes vedkommende taget fra biblen, medens det tredie peger på opstandelsen. Og som Peder Palladius har lagt jordpåkastelsen fast i 1538, sådan har den danske kirke bevaret skikken til i dag.

Der er nok hist og her foretaget nogle forandringer, men selve det bærende ved skikken står fast, så det, der fremkommer i love og forordninger, kun er små rettelser.

— — —

Frants Vormordsen udarbejdede i henhold til ordinansen en alterbog for Lunds stift:

HAANDBOG OM DEN RETTE EVANGELISKE MESSE, Malmø 1539.

Heri er følgende afsnit om jordefærd:

Naar noget christet Menneske dør og sover i Herren og skal nu begraves, da maa man lade ringe, naar det bæres til Jorden, ikke for den dødes Skyld, men for de levendes, til en Paamindelse og Advarsel, og saa give til Kirken og Klokkeren, som sædvanligt er.

Begær man, og der som Skoler ere, Børnene at gaa for Liget, da maa det vel ske, naar de i saadan Umage, som sædvanligt er, betænkes. Men hvor, som Skoler ikke ere, følger Almuen Liget tiende til Graven.

Naar Børnene saa gaa for Liget, maa sjunges en Psalme, Canticum Zachariæ: „Velsignet være Herren, Israels Gud" eller „Af Dybhedens Nød", „Miserere mei Deus" med dets Antiphona. „Men vi lever paa Jorden her" eller og andre gudelige Psalmer af den hellige Skrift uddragne, et cetera.

Naar Liget er kommet til Graven og er nederlagt, maa Præsten, hvor som sædvanligt er, kaste tre Skulver Jord paa Liget saa sigende:

Af Jord haver Gud skabt dig,
Og til Jorden est du nu kommen igen,
Men Gud skal oprejse dig igen paa den yderste Dommedag.

Saa lader Præsten skjude Graven igen, og desimellem sjunges Troen paa Dansk for Almuen eller „Nunc dimitis" paa Dansk.

Siden, om Præsten er besyndelige bedet der om og derfore beredt sig derpaa, maa han gøre en liden kort Formaning af St. Pauli Sendebrev eller anden Sted af den hellige Skrift, besyndelige om Opstandelsens Lærdom eller og andet, som da Lejligheden sig giver.

Naar Formaningen er ad Ende, falde de paa Knæ, som omkring staa og læse Fader vor, bedendes Gud, at de maa blive varagtige i en sand Tro til deres Dødedag, og ved Døden gaa fra dette Liv til det evige Liv. — —

Allerede af Frands Wermordsens bog ser man afvigelser i ledsageordene, kirken kunne åbenbart ikke med et slag ensrettes, men den samme tankegang har vi med de tre skovlfulde jord.

Da jeg har sat mig som opgave at følge jordpåkastelsesskikken, kan jeg ikke komme ind på, hvordan præsterne modtog de nye skikke, men at det ikke er gået helt gnidningsløst vidner flere tildragelser om.

På nationalsynoden i Antvorskov 1546 bestemmes det, at præsterne og kannikerne ikke mere må bruge de overtroiske gejstlige klædedragter ved ligbegængelser eller lade sig bruge til at bevare papistiske ceremonier, derfor befaledes det, at når liget er ført til graven, skal det begraves straks — som også kirkeordinansen bestemmer.

Spørgsmålet om præsternes eneret til at foretage begravelser fastslås igen på landemodet i Odense 1550, da man gentager, at degne og bønder ikke må jorde lig, og det samme gentages i 1586, og så sent som i 1592, landemodet i Roskilde.

Ellers findes der en del præstelige opskriftbøger til at foretage kirkelige handlinger efter, men deri er der ikke nogen anvisning på jordefærd, jfr. P. Palladius, Danske Skrifter 1,349 ff.

For Fyns stift findes en anordning i et synodalmonitum fra Odense 1561. (Kallsk. Saml. 4°492, slgn. Ny kgl. Saml. 4°1187, jfr. Severinsen i T. T. 4 R. IX. B. S. 38).

Det skyldes biskop Niels Jespersen, just som han 1560 var kommet fra Frue kirke i København til Odense. Det er nok en skik, som han har taget med sig fra Frue kirke, den gælder kun adeliges jordefærd, men der ses

dog ikke at være noget så særligt deri, at ikke hovedtrækkene kan have hørt med ved enhver pæn borgerlig begravelse.

Når liget kommer til kirkegården, går peblingene foran og synger „Men vi lever paa Jorden her," og gentager den tre gange.

Efter den fortsætter de med „Af Dybsens Nød". Hvis det behøves, tilføjes Simeons lovsang (Med Glæde og Fred far jeg nu hen), medens liget jordes. Slutligen sangen „Nu lader os hans Legeme begrave" (den er skrevet af Mich. Weisse efter Lucas Pragensis) de 6 første vers, deriblandt det om jordpåkastelsesord mindende:

Jord er han og skabt af Jorden,
til Jorden bliver han nu igen,
og af Jorden skal han opstaa,
naar Gud lader sin Basun gaa.

Af synodalmonitum fra 1561 ses det ikke, om der har været jordpåkastelse, men man må nok fastholde, at den har været brugt og foretaget, medens verset med jordpåkastelsesordene har været sunget; meget tyder på, at man ikke har lagt vægt på den tredelte jordpåkastelse, da biskop Niels Jespersen i 1566 siger:

Naar Liget er nedsat, skal Præsten, som Tjenesten gør, kaste en Spadefuld Jord eller to i Graven paa Liget, og Sangen derimellem ophøre, og sige med høj Røst:

Af Jord haver Du skabt mig,
Kød og Blod haver Du iført mig,
O min Genløser, opvæk mig paa den yderste Dag,

jfr. de Thottske Sam. 730, Fol. 307—309.

Af det her refererede får man det indtryk, at biskop Niels Jespersen befinder sig et godt stykke fra kirkeordinansens ord, når han siger, at der skal kastes een eller to spadefulde jord på, og ordene er heller ikke de samme, som vi så hos Peder Palladius. Bemærkningen om, at sangen skal ophøre, og at der skal tales med høj røst, hentyder nok til, at der ved den katolske begravelse netop ikke blev talt tydeligt.

Biskop Niels Jespersens efterfølger som biskop over Fyns stift er Jakob Madsen Vejle (biskop 1587 — død 24. september 1606), han har samlet sine synodalmonita i en systematisk samling, hvori han også har en afhandling: De sepultura.

Han har den trefoldige jordpåkastelse, men i de to afskrivninger på Det kgl. bibliotek er ordene afvigende:

Kallske Saml. 4.492:

Jorden er Du af,
Til Jorden bliver Du igen,
Gud almægtigste oprejse os alle paa den yderste Dommedag
til Ære og Gavn. Amen.

I Ny kgl. Saml. 4.1187 står der derimod:

Af Jorden haver dig Gud skabt,
Til Jorden haver Gud bortkaldt Dig,
Af Jorden vil Gud oprejse Dig paa den yderste Dag til det evige Liv.

Atter kommer vi ud for, at vi har den trefoldige jordpåkastelse, men ordene er ikke så få og klare, som Peder Palladius', og det kan derfor være meget rigtigt, når Troels Lund beretter i DAGLIG LIV I NORDEN (Fabricius 1929—31) bind 4, side 185:

Heller ikke Ordene var de samme hele Landet over, og afveg noget fra de nu brugte.

De iklædes gerne en lille Tale, der ved en Begravelse paa Fyn 1585 f. Eks. lød saaledes:

Det har været en gammel Sædvane hos os, at naar nogen Kiste begraves, da plejer man at kaste tre Skovlfulde Jord paa deres Lig til en god Paamindelse, at vi ikke er kommet paa Legemets Vegne af noget ypperligt Materie, som Stjernerne har i sig og saadanne Kroppe, men af dette ringe Element Jorden, og skal derhen paa det sidste. Derfor skulde vi nu aldrig hovmode. — —

På landemodet i Roskilde 1592 spurgte magister Søren fra Helsingør, hvorledes han skulle forholde sig, da hans embedsbroder, den tyske præst sammesteds, ikke forstod handlingen med jordpåkastelsen. Svaret lød, at skikken skulle stå ved magt.

Videre beretter Troels Lund, hvordan præsten træder hen til graven og slutter med at sige, at denne jordpåkastelse havde under Luther-dommen mødt en del modstand.

Denne påstand kan ikke stå uimodsagt. Grunden til, at Troels Lund er kommet til denne slutning, stammer nok fra, at han ikke har været bekendt med de forskellige ting, som der forelå om jordpåkastelsen.

At der er forekommet uregelmæssigheder både med selve jordpåkastelsen og med ordene, har vi set, men at det skulle bunde i uenighed er der ingen grund til at tro.

Som det er antydet før, og som godt kan gentages, så var reformationen en af de største omvæltninger, som det danske folk har været ude for, og da denne bunder i det religiøse, er der ikke noget at sige til, at også begra-

velsesskikkene først langsomt slog igennem, og en ting, som kan have været medbestemmende, er, at man beholdt den gamle præstestand.

En af de ting, som man vil møde nogle gange i lovene, er, hvordan præsterne skal lønnes for deres deltagelse i begravelserne, og her bestemmer en forordning af 7. november 1682 følgende i § 19:

Præsten skal kaste Jord paa den Døde, naar de er hensat eller nedsatte, og maa tage derfor, hvis den godvilligen gives, enten de er Købsstads- eller Landsbypræster, men de maa ei foreskrive nogen, hvormeget de vil have, under deres Kalds Fortabelse.

For Jorden maa de intet tage paa Landsbyerne, ei heller nøde nogen til, at de skulde prædike over deres Døde.

Af denne forordning kan man udlede, at begravelsen skulle være en kærlighedsgerning, jfr. Yngve Brilioth: Svensk Kyrkokunskap, Stockholm 1933 § 51. Jordfästning, side 252 ff., som man ikke ønskede der skulle tages betaling for.

— — —

I kirkeordinansen udtales det for Norges vedkommende, at det var kongens hensigt at indsætte superintendenter i de norske stifter, som skulle sørge for, at præsterne prædikede det sande Guds ord.

Når kong Chr. III selv kom til Norge, ville han da udstede en særlig ordinans for dette rige, fordi det i mange forhold krævede en anden kirkeordning end i Danmark.

Opfyldelsen af dette løfte blev ikke til noget, da kongen aldrig kom til Norge, så den danske kirkeordinans blev lov i Norge til 1607, da Chr. IV udstedte den norske kirkelov.

Kun Bergens stift fik straks i sin tidligere biskop Gebel Pedersen en evangelisk superintendant, idet denne allerede i august måned 1537 var draget ned til København og havde sluttet sig til den nye tingenes tilstand, og blev viet til biskop af Bugenhagen (f. 24. juni 1485 — død 20. april 1558) kort tid efter de danske biskoppers indvielse i Frue kirke.

Hvor dybe rødder reformationen havde slået i Norge er ikke bekendt, jfr. DANMARKS RIGES HISTORIE, reformationen i Norge side 78 ff.

Fra Danmark havde man ikke noget overskud af præster at sende til Norge, og man ønskede også fra dansk side, at man skulle lade de gamle kirkeskikke bestå, for ikke at vække for megen uro og splid hos almuen. Så længe de gamle slægter af præster levede, gik det derfor, som det bedst kunne, og på Chr. III' tid var reformationen slet ikke trængt igennem.

Der manglede i Norge den flugt og begejstring, som i Danmark havde gjort reformationen til en folkesag.

Norge skabte ikke selv de kræfter, og fra Danmark modtog det kun den ydre impuls.

Reformationen blev derfor kun en underlig blanding af gammelt og nyt.

Det er i korthed grundtonen i billedet: Norge.

I DEN NORSKE KIRKES MINDESKRIFT VED REFORMATIONENS 400 AARS JUBILÆUM, Oslo 1917, siges side VI:

Efter Reformationen var der mange Bestemmelser, som ikke kunde anvendes i Norge, og man hjalp sig saa godt, som man kunde, med de gamle Kirkeretter, særlig Ærkebiskop Jon', der blev anerkendt af Kongemagten Aar 1458.

For at få kirkeretterne i Norge bragt i overensstemmelse med reformationens lære, samlede Chr. IV 4 biskopper, og resultatet af deres forhandlinger blev ordinansen af 9. juli 1607.

Anden part i denne handler om ceremonier (side 79 i ovenomtalte værk) XI:

Om at jorde Lig.

Naar man kommer til Graven, saa lægger man Liget ned, og kaster paa: Under dette maa Skolebørnene synge.

Saa skal Præsten, om han er bedt derom, gøre en Ligprædiken — — Og paa det sidste bede alle falde paa Knæ, og paakalde Gud, at de alle maa blive stærke i Troen baade i Liv og Død: saa de kunde leve gudfrygtigt og dø „Kristeligen og saligen".

Sammenholder vi nu disse ord:

Når man kommer til graven, så lægger man liget ned og kaster på, med den danske kirkeordinans og den norske, så ser vi, at ordene er ganske de samme i 1537 og 1539 samt i den norske fra 1607, man har altså ikke fra statens eller kirkens side ønsket at gøre nogen forandring, og her kan det samtidig understreges, at begravelsesskikken var, at man gik direkte til graven, og altså ikke som det sker ved de fleste begravelser i vore dage, at kisten bæres ind i kirke eller kapel.

KIRKERITUALET

Jeg har nu søgt at belyse problemet fra reformationens indførelse i Danmark til 1685, og når jeg har valgt at gøre et ophold her, så er det, fordi vi i året 1685 får kirkeritualet, og med det får vi en ganske bestemt

udformning af jordpåkastelsesspørgsmålet: den tredelte jordpåkastelse med ganske bestemte ledsageord.

Kirkeritualet eller — som dets titel lyder — „Danmarks og Norges Kirkeritual af 25. Juli 1685", blev ved forordningen af 16. januar 1686 sat i kraft fra „næstkommende Pinsedag".

I kirkeritualet indeholdes — som det hedder i fortalen — alt, „som til Gudstjenestens Forretning og Kirkeceremonierne henhører og Loven enten ikke egentlig vedkommer eller ej anstændigen der udi om meldes," hvilket er indordnet under 11 kapitler, foruden at der er tilføjet ritualet for de eder, som gejstlige skulle gøre for deres biskop, hver efter sit kald.

I kapitel IX foreskrives der om lig og begravelse, og der siges:

Naar Liget kommer til Graven, nedsættes det straks der udi, og siden befatter sig ingen videre dermed, føren Præsten kommer og kaster trende Gange Jord derpaa med en Skuffe sigende:

Første Gang:

Af Jord est du kommen.

Anden Gang:

Til Jord skal du blive.

Tredie Gang:

Af Jorden skal du igen opstaa.

Derefter kaster de andre, som har baaret Liget, den øvrige Jord fuldkommen derpaa, til Graven bliver ganske tildækket.

Gennem tiderne er ordene ikke blevet forandret, men når det foreskrives, at liget nedsættes straks i graven, og ingen befatter sig med det, så er der sket det, som jeg omtalte før, at kisten kommer ind i kirken, men en del fynske sogne opretter på den anden side den gamle skik med først at gå til graven og efter jordpåkastelsen da at gå ind i kirken til talen.

Efter denne går man så til graven igen, som nu er dækket og pyntet med blomster.

Er der flere Lig paa een Gang at begrave, og som der skal prædikes over, kaster Præsten først Jord paa hver af dem. De, som bliver hensatte over Jorden, kaster Præsten Jord paa, ligesom de andre, der nedsættes i Jorden. De, som ikke er af den rette Tro og rene Bekendelse med vores Kirke, bliver i Kirkegaardene begravet iblandt andre døde Christne, dog uden nogen Jords Paakastelse af Præsten, Tale eller Ligprædiken over dem.

Iligemaade maa Præsten ei kaste Jord paa eller holde Ligprædiken over nogen, som for sine Misgerninger er blevet rettet, eller har myrdet sig selv

med Vilje, eller er besat og ikke afløst eller dømt til mindre Mand, førend Øvrigheden og Sagsøgeren er tilfredsstillet.

Ingen, som er omkommen ved Duel, Hovedmand eller Secund, maa enten paa Kirkegaarden eller i Kirken begraves.

Findes nogen hastig død, enten paa Marken eller anden steds, og ikke vides paa hvilken Maade han er omkommen, da maa han ej jordes, førend Præsten, derom er advaret, har givet Øvrigheden det til kende, og der siden lovligen er kendt paa Mandens Død. Hvilket er at forestaa om de Børn, som avles uden Ægteskab og findes døde straks efter Fødslen. — —

Ved udformningen af ritualet sikredes staten mod hemmelige, lyssky begravelser ved kirkens påbud om præstens medvirken ved alle begravelser, og kirken får lejlighed til at „skille" de „gode" mennesker fra de „syndige", og det på et tidspunkt, hvor sorgen hos de efterlevende er på højdepunktet, netop i de stunder, hvor mennesket står i vaklen og gerne vil gribe efter et halmstrå for atter at komme i balance.

Da kirken — præsten — havde fået pligt til at overvære enhver begravelse, kendte den også sin besøgelsestid.

De indholdsrige, højtidelige ord ved jordpåkastelsen er blevet det mest tankevækkende øjeblik under begravelsen, men også præstens tilstedeværelse giver en tryghedsfølelse hos de efterlevende, som måske kan tage noget af sorgen under selve begravelsen.

Naturligvis er kirken interesseret i at være med på den sidste rejse fra dødsøjeblikket til graven, det ville være unaturligt, om kirken kun fulgte mennesket til dødsøjeblikket — den kirke, som velsigner børnene, må også være med ved graven.

Men — og der kommer et stort men — betingelsen for kirkens aktive medvirken ved begravelsen — hvor alle den dødes venner og bekendte møder op, er, at den døde har holdt de borgerlige og kristelige love. Har man fejlet dér, lukker kirken for sin medvirken, og den døde kan ikke erholde jordpåkastelse „førend øvrigheden og sagsøgeren er tilfredsstillet", d. v. s. præsten er som embedsmand pligtig til at vente, til den borgerlige øvrighed har talt, og mange gange kan den afdøde ikke komme til at hvile på kirkegården — endsige i kirken.

Sorgen har været grænseløs, hele afdødes liv blev erklæret for forfejlet, der var ikke noget at redde.

Allerede *Danske Lov* havde 1683 opregnet de tilfælde, hvor man ikke ønskede, at kirken skulle medvirke med jordpåkastelsen, de var ganske klare og enkle, men som det næsten altid går, når der udstedes nye love,

undgås det ikke, at der bliver en del fortolkningsspørgsmål, og det er man heller ikke kommet udenom ved indførelsen af ritualet, hvilket de følgende recesser, plakater og skrivelser vidner om.

Allerede på dette sted skal det gentages, at det ikke har været meningen at tage dem alle med, men kun dem, som har været medbestemmende på udviklingen og har været med til at trække den store linie op.

Man har heller ikke ønsket at komme ind på de juridiske sider af begreberne band, mindremand, misgerninger o. s. v., da man på en let måde kan skaffe sig oplysninger om disse begreber.

Jordpåkastelsen skulle og måtte ikke ske i følgende tilfælde:

I. Den, som blev rettet for sine misgerninger. Dette tilfælde er det groveste, men selvom det bestemmes, at jordpåkastelsen ikke skal finde sted, så deltager alligevel kirken gennem præsten ved henrettelsen, idet præsten ledsager den dødsdømte til blokken, ja, op ad stigen til galgen, idet han stadig trøster og opmuntrer den dødsdømte. At jordpåkastelsen ikke finder sted er ganske naturligt og behøver vist ingen forklaring, jfr. dog: Den 8. november 1892 lod bødlen sidste gang sin økse falde i Horsens tugthus; om denne begivenhed beretter fængselspræsten S. Hafstrøm i sin bog om Jens Nielsen: ET ØDELAGT LIVS HISTORIE. Straffefanger lagde legemet og hovedet i ligkisten og bar den til tugthusets ligstue, hvor jordpåkastelsen plejer at foregå. Den skete i overværelse af fangerne, som havde bragt kisten derhen.

II. Myrder sig selv med vilje, med mindre det er gjort i sygdom eller raseri, jfr. D. L. 6 — 6 — 21.

Chr. V' norske lov ses ikke at have bestemmelserne om ugerningsmænd og selvmorderes begravelse i kristen jord.

Her kommer man straks ind på et mere ømtåleligt punkt, og det er forholdet til de efterlevende; sorgen og skammen kædes her ubrydeligt sammen, og allerede uvisheden om årsagen til den fortvivlede handling har voldt mange kvaler; det er derfor forståeligt, at netop selvmorderes jordpåkastelse har givet anledning til mange forespørgsler til ministeriet og deraf følgende afgørelser.

III. Bandsat og ikke afløst.

IV. Ikke af den rene og rette bekendelse med vor kirke.

Når den døde ikke havde med kirken at gøre i levende live, og måske offentligt havde udtalt sig herom, så må det være så god grund som nogen, at kirken ikke kan og vil medvirke, og derfor har man medtaget det i

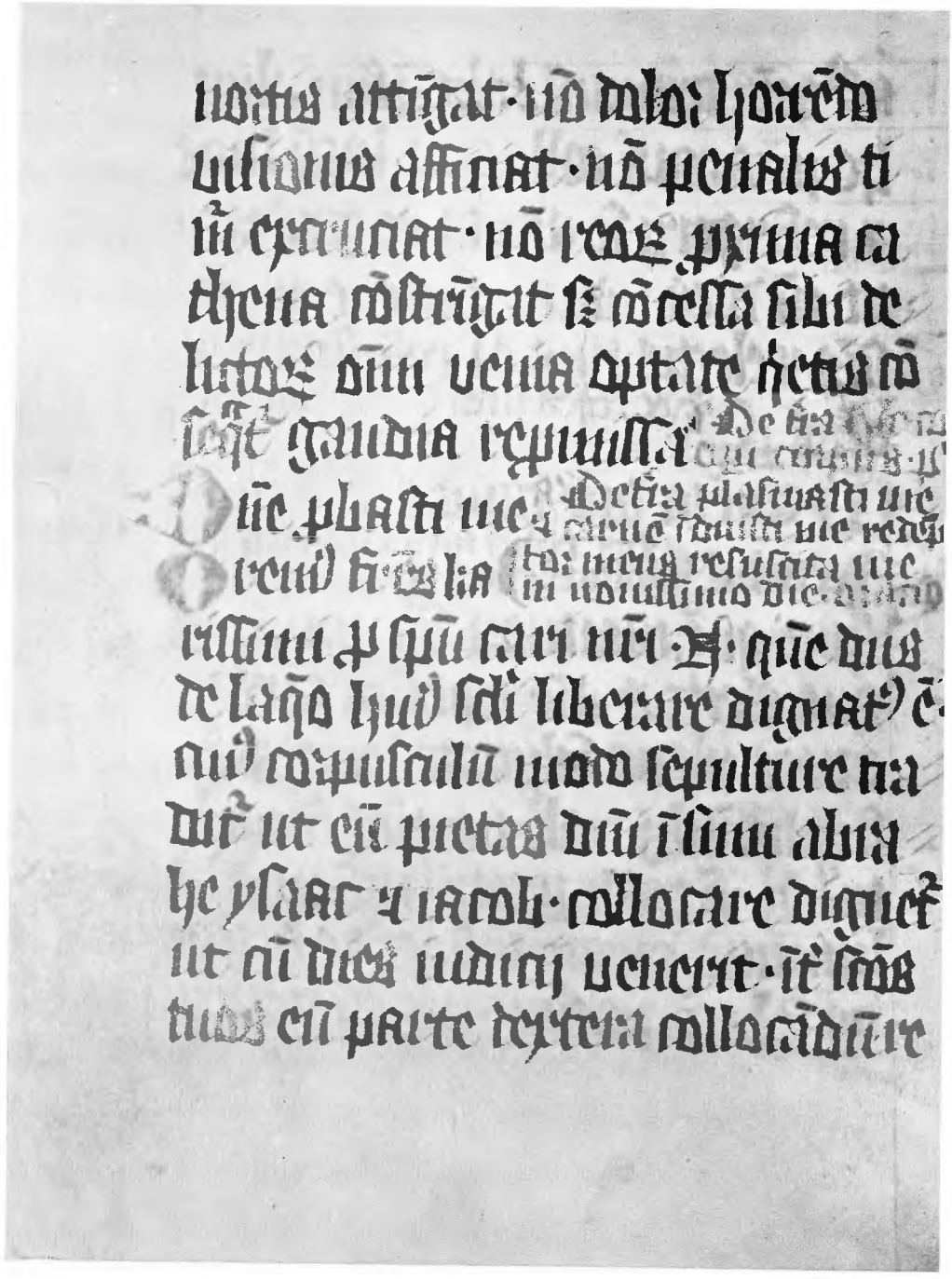

Manualet fra Notmark-håndskrift. Gl. kgl. sml. 3435. Se side 132

Pennetegning af Julius Exner: Et landligt ligtog 1866. (Dansk Folkemuseum). Degnen går i spidsen og synger for, efterfulgt af småpiger med kranse på stang. Kisten bæres, og det lille følge køres

Tegning af maleren Johan Madsen, Christiansfeld. Traditionerne for jordfæstelse følges stadig i vore dages Danmark — i dette tilfælde i Sønderjylland

Tegning af Carlo Dalgas: Johan Thomas Lundbys begravelse på Bedsted kirkegård 26. april 1848. Findes på Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød. Den unge, talentfulde maler dræbtes ved et vådeskud, da han som frivillig kun havde opholdt sig ved hæren et par uger. Det er derfor soldater, som sænker kisten i graven

loven, men her vil nægtelsen ikke gøre så stærkt et indtryk på de efterlevende, da man må gå ud fra, at de har kendt den afdødes standpunkt.

V. Hvis der er handlet mod begravelsesforordningen af 7. november 1682, som drejer sig om gravens plads f. eks. i kirken.

Ingen aabner nogen Grav, enten i Kirken eller paa Kirkegaarden uden Kirkeværgens Tilladelse, ei heller maa nogen begrave sine døde stiltiende uden Præstens Tieneste med at kaste Jord paa. — —

Denne bestemmelse har for så vidt ikke noget at gøre med den religiøse side, men er en ren og skær ordensbestemmelse, man måtte naturligvis have bestemte regler at gå efter, især da de fleste ønskede at hvile i kirken.

Man vidste, inden man kom til begravelsen, at der var nogen ufred, også af den grund var det naturligt, at der ikke fandt jordpåkastelse sted.

VI. Duel.

Grunden til at nægte jordpåkastelse har nok været, at det var en kristelig fordømt handling, og når den var det, så kunne kirken ikke medvirke ved begravelsen.

VII. Horekarle, jfr. D. L. 6 — 12 — 4, som i Horeseng med en andens Hustru dræbes og uden Afløsning dør, og der tilføjes, at en saadan Person skal begraves udenfor Kirkegaarden.

Denne bestemmelse om, at synderen skulle begraves udenfor kirkegården, var en meget streng bestemmelse, men hensynet til ægteskabet krævede det.

VIII. Findes nogen hastig død, enten paa Marken eller andet Steds, maa saadanne ikke jordes, inden Øvrigheden er gjort bekendt med Tilfældet; her kommer der heller ikke noget religiøst spørgsmål frem, og når det er taget med, som en grund til, at der ikke må kastes jord, er det et samfundshensyn, en garanti for, at der ikke jordes mennesker, hvis død ikke er opklaret.

IX. Den samme tanke gør sig gældende i D. L. 6 — 6 — 9, hvor der tales om de børn, som er avlet udenfor ægteskab og findes døde straks efter fødslen.

— — —

Allerede i november 1685 begyndte *fortolkningen af ritualet* om jordpåkastelsen, og det fastslås, at når nogen i Fredericia, som er af den katolske religion, afgår ved døden, må deres lig uden ceremoni eller jordpåkastelse af præsten begraves på en af kirkegårdene.

I 1690 kommer spørgsmålet, om nogen af vor trosbekendelse, som har været gift med en af en fremmed religionsbekendelse, afgår ved døden, da

skal de begge begraves i den sognekirke eller på den kirkegård, hvor de bor eller opholder sig.

I Kirkehistoriske Samlinger 1. bind 1857—1859 side 493 berettes der om nogle gejstlige sager fra Thyrsting herred (ved Horsens), og her fortælles om, at herredsfoged Mathias Melchiorsen i Velling angreb præsten (12. marts 1691) bl. a. for, at han ikke ville kaste jord på de døde, når de er nedsat i graven.

Herom vidnes, at han lod flere lig henstå i 8 dage i åbne grave, fordi de efterlevende slægtninge ikke kunne give ham 1 rdlr. for hans ulejlighed.

Siden kom præsten med nogle underlige undskyldninger overfor herredsfogeden, at det var, fordi kisterne var af eg.

Side 639 har man en beskrivelse af begravelser uden præstens tilladelse:

I den ældste Kirkebog for Skræm Sogn i Handherred, der går tilbage til 1646, findes tre tilfælde i årene 1649 og 1652.

„Og diise haver næppe været de første," i alt fald vidner en bemærkning fra 1647 om, at sognepræsten herr. Niels Andersens Aslovius allerede da ikke ubetinget turde stole på, at ethvert dødsfald i sognet kom til hans kundskab.

Der kan spørges, om vi ikke her har en uregelmæssighed af rent lokal art, og det kan man nok gå ud fra, men at få orden på begravelsesspørgsmålet har krævet sin tid.

De fire små notitser lyder således:

Anno 1647:

Er ingen vitterligt bortdød i Skræm Sogn.

Anno 1649.

Lavrids Guldsmed blev nedlagt og begravet af Sognemændene den 31. Januar, mig derom ubevidst.

U. P.' Barn begravet af Sognefolkene den 31. Maj, mig uafvist og uombedt.

Anno 1652:

Den 31. Juni blev Søren Olufsens Barn af Sognemændene begravet, mig ubevidst.

Det nye i kirkeritualets bestemmelse var jo, at præsten skulle medvirke ved alle begravelser, og da han foruden havde sin tjeneste ved gudstjenesten, måtte man have en klar ordning, som bestemte, hvilken af de to tjenester — begravelsen eller gudstjenesten — der skulle vige for den anden.

Den 7. juni 1693 fastsættes regler for prioriteten for tjenesterne, og her resolveres der, at intet lig må begraves eller henbæres under ringning til prædiken, men sker det, må præsten ikke kaste jord på, før der er udringet, eller hvis klokkeren er begyndt at ringe til prædiken, må han holde op med at ringe, når han fornemmer lig, til det er nedsat i jorden.

Begravelsen blev den kirkelige handling, som måtte vige for gudstjenesten.

Ritualet fastslår som hovedregel, at der skal foretages jordpåkastelse, men der kan opstå situationer, hvor det er positivt skadeligt for befolkningen at forsamle sig, og en sådan indtrådte i begyndelsen af 1700-tallet, hvor en rec. til biskoppen over Sjællands stift bestemmer, at alle lig skal begraves uden ceremoni og snarest muligt, da der hersker epidemi i landet.

Denne bestemmelse blev ophævet igen ved rec. af 9. juli 1712, da den smitsomme sygdom var overstået.

Ved denne lille oplysning får man et klart billede af, at staten og kirken gik i godt spænd sammen, og når man fra statsmagtens side mener, at det er nødvendigt at simplificere begravelsen, så retter kirken sig efter påbudet, og menigmand kan godt forstå grunden.

En af de vanskeligste bestemmelser, som ritualet indeholder, var at skulle afgive skøn om selvmorderes sindstilstand under handlingen, nemlig om de havde gjort det med vilje, eller handlingen var gjort i sygdom eller raseri, og man fastslog ved rec. af 14. juni 1754, at øvrigheden skal decidere, på hvilken måde og på hvilket sted de, som ombringer sig selv, skal begraves.

Øvrigheden havde derfor ikke anden vej at gå end at lade foretage forhør, hvor man så kunne afhøre familien, naboer og andre, som havde haft med den afdøde at gøre i den sidste tid.

På grundlag af de oplysninger, som fremkom ved dette forhør, måtte der så tages bestemmelse, og det var den afgørelse, som var så tung for de efterlevende.

Ved rec. af 8. juni 1759 bestemmes det, at jordpåkastelsen skulle ske ved alle i hertugdømmet Holsten cantonerede tropper og regimenter.

Når man har været i tvivl, er grunden, at der blandt dem fandtes mange lejede svende, hvis religiøse tro man ikke havde rede på.

Da man begyndte at anlægge kirkegårdene udenfor Københavns volde, opstod spørgsmålet, om præsterne skulle følge med ud til de nye kirkegårde, men her enes man ved rec. af 2. marts 1759 om, at præsten kan kaste jord på i huset.

Et lignende tilfælde, som ovenfor refereret, opstod og blev fastlagt ved pl. af 12. maj 1787, idet man bestemte, at de reformerte kolonister (kartoffeltyskerne) på Randbøl Hede skulle begraves på samme måde som de lutherske, så meget mere „som Børnene af disse Kolonister ere alle lutherske og Fædrene endog selv søger den lutherske Kirke".

Sognepræsten skulle begrave dem med jordpåkastelse, uden mindste forskel, ligesom de andre sognefolks lig der i sognet.

Ved rec. af 22. juni 1787 bestemmes det, da to mænd drukner på Issefjorden og fandtes på stranden i et fremmed sogn, og enkerne ønsker at få deres mænd begravet på deres egen kirkegård, at betalingen for jordpåkastelsen skulle tilfalde den hjemlige præst.

Den 25. oktober kommer bestemmelsen om, at jordpåkastelsen bør foretages ved dødfødte, fuldbårne børns begravelse, og da dette skulle være reglen, var barnets fuldbårne eller ufuldbårne tilstand det, som afgjorde sagen. Var det fuldbårent, skulle der ikke være nogen forskel på en sådan begravelse og en almindelig.

For København bliver det endelig foreskrevet, at de påbudte dødsattester skulle tilvejebringes, inden jordpåkastelsen kunne foretages, altså forinden dødfødte børn begraves.

Det hører nok til sjældenhederne, at man selv ønsker jordpåkastelse efter den danske folkekirkes ritus, når man ikke er lutheraner, men en katolsk stenhugger ønskede at sikre sig jordpåkastelsen og fik et andragende herom under 14. januar 1792 bevilget ad mandatum.

Da Sophie Frederike, arveprins Frederiks gemalinde — Chr. VIII' moder — den 29. november 1794 var død på Sorgenfri, og kisten lørdag aften den 27. december blev ført til Roskilde, hvor den den følgende dag blev hensat i domkirken, jfr. H. T. 5 R. andet bind, Kbh. 1880—81: Engelstoftiana ved prof. dr. phil. F. Schiern, s. 366, forrettedes jordpåkastelsen på slottet af hofprædikanten, senere 1782 kgl. konfessionarius Christian Bastholm, men under handlingen var der ingen tilstede, kun nogle få hofbetjente, hvilket naturligvis stødte hofprædikanten.

At tildragelsen ikke er gået upåtalt hen vidner flere omtaler i aviserne om, hvor man spørger, om det måske var sket imod hoffets ønske, eller skulle denne måde at foretage handlingen på — undtagelsen fra alm. lovgivning — alene gælde for kronede personers lig og ikke for dem af sidelinierne? Jfr. Vejle Amts Folkeblad den 1. juni 1956.

Hvor der var flere præster ved samme kirke, bestemmes det under 8.

december 1797, at indtægten ved begravelser skal deles i lige så mange dele, som der er præster ved kirken.

Ved cans. skr. af 28. april 1798 meddeles det, at det bør stå vedkommende frit for at begære og få begravelse med eller uden sang, klokker, eller og hver for sig, ligesom de ønsker, men jordpåkastelsen bør i intet tilfælde nægtes dem.

Sangen og klokkeringningen blev udført af skolebørnene, så grunden til skrivelsen er, at man ønskede i så vid udstrækning som muligt at skaffe indtægter til skolen og børnene, jfr. Eisenhofer, Ludwig: HANDBUCH DER KATOLISCHEN LITURGIK. Freiburg im Breisgau 1933. S. 438. Procession fra dødehus til kirken, den første sikre underretning. 4. århundrede.

Da man i provinsen nu også begynder at anlægge kirkegårde udenfor byerne, jfr. rec. 2. marts 1759, fik præsterne tilladelse til at forrette jordpåkastelsen i husene; den 31. marts 1798 får præsten i Helsingør denne tilladelse, da han gør gældende, at vejen er lang og dårlig, og der findes ikke et hus til at vente på følget i.

Ved bestemmelsen i København og nu i Helsingør om, at præsten ikke skal foretage jordpåkastelsen, når kisten er nedsænket i graven, men kan gøre det inde i byen, kan der opstå tvivl om, hvorvidt der er kastet jord på kisten, og for at sikre sig mod misbrug og ulejligheder i fremtiden, bliver det bestemt ved K. P. af 11. februar 1804, at graveren skal lade sig forevise præstens skriftlige bevis for den skete jordpåkastelse, førend liget begraves, og samtidig påbydes det præsterne at forholde sig efter loven og ritualet. Grunden til dette påbud var, at eet eller flere børn var blevet begravet uden jordpåkastelse.

For at skaffe lig til anatomisk brug bestemmes det under 4. september 1804, at de, som dør i et af landets arresthuse, kan erholdes, men liget skal lægges i kiste, og der skal forrettes jordpåkastelse, jfr. skr. af 11. juni 1808.

Som noget nyt ved den politimæssige side af jordpåkastelsen kommer 1. september 1810 bestemmelsen om, at præsterne ikke må kaste jord på, før anmeldelsen til skifteretten har fundet sted, og denne attest, som præsten skal have, meddeles af skifteretten uden betaling.

At arveforhold før i tiden har været tilknyttet begravelsen, giver følgende et godt eksempel på. Det har ikke noget med jordpåkastelseshandlingen at gøre, men må dog tages med, når man skal til at bedømme handlingen.

Her tænkes på den skik at kaste den dødes nøgler ned på kisten som

et tegn på, at arvingerne ikke ønsker at vedgå arv og gæld, jfr. His. Tids. 4. R. Kbh. 1872. Troels Lund. S. 524:

Om Dommen over Christoffer Rosenkrands.

... Rosenkrands møder i Sørgeskaren ved hans Begravelse og efter Datidens Skik vil han gøre sine Fordringer gældende ved at læse dem over Graven, men i det afgørende Øjeblik svigter Modet ham ...

I det hele taget måtte man på den tid søge at foretage sig en handling, da det så bedre huskedes end det talte ord alene, og her kan nævnes, hvorledes den gamle skødning af jord foregik. Sælgeren kastede noget jord, taget på hans ejendom, over i køberens skød, derved hørte og så de omstående, at der var handlet — af skikken har vi nu kun ordet „skøde" tilbage.

Det samme er altså tilfældet med nøglerne og læsningen af fordringerne over graven, jfr. edsaflæggelsen, hvor hånden hæves i vejret, medens edsformularen gentages.

I Skaanske lov, Anders Sunesens parafrase kap. 73—74 berettes om frihedsgave, jfr. Danmarks gamle love ved Erik Kroman, Kbh. 1945. S. 149 f.

Naar Herren enten skænker eller sælger sin Træl Friheden eller forlader ham ved sin Død, da skal Herren, for at Friheden kan staa uigenkaldelig fast, paa Tinge erklære, at Friheden er enten skænket ham eller solgt ham, og i alles Nærværelse give Afkald paa den tidligere Trældom.

Og Arvingerne efter den, som ved sin Død har eftergivet sin Træl, bør selv i Nærværelse af alle, som giver Møde ved den afdødes Jordefærd, kundgøre den efterladte Frihedsgave. — Ofte forkyndte også præsten i kirken den således skænkede frihed.

Når jeg har taget disse handlinger med, så er grunden, at jeg mener, de kommer meget tæt op af jordpåkastelsen, da handlingen kan være med til at fastslå dagen for begravelsen.

Ved gennemgang af stoffet støder man atter og atter på afgørelser vedrørende selvmorderes begravelsesmåde. En slagter dræber et fruentimmer på Ringsted gade, hænger sig derpå, hans lig føres til retterstedet og nedgraves der uden jordpåkastelse.

En længere redegørelse får man i K. S. af 11. januar 1816, her ønskes der ikke overfor øvrigheden noget nærmere bevis for, at gerningen er begået i raseri, man har uden videre ladet deres resolution angående begravelsen gå i opfyldelse — — „at man antager, at der i hvert Tilfælde, hvor der er Noget, som taler til Fordel for den, som har aflivet sig selv,

bør tilstedes en saadan Person Begravelse i kristen Jord, men at man undertiden finder, at Højtideligheden ikke i Tvivlstilfælde bør finde Sted ved Begravelsen, man frygter nemlig for, at naar Selvmordere begraves med Hæder, bliver det af Mængden anset som et Bevis paa, at man fra det offentliges Side billiger Handlingen, og at denne altsaa intet syndigt eller utilladeligt indeholder, og at saaledes en altfor stor Liberalitet i at behandle Selvmordere kan bidrage til at formindske den Sky for Selvmord, som Staten maa ønske at vedligeholde."

Den 26. november 1816 gives der adgang til, at lutherske præster kan kaste jord på katolikkernes lig, jfr. 14. januar 1792.

Konfessionarius Liebenberg fik 21. september 1819 tilladelse til at kaste jord på ved hofmenighedens afdøde medlemmers begravelse på kirkegården, hvor liget skulle jordes, sålænge til „bemeldte menighed erholder egen begravelsesplads."

Konfessionarius havde støttet sit andragende om den anførte ret til jordpåkastelsen på følgende grunde:

1. Det synes overensstemmende med al gejstlig Orden, at Jordpaakastelsen forrettes af den Præst, til hvis Menighed den afdøde til det sidste Øjeblik henhører.

2. At fra den Tid Hof- og Slotsmenigheden ved allernaadigst Regulativ af 19. Juni 1816 har erholdt en regelmæssig Indretning, synes den ene gejstlige Forretning, Jordpaakastelsen, at maatte være de samme Regler underkastet som de andre gejstlige Forretninger, saasom Barnedaab og Vielse.

3. At de andre københavnske Gejstlige skulde lide noget Tab i Indkomst kan ikke være muligt, da Tallet er omtrent 20 om Aaret.

Selvmorderes begravelse kommer i de næste år til at dominere billedet, og den 23. januar 1819 foreligger der K. S. om, at når der er bestemt, at en selvmorder må begraves på kirkegården, skal det meddeles sognepræsten af øvrigheden.

I K. S. af 24. februar 1821 bestemmes det, at til at forrette jordpåkastelsen ved en død præsts jordefærd kan enhver ordineret mand gøre det, som vil.

I K. S. af 20. maj 1828 spørges der om, hvor gammelt et foster skal være, for at der kan foretages jordpåkastelse, idet der henvises til K. S. af 25. oktober 1788.

Og der svares fra ministeriets side, at jordpåkastelsen bør foretages ved dødfødte fuldbårne børns begravelse, og at det derfor ene er barnets fuld-

bårne tilstand, som bør afgøre sagen, således at det fuldbårne begraves med jordpåkastelse, men det ufuldbårne uden ceremoni.

I anledning af, at der driver en kasse med et lig i land på Bornholms kyst, der på det sted består af klippegrund, hvor det var umuligt at komme ned med en vogn, bestemtes det i skrivelse af 6. september 1831, at liget måtte brændes.

En gejstlig embedsmand havde andraget cancelliet, da han nogle gange havde været ude for det tilfælde — K. S. af 3. august 1833 — at der var foretaget jordpåkastelse, hvor mennesker var fundet aflivede, og det ved forhør var oplyst, at de havde taget sig selv af dage, og amtmandens resolution lød på „begravelse i stilhed."

Han havde da fulgt den regel at nægte jordpåkastelse. Da nogle havde forment, at han dog vel kunne foretage denne handling, udbad han sig, at cancelliet ville meddele ham en autentisk fortolkning af udtrykket: „Begravelse i stilhed, forsåvidt jordpåkastelsen af præsten angår."

I den anledning har cancelliet skrevet således:

Naar Lovgivningen har overladt det til Øvrigheden ved denne Bestemmelse at afgøre, paa hvilken Maade og paa hvilket Sted deres Legemer skulde begraves, som har taget sig selv af Dage, saa er der dels taget Hensyn til de Tvivl, som Øvrigheden stundom fremkalder om selve Factum, at det er den Afdøde selv, som har skilt sig selv fra Livet, men end oftere angaaende, hvorvidt Gerningen har været forsætlig eller uagtsom fremkaldt, om Gerningsmanden har været i en Tilstand, at hans Gerning kan tilregnes ham, eller han er i det Tilfælde, som D. L.' 6 — 6 — 21 undtager fra den almindelige Bestemmelse, at han har handlet i Sygdom eller Raseri.

Vel kunde disse Undersøgelser — hvis Resultat, efter bemeldte Lovsted, ogsaa vil drage tilfølge for den Aflivendes Boeslod, der forbrødes, hvis han fandtes skyldig i tilregneligt Selvmord (jfr. For. 24. September 1821 § 1) — synes efter deres Natur at høre under Domstolenes Afgørelse, men allerede den Omstændighed, at Begravelsen ikke kan udsættes efter Søgsmaalets Paakendelse ved endelig Dom, maatte bringe Lovgivningen til at foretrække den valgte Fremgangsmaade, og overlade Afgørelsen til Overøvrigheden.

Men hertil kom endnu, at Lovgivningen tillige vilde, at Begravelsesmaaden maatte lempes efter Omstændighederne, formentlig den Afdødes øvrige Levnet og Charakteer og det Hensyn, som de efterlevende Paarørende i det givne Tilfælde kunde fortjene.

Uth *Nebsager* *Bjerre* *Urlev* *Vrigsted*

Halvøen mellem Horsens og Vejle fjord optages så at sige af Bjerre herred i Vejle amt. Det er derfor ret nærliggende at fotografere samtlige jordpåkastelesspader i herredet for at have et fuldstændigt billede af disse spaders udseende og form. Da man her har spader fra et samlet område, giver de stort set et gennemsnitsbillede af jordfæstelsesspader i hele landet. Det drejer sig om spader fra følgende kirker: Uth, Nebsager, Bjerre, Urlev, Ørum, Stouby, Hornum, Barrit, Vrigsted, As, Klakring, Klejs, Skjold, Glud, Hjarnø og Juelsminde

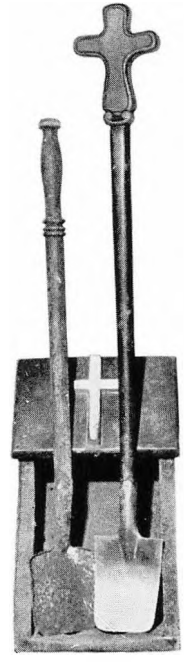

Barrit

Ørum

Stouby

Hornum

As

Klakring

Raarup

Klejs

Skjold

Glud

Hjarnø

Domkirken i Århus

Juelsminde

Helliggeist Kirken, København

Skibet Kirke, Tørrild Herred

Daugaard Kirke, Hatting Herred

Sct. Nicolai Kirke, Vejle

Domkirken i Maribo

Alt dette fremgaar især af Resk. af 14. Juni 1754, der tydeligt viser, at det blot ikke er en juridisk Afgørelse af Spørgsmaalet, om et virkeligt Selvmord i Ordets fulde Omfang finder Sted, men ogsaa en af concrete Omstændigheder i fornævnte Tilfælde, der ikke taaler det Ophold, som vilde være forbunden med kgl. Dispensation, hvorom ældre Anordninger havde givet Haab.

Det er derfor overladt til bemeldte Øvrighed „at resolvere og decidere, og paa hvad Maade og Sted saadanne aflivede Legemer skulde begraves, saa at de, hvorvel et virkeligt Selvmord maa antages at være begaaet, men dog Omstændighederne taler for Moderation, kunde tilstedes en Begravelsesmaade, der er mindre krænkende for de Efterlevende end den lovbestemmende, hvorved det dog stedse bør iagttages, at den mod Religionen og Moralens Bud stridende Handling, hvorved Selvmordere gaar ud af Livet, ikke bliver uden Virkning.

Om Lempning, Øvrigheden tilstaar, kan saaledes være forskellige efter de individuelle Tilfældes Beskaffenhed."

„Den første Grad af Lempelse er, naar det vel tilsteder at begrave det afsjælede Legeme paa Kirkegaarden, jfr. K. S. 23. Januar 1819, men dog paa et afsides Sted uden Jordpaakastelse af Præsten.

Denne Lempelse bliver i Almindelighed tilstaaet, hvor der er nogen Grund til at tvivle om Selvmorderens fulde Tilregnelighed.

Men en højere Grad af Lempelse kan ogsaa under særlige Omstændigheder bevilges, saa at det endogsaa tilstedes at begrave Lig med Jordpaakastelse, men dog at Begravelsen sker paa en saadan Tid, at den mindst tildrager sig almindelig Opmærksomhed, og de dels kirkelige, dels borgerlige Højtideligheder, som i Almindelighed kun anvendes ved Begravelser, ikke maa finde Sted, saasom Præstens Ledsagelse af Liget, Ligtale o. s. v.

Det rette var, om Overøvrigheden ved sin Resolution udtrykkelig bestemmer, hvormeget af de sædvanlige Højtideligheder, der i det givne Tilfælde maatte anvendes.

Men hvor Resolutionen uden nærmere Bestemmelser lyder paa „Begravelse i Stilhed," og Omstændighederne ikke tillader at erhverve yderligere Forklaring paa Udtrykket, hvori Resolutionen er afgivet, kan Jordpaakastelsen af Præsten ikke ses at være forbudt, men derimod enhver anden kirkelig eller borgerlig Højtidelighed.

Vel var det af ovennævnte gejstlige Embedsmænd bemærket, at Jordpaakastelsen i Forbindelse med Begravelse i indviet Jord er det eneste, som væsentlig charakteriserer den højtidelige christlige Begravelse, da det, der

iøvrigt bidrager til Begravelsens Højtidelighed beror paa de efterlevendes Ønsker og Foranstaltninger, men der bliver dog altid den kedelige Forskel, at Enhver, som ikke har forbrudt sin Ret dertil, har Adgang til at blive hædret ved andre passende Højtideligheder, naar det af de Efterlevende begæres.

Selvmordere derimod har, selv om de fornødne Moderationer tilstaaes, forbrudt den kirkelige og borgerlige Ærerettighed til at blive begravet med andre Højtideligheder end den af Jordpaakastelsen af Præsten.

Denne Udelukkelse tjener vist nok til at vedligeholde Forestillingen om det syndige, der, selv naar formildende Omstændigheder finder Sted, blev tilbage i den Maade, hvorpaa den Afdøde har forladt dette Liv, og i det mindste undgaaes den Forargelse og Forvirring i de religiøse og moralske Begreber, som det foraarsager, naar Selvmorderes Lig begraves med Udmærkelse, medens dog paa den anden Side den Afdødes Minde ikke betegnes paa en haanende Maade, og de Efterlevende skaanes for større Krænkelse end den, som ikke undgaas, naar ikke den offentlige Mening skal, til Skade for Religionen og Sædeligheden, forvanskes."

Da der er udbrudt en mindre koppeepidemi, bestemmes det i K. S. af 7. maj 1836, at øvrigheden og vedkommende læge skal bestemme, om der er grund til at forbyde de almindelige begravelser, jfr. Rec. af 9. juli 1712.

Da det er et rent politimæssigt spørgsmål, var der ingen grund til at tage kirkens embedsmænd med på råd.

Da der tilkom præsten betaling for jordpåkastelsen, jfr. Rec. af 22. juni 1787, blev det i K. S. af 7. november 1840 bestemt, at præsten ved almindeligt hospital i København tilkom betaling for jordpåkastelse ved de på hospitalet afdøde personers begravelse, medmindre disse personer var medlemmer af ligkassen, thi da var betalingen som hidtil 1 rbdr.

Når liget begraves i et andet sogn end det, hvor dødsfaldet er indtruffet, skal præsten, som forretter jordpåkastelsen og derom har at indføre det fornødne i sin kirkebog, stedse forinden forvisse sig om, at dødsfaldet behørigt er anmeldt for præsten i det sogn, hvor den afdøde hørte hjemme.

I et tilfælde ønskede man at begrave et lig på en søndag, og man anførte bestemmelsen i kirkeritualet, hvor intet lig må begraves i købstederne på en søndag, men da det i dette tilfælde var en begravelse uden jordpåkastelse og uden kirkelig ceremoni, var der fra ministeriets side (16. oktober 1838) ikke noget at indvende mod den.

Og der henvises til, at hvis der ellers er uoverensstemmelser om tidspunktet for begravelser, kan præsten henvende sig til politiøvrigheden.

Bestemmelsen om selvmorderes begravelse blev naturligvis mere og mere besværlig, og der var derfor ikke noget at sige til, at præsterne gerne ville have et ord med at sige, når øvrigheden bestemte begravelsesmåden, og man søgte derfor fra det sjællandske stift at få indført, at ingen selvmorder, hvor der var spørgsmål, om hans død var frivillig eller ikke, må begraves uden den verdslige myndighed, før den udsteder erklæring om begravelsesmåden, har indhentet vedkommende præsts formening om dødsmåden (K. S. af 13. maj 1845), men den anmodning kunne ikke efterkommes, da man åbenbart holdt på, at spørgsmålet var et rent politimæssigt anliggende.

De selvmord, som næsten gør mest indtryk på folk, er børneselvmord, og i et sådant tilfælde havde præsten, da det drejede sig om selvmord, ladet begravelsen foregå på kirkegården, men i stilhed uden kirkelig ceremoni, men her gøres der i K. S. af 30. juni 1849 opmærksom på, at de særegne bestemmelser om selvmorderes begravelse ikke kunne være anvendelige for børn under den kriminelle lavalder, og man ønskede for lignende tilfælde i fremtiden at gøre opmærksom derpå.

Da bestemmelsen er, at det skal være en ordineret mand, som foretager jordpåkastelsen, kan en kapellan pro persona hos en sognepræst ikke uden hans tilladelse holde ligprædiken eller foretage jordpåkastelse, fordi han ikke er beskikket på noget an- og tilsvar, jfr. D. L. 2 — 14 — 11, og altså som K. S. af 28. maj 1850 siger, kan han ikke udføre nogen embedshandling uden sognepræstens samtykke eller hans anmodning.

Da anmeldelse til kirkebogen er et meget vigtigt led ved dødsfaldet, forespørges der om, hvorledes der skal forholdes med udensogns begravelser, om den præst, der kaster jord på liget, bør forvisse sig om, at førnævnte anmeldelse er gjort for den præst, til hvis sogn den afdøde tilhører, og her svares i K. S. af 2. juni 1851, at indførelsen af dødsfaldet i kirkebogen påhviler den præst, som forretter jordpåkastelsen, og han skal også forvisse sig om, at dødsfaldet også er anmeldt for den præst, til hvis sogn den afdøde tilhørte før døden.

Amtmanden over Vejle amt havde bemyndiget vedkommende foged til på amtets forventede samtykke straks at meddele tilladelse til en selvmorders begravelse på kirkegården, men uden jordpåkastelse eller anden kirkelig højtidelighed og herhos til justitsministeriets overvejelse havde henstillet — ved skrivelse af 1. august 1851 — om der ikke måtte være nogen anledning til forskellige af amtet angivne forandringer i de pågældende bestemmelser om selvmorderes begravelse.

Ministeriet svarede, at i enkelte tilfælde kunne man godt lade fogeden bestemme, men det måtte ikke være reglen. Og der findes ikke for tiden grund til at gøre forandringer.

Amtet havde principaliter foreslået, om det afmægtige forsøg på at straffe afdøde ikke helt rent burde opgives og in subsidium, om ikke bestemmelsesmåden i hvert fald burde overdrages fogeden, som straks efter sin undersøgelse i form af et dekret, derom meddelte alle vedkommende det fornødne, samt derhos henstille, om ministeriet, der ikke kan gøre noget særligt indseende med de allervigtigste forhør, som angår hele borgersamfundets liv og velfærd og kunne komme til at afgøre menneskers liv og død, virkelig kan have grund til at føre en i det enkelte gående kontrol med selvmordere og deres jordefærd.

— — —

Sognepræsten på Læsø indberetter, at han efter anmodning fra øvrigheden har ladet et fra havet opdrevet lig af en ubekendt mandsperson begrave på kirkegården og forrettet jordpåkastelse. Ministeriet skønner i skrivelse af 7. januar 1853, at der efter lovgivningen i almindelighed ikke kan være noget til hinder for, at ubekendte fra havet opskyllede lig begraves på vedkommende kirkegård, når der er grund til at tro, at de pågældende har hørt til en kristelig bekendelse.

5. juni 1853 bestemmes det, at de, som dør af den for tiden grasserende cholerasygdom, skal begraves inden 48 timer, jfr. Rec. 9. juli 1712 og K. S. af 7. maj 1836, men de i Frd. af 17. april 1782 § 6 indeholdte forskrifter kommer ikke til anvendelse.

Ved slige jordfærd må ingen ligfølge tillades, men alene så mange folk komme sammen, som til at bære og begrave liget nødvendigen behøves.

En præst havde talt ved kisten i sørgehuset samt ledsaget kisten til graven, uagtet det var en „begravelse i stilhed," men dog med jordpåkastelse.

Præsten havde ikke holdt lovtale til ære for den afdøde, men i en advarsels- og formaningstale bl. a. sagt, at man altid med tålmod skal oppebie herrens time.

Han talte også om ikke at gøre sig skyldig i en lignende mod religionens og moralens bud stridende handling.

Dertil svarede ministeriet under 17. juli 1854, at det ikke kunde billige hans Handling, han skulde ikke have ledsaget Liget til graven, men Jordpaakastelsen skulde være foregaaet i Huset, da man ikke kunde lade Præsten vente paa Kirkegaarden.

Ved „Begravelse i Stilhed med Jordpaakastelse" maa der ikke udover det anførte finde nogen Højtidelighed Sted, navnlig ikke nogen Ligtale.

Den Taksigelse, som allerede inden Begravelsen foregik, var for den Tale, som han uanmodet holdt, saavel som for det talrige Ligfølge, der havde indfundet sig, maatte endog gøre det mere betænkeligt for ham at bidrage til at give Begravelsen en Højtidelighed, som var lagt an paa endog at fremtvinge en Vanskelighed for Sognepræsten at holde sig tilbage fra at ledsage Liget til Kirkegaarden, saa er dog Præstens Ledsagelse i sig selv en kirkelig Æresbevisning, og har navnlig in casu bidraget til at gøre den hele Ligbegængelse til en Højtidelighed, som den ikke burde have været.

Hvad de ovenanførte praktiske Vanskeligheder angaar, da maa det, naar der erhverves en saadan Begravelsestilladelse af Øvrigheden, som anmeldt, være de Efterlevendes Sag at indrette det saaledes, at Præsten kan faa Lejlighed til enten i Huset eller paa Kirkegaarden at kaste Jord paa Liget uden at være i Ligfølget.

Biskoppen bedes overveje, om særlige Forholdsregler kunde være at vedtage for at forebygge Vanskeligheder af den omhandlede Slags, hvorved Ministeriet bemærker, at det ligger det mindre paa Hjerte at holde alle Enkeltheder i K. S. af 3. August 1833, end at holde den Grundsætning, at undgaa hvad der kunde bidrage til at styrke en letsindig Betragtning af Selvmord, og i Forbindelse dermed, saavidt det lader sig gøre, tillige undgaa, hvad der kunde saare den ulykkelige Families Følelser.

Ved sognebåndsløsningen bliver det bestemt (loven af 4. april 1855), at den præst, til hvem personen havde sluttet sig, også skulle være den præst, som skulle forrette jordpåkastelsen, men han skal forvisse sig om, at sognepræsten ikke disponerer over kirken og kirkegården på den tid, hvor de efterladte ønsker begravelsen.

I anledning af, at en brønd ved Frederiksværk styrter sammen, hvor der forulykkede en arbejder, spørges der ministeriet, om en gejstlig måtte blive beordret til at stede liget, der var blevet liggende i brønden, til hvile.

Ministeriet svarede i en skrivelse af 24. januar 1859, at det ikke havde noget mod højtideligheden, men der kunne naturligvis ikke være tale om, at der kunne finde jordpåkastelse sted, dog på den anden side kan præsten i sin tale indflette jordpåkastelsens ord og udlægge deres betydning.

Ved K. & U. S. af 22. november 1859 gives der de danske konsuler i udlandet bemyndigelse til at forrette dåb, vielse og jordpåkastelse.

For dåb og vielse behøver der ikke at fremskaffes legislativ hjemmel,

hvad angår jordpåkastelsen må ministeriet — ligeledes med biskopperne — finde, at denne handling som en kirkelig akt kun vil kunne foretages af sådanne embedsmænd, der bekender sig til den kristelige religion, og hvis der ikke findes nogen protestantisk gejstlig på pladsen.

I loven vedrørende tilsyn med kirker af 19. februar 1861 bestemmes det i § 6. — — — det paases af Synet — — — at der findes Begravelsesrekvisiter, en lille Spade eller Skovl med sort Skaft.

I anledning af en forespørgsel om strengere bestemmelser ved selvmorderes begravelse udtaler justitsministeriet i en skrivelse af 28. juli 1861:

Foranlediget heraf undlader man ikke herved tjenstligt at meddele, at ligesom Ministeriet overhovedet maa anse det for Tvivlsomt, om Straffebestemmelserne for Selvmordere kunne retfærdiggøres gennem de Grundsætninger, hvorpaa Straffen i Almindelighed hviler, saaledes maa Ministeriet i altfald anse de hertil gældende Begravelsesbestemmelser, forsaavidt man i disse vil gøre et Middel til at afskrække for Selvmord, for aldeles uhensigtsmæssige til Øjemedets Opnaaelse og forbundet med andre Ulemper, der efter Ministeriets Formening gør det utilraadeligt at indskærpe deres Anvendelse i et videre og strengere Omfang end det, hvori de for Tiden anvendes.

Byfogeden i Helsingør begærer resolution for, hvorledes der skal forholdes med begravelser af ligene af ubekendte personer, der fra søen opdriver på forstranden eller fiskes op på havet.

Ministeriet svarer, at præsten skal forrette jordpåkastelsen på kirkegården, jfr. 7. januar 1853.

I K. & U. S. af 7. januar 1862 svares der på spørgsmålet, om det er tilladt, når baptister bliver begravet, at undlade den vedtagne jordpåkastelse.

Ministeriet siger, at jordpåkastelsen i h. t., hvad ministeriet har ytret i skrivelse af 25. februar 1852 og flere andre skrivelser, må bortfalde ved baptister og andre til de ikke enerkendte trossamfund hørende personers begravelse, når den ikke forlanges af de vedkommende, og sognepræsten er villig til at forrette den.

Fra Dreiø spørges, om en begravelse må finde sted, uden skifterettens attest foreligger.

Ministeriet svarer — K. & U. S. af 23. april 1862, at det må den godt i visse tilfælde, man kan tænke sig om vinteren, hvor det er vanskeligt at få forbindelse med fastlandet.

Men den skal naturligvis snarest tilvejebringes.

Da selvmordernes antal tager til i visse dele af landet, søger man nu at få et forslag vedtaget, når selvmordene er foretaget i fuldstændig tilregnelighed, idet man søger at nægte lempelser i henseende til begravelsen — K. & U. S. af 16. november 1863.

I skrivelsen hedder det, efter at ministeriet under 17. maj 1861 havde tilstillet justitsministeriet en skrivelse, hvori biskoppen over Aalborg stift i anledning af det store omfang, i hvilket selvmord begåes i visse dele af stiftet, navnlig i Thisted amt, har indstillet, at det må blive taget under overvejelse, om der ikke kunne foretages noget for at modarbejde tidsåndens slappende indflydelse på anvendelsen af lovens bestemmelser angående selvmorderes begravelse, har ministeriet ved skrivelse af 28. juni s. å. ytret, at ligesom det overhovedet må anses for tvivlsomt, om straffebestemmelsen for selvmord kunne retfærdiggøres gennem de grundsætninger, hvorpå straffeloven i almindelighed hviler, således må vedkommende ministerium i alt fald anse de hidtil gældende bestemmelser, forsåvidt man i disse vil søge et middel til at afskrække fra selvmord, for aldeles uhensigtsmæssige til øjeblikkets opnåelse og forbinden med andre ulemper, der formentligt ville gøre det utilrådeligt at indskærpe deres anvendelse i et videre eller strængere omfang end, hvori de for tiden anvendes. — —

Ligesom den slappere overholdelse af lovens bestemmelser i den omhandlede retning, sikkert har haft en ikke ubetydelig indflydelse på udbredelsen af selvmord, idet den iøjnefaldende ligegyldighed, hvormed spørgsmålet om begravelsen er blevet betragtet, har fjernet den skranke, der for mange nødvendigvis må have haft en ikke ringe betydning og bidraget til at fjerne forestillingen om, at selvmord indeholder et brud på de guddommelige og menneskelige love, således vil der efter ministeriets bestemte formodning ved en strengere overholdelse af lovens bestemmelser kunne udrettes meget til at bekæmpe den ligegyldighed, hvormed navnlig slappe gemytter i selvmord søger et universalmiddel imod sorger og modgang.

Ministeriet overser ikke, at en begravelsesmåde som den lovbestemte er i høj grad krænkende for de efterlevende, og at virkningen af lovens bestemmelser i de enkelte tilfælde falder tungt på dem, men på den anden side er formindskelse af selvmordstallet formentlig en følge af straffebestemmelsernes overholdelse, kan ministeriet i dette hensyn ikke finde tilstrækkelig grund til at fravige sin anskuelse.

I overensstemmelse med ovenstående må ministeriet således udtale som

sin bedste formening, at der i forholdene, således som de for tiden stiller sig, ligger en ufraviselig opfordring for regeringen til af yderste evne at modarbejde den stigende hang til selvmord, og da det tillige antager, at der i de eksisterende lovbestemmelser vil findes et kraftigt middel til at virke hæmmende på udviklingen af dette onde, tillader det sig at foreslå, at det indskærpes overøvrigheden i tilfælde af, at et fuldstændigt, tilregneligt selvmord har fundet sted, at nægte de lempelser i h. t. begravelsen, som hidtil er blevet tilstående, og at det pålægges dem, forinden de afgiver deres resolution i så henseende, at indhente erklæring fra vedkommende sognepræst, jfr. 13. maj 1845.

Justitsministeriet indhentede derefter under 4. december 1863 fra amtmændene underretning om de i de sidste 5 år afgivne resolutioner om begravelse af selvmordere, men efter at have modtaget dem blev sagen henlagt, og som et lyn fra en klar himmel kom så ophævelsen af D. L.' 2 — 10 — 4 for selvmorderes begravelse ved vedtagelsen af straffeloven af 10. februar 1866 § 308, jfr. for Island 25. juni 1869 §§ 310 og 311.

Det siger sig selv, at man ikke kan komme ind på talerne i tingene, da man kan finde dem i Rigsdagstidende (17. ordentlige Samling 1865—1866, siderne 918 — 1261 — 1271 o. s. v.)

Begrundelsen for ophævelsen træder klart frem i talerne, ligesom det gør det ved de skrivelser, som her er fremdraget, man kunne ikke vedblive at have en sådan lovbestemmelse, som både voldte så megen besvær og så megen sorg, og til syvende og sidst ingen gavn gjorde.

Indtræffer der selvmord i en familie, er det dog det bedste hurtigst muligt at glemme det, og det kan ikke være samfundets pligt at få rejst så megen blæst om spørgsmålet som muligt.

Jfr. CORNELIUS TACITUS' årbøger eller Rom under Cæsarerne, på dansk ved O. A. Hovgaard, Kbh. 1885 B. 1. 6. bog, s. 367:. . . At man var saa rask til Selvmord, var en Virkning af Frygt for Bødlen, og at det lønnede sig at haste dermed, thi, medens de Domfældtes Gods blev konfiskeret, og selv ingen Begravelse fik, blev Ligene af dem, der dømte sig selv, jordede . . .

Forslagsstillerne havde derfor ikke mange vanskeligheder at kæmpe med, og ser man på de mænd, som bragte sagen frem, så kan man udmærket forstå, at det netop blev de folk, som tog initiativet til fremstødet.

Da selvmorderspørgsmålet i forbindelse med jordpåkastelsen har optaget befolkningen meget, er det måske på sin plads et øjeblik at standse ved de mænd, som havde med sagen at gøre.

Hjørring Museum.

Skovl findes i Dansk Folkemuseum.

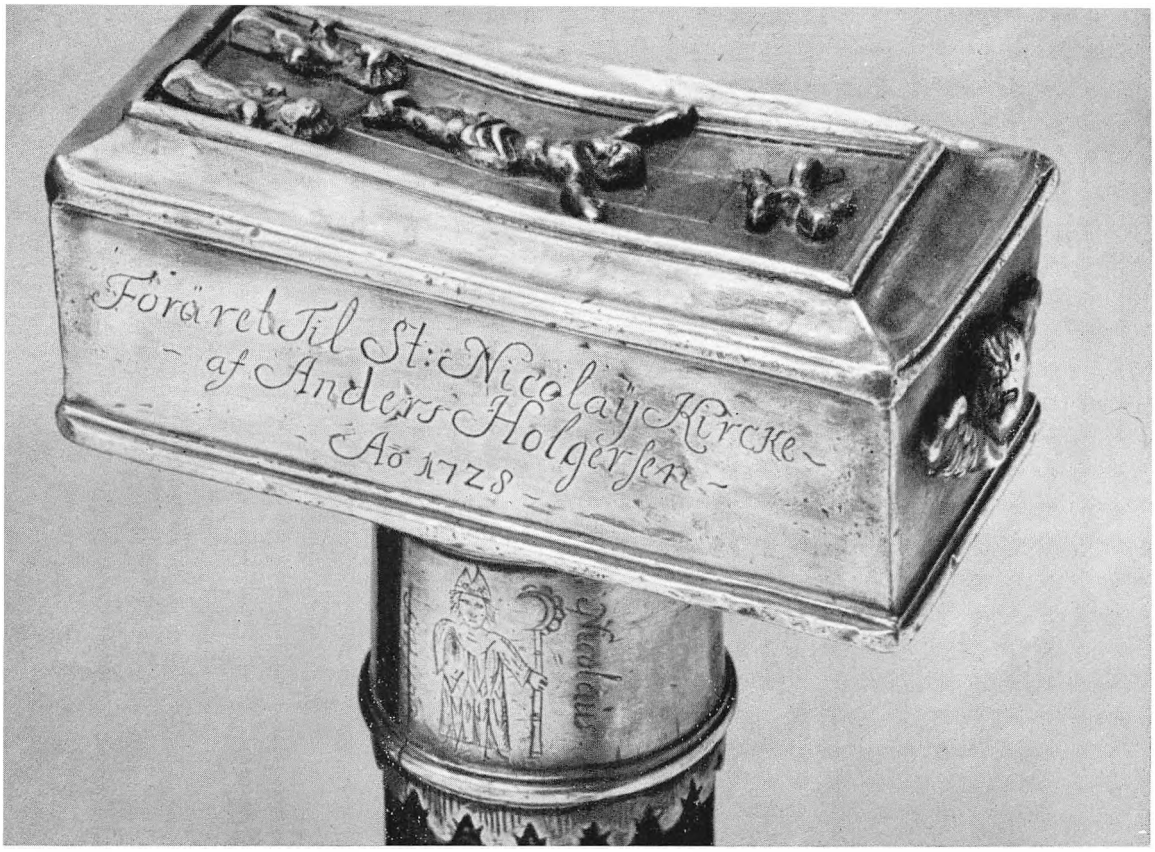

Et eksempel på den kunstneriske udsmykning af jordpåkastelsesspade fra 1728. Kunstneren har til håndtaget brugt motivet med den korsfæstede.

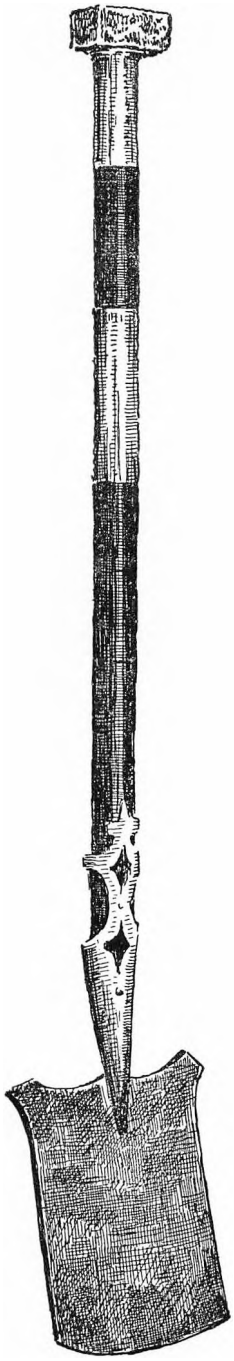

Jordpåkastelsesspaden i Holmens Kirke. En spade, som tidligere blev brugt ved jordpåkastelsen i kirken, har omkring skaftet to beslag af sølv med indgraverede skriftsteder (fra Esaias 26 og Corinth 15): „Herre, dine Døde skulle leve og igen opstaa med Legemet" og „Her bliver saaet et naturligt Legeme og skal opstaa et aandeligt Legeme", samt dateringen:
Anno 1670 den 22. oktober har Gabriel Jacobsen givet mig til Bremerholmens Kirke.
Det mærkelige er dog håndtaget, som har form af en ligkiste — med hanke ved siderne og et krucifiks på låget — men tillige indrettet således, at den tjener som lugtedåse. I låget er der boret huller, så at duften af de vellugtende stoffer, som var anbragt i det hule håndtag, kunne trænge ud herigennem og borttage noget af det ubehag, som præsten ofte måtte have følt ved tidligere tiders gravskik, hvor der for standspersoner almindeligvis hengik lang tid imellem dødsfaldet og begravelsen.

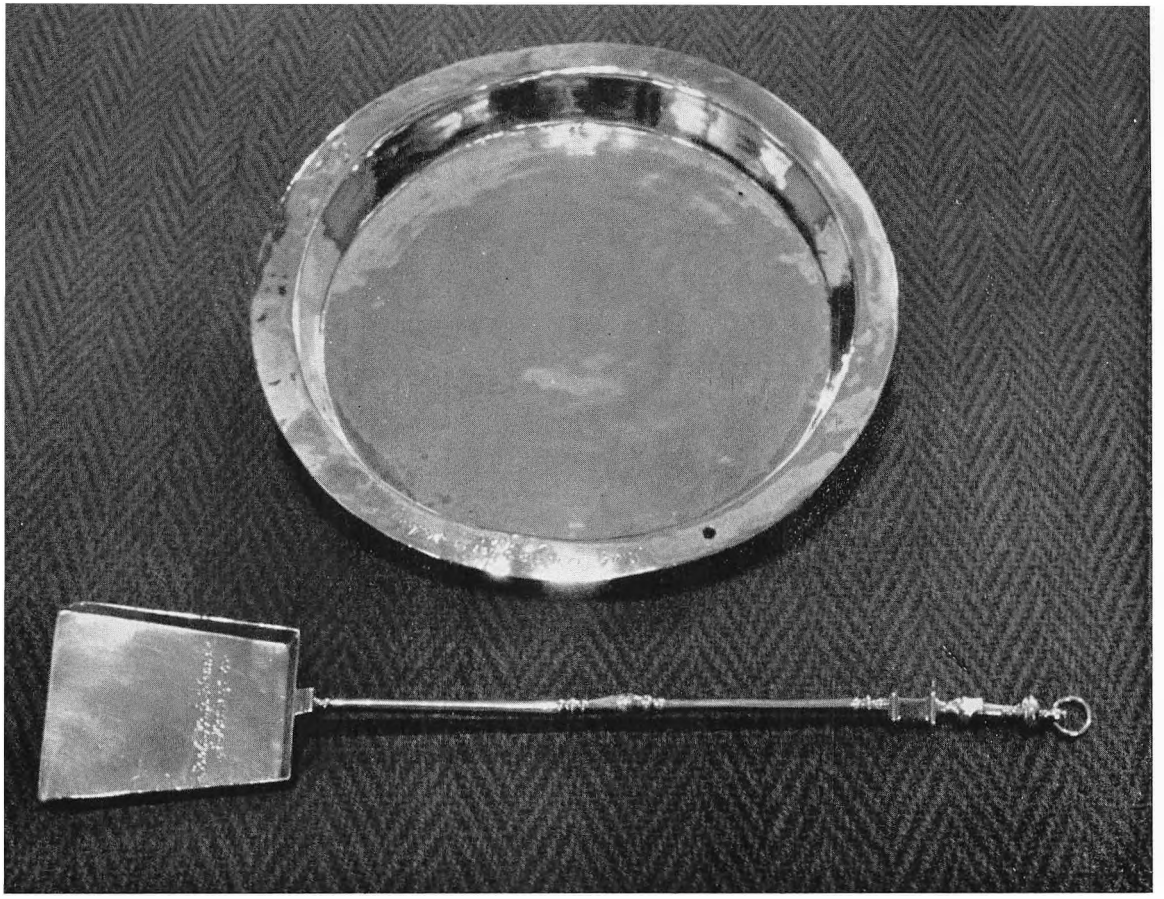

Dette messingbækken og skovl er 1720 skænket Sct. Nicolai kirke i Vejle af Johanne Marie Mestings til brug ved jordpåkastelse ved begravelse i eller fra kirken. På den nederste kant af bækkenet findes et gammelt bomærke og bogstaverne M. T. — A. F. D., hvilket tyder på, at fadet oprindelig har tilhørt Mads Toræsen og Anne Finds Datter, der 1586 gav en altertavle til kirken

Der var — som vi så — allerede blevet rørt ved spørgsmålet 13. maj 1845, hvor man havde ønsket at få indhentet en erklæring hos vedkommende præst, men som vi så, blev denne måde afvist af ministeriet.

Den 1. august 1851 havde amtmanden over Vejle amt, Orla Lehmann, også haft spørgsmålet under overvejelse, og fra hans hånd stammer forslaget om, at fogeden, så snart forhøret var tilendebragt, skulle bestemme begravelsesmåden, men ministeriet afslog forslaget, og resultatet blev, at man kæmpede sig frem gennem årene med den mere og mere utålelige bestemmelse, da de efterlevendes modvilje blev større og større.

Biskoppernes henvendelse af 16. november 1863 med henvisning til selvmordenes stigning var naturligvis et argument, som vejede tungt til.

Bestemmelsen havde man, og den måtte givetvis holdes, og det var øvrighedens pligt, den øvrighed, som kunne se, at der var noget skævt i hele ordningen.

Som en ringe forbedring kom, at præsterne skulle udtale sig, men den bestemmelse kom aldrig til at betyde noget.

Man siger vist ikke for meget, når man går ud fra, at spørgsmålet er blevet gennemdrøftet på amtskontoret, og de tre, som havde fingeren på pulsen: amtmand Orla Lehmann, amtsfuldmægtig Carl F. V. Schytte og herredsfoged i Hatting herred C. M. Jespersen, er blevet enige om, at kunne sagen ikke ordnes på en tidsvarende måde, så kunne den ordnes ved, at spørgsmålet helt gled ud, og lejligheden kom ved straffelovens 2. behandling, hvor man stillede forslaget.

At man tog Kampmann og Riis med som forslagsstillere har ikke gjort slagkraften ringere.

Givetvis har der været røre om sagen, og det viser sig også ganske tydeligt, da det samme forslag fremsattes fra en hel anden kant.

Man skulle gå ud fra som givet, at et sådant spørgsmål ville blive fremsat fra kirkelig interesserede kredse, men nu kommer Rudolph Varberg ind i billedet, idet han for egen regning fremsætter det samme forslag.

Varberg var cand. jur., journalist og politiker, medarbejder ved „Corsaren" og en gæv talsmand for den Feuerbach'ske atheisme, en ganske betydelig mand, som under mærket H—t skrev en afhandling STRIDEN MELLEM ØRSTED OG MYNSTER ELLER VIDENSKAB OG DEN OFFICIELLE THEOLOGI, Kbh. 1851.

At han har betydet noget i datidens København, kommer man ikke udenom, Paludan-Müller skrev LUFTSKIPPEREN OG ATHEISTEN, Kbh. 1853, om ham.

Om grunden til Varbergs skridt kan man kun gisne, enten havde han måske selv været i berøring med bestemmelsen og havde ærgret sig over den, men det kan også tænkes, at det har moret ham — den kendte atheist — pludselig at optræde mod kirken i en af dens mest ømtålelige bestemmelser.

Hvordan ophævelsen blev modtaget af kirken som helhed, kan man ikke fastslå, men biskop Monrad, som sad i folketinget, har ikke taget del i diskussionen, og det kan måske give et fingerpeg hen mod, at kirken ikke lagde megen vægt på spørgsmålet.

Som vi bemærkede før, så kommer man ikke udenom fortolkning af nye love, og det samme gør sig gældende her.

Man støder på et par skrivelser om sagen, før den helt falder til ro og bliver en ganske naturlig ting.

Nu i vore dage er der ikke nogen, som tænker over det store besvær, som man havde, inden man fik bestemt en selvmorders begravelsesmåde.

En sognepræst har spurgt — K. & U. S. af 14. maj 1867 — om præsten, efter at loven af 10. februar 1866 har ophævet D. L. 2—10—4 forsåvidt selvmordere angår, nu kan ansees for forpligtet til at forrette jordpåkastelse ved selvmorderes begravelse, eller om det kan være ham tilladt at gøre det eller undlade det efter omstændighederne, samt om det kan ansees for sømmeligt, at der ved selvmorderes begravelse ringes med kirkeklokkerne, holdes tale og afsynges salmer ved graven, eller om sognepræsten er berettiget til at forbyde, at slige kirkelige handlinger finder sted.

I den anledning skulle ministeriet tjenstligt meddele til behagelig efterretning og videre bekendtgørelse, at det er enig med Dem i, at, da ethvert af folkekirkens medlemmer har adgang til højtidelig begravelse, for så vidt det ved lovgivningen ikke særlig er udelukket derfra, og da denne udelukkelse ved straffeloven er bortfaldet for selvmordere; vedkommende må nu, hvad man end fra et kirkeligt standpunkt måtte dømme om den ommeldte lovbestemmelse, antages at have den samme ret til ærlig og højtidelig begravelse som folkekirkens øvrige medlemmer.

Præsten må derfor være forpligtet til at forrette jordpåkastelsen ved selvmorderes begravelse, således skønner ministeriet ei heller rettere, end at man finder sig i, at også sådanne begravelser, såfremt de af vedkommende begæres, såsom klokkeringning, sang og musik o. desl., ved hvilke der imidlertid selvfølgelig ikke kan påhvile præsterne yderligere forpligtelser til selv at medvirke end ellers sædvanlig, så at de navnlig ikke kunne være forpligtede til at holde ligtale eller ligprædiken, en handling, som

lovgivningen heller ikke ubetinget pålægger dem, jfr. D. L. 2 — 10 — 1 og kirkeregulativet.

At kirken også for fremtiden må være fuldt berettiget til at lægge for dagen, hvor utilladeligt og syndig en gerning selvmord er, og hvor meget det derfor fortjener at misbilliges, kan man ikke drage i tvivl, men i så henseende må det, efter de hidtil gjældende herhen hørende lovbestemmelser nu ere ophævede, ganske bero på præsten, hvorvidt han ved sin indflydelse på menigheden og ved sin optræden i hvert enkelt tilfælde kan bringe en sådan begravelse i samklang med de konkrete omstændigheder, der ere til stede, så at handlingen kun bliver til opbyggelse og ikke til forargelse, hverken til den ene eller den anden side.

Standser man et øjeblik op og ser tilbage, så er denne skrivelse fra ministeriet en videre uddybning af betydningen af D. L. 2 — 10 — 4' ophævelse, i dens kloge, venlige og rolige sprog giver den et klart billede af den nye tingenes tilstand og fremdrager, hvad „de må finde sig i."

Vi, som nu har fulgt udviklingen gennem de forskellige skrivelser og svar, må også sige, at tiden var moden til en forandring, og selvom nogle naturligvis ikke har kunnet se nødvendigheden i omslaget, så gik det roligt ind i menighedens daglige liv, og det brændende, langtrukne spørgsmål om selvmorderes begravelse er ikke noget spørgsmål mere.

En anden sag, som nu begynder at optage sindene, er trossamfundenes ret til selv at foretage de kirkelige handlinger, og et sådant tilfælde har vi i K. & U. S. af 4. oktober 1867, hvor en kvinde, der var gået over til metodisterne, begravedes på N. N. kirkegård ved Vejle.

Begravelsen skete, uden at de lovbefalede attester var blevet forevist sognepræsten på grund af, at en metodist S. fra Vejle havde meddelt vedkommende, at dette dødsfald og begravelse ikke vedkom stedets præst, men at de præstelige forretninger alene vedkom ham, ligesom han derfor også udførte ceremonierne ved begravelsen.

Han havde ikke modtaget anerkendelse som præst, da menigheden i Vejle ikke var konstitueret som en selvstændig menighed, så han blev bedt om at holde sig i ro, attesterne skulle naturligvis have været afleveret til sognepræsten.

Fra nu af bliver der påfaldende stille om jordpåkastelsesspørgsmålet, i skrivelse fra K. & U. af 28. december 1875 fremkommer atter spørgsmålet om at få defineret begrebet „dødfødt", og der siges:

Dødfødte er de Fostre, som kommer til Verden efter Halvdelen af Svangerskabets syvende Maaned uden Tegn paa Liv; hvorvidt disse Død-

fødte bliver at begrave med Jordpaakastelse, eller om der fremdeles bliver at foretage sig som i Skrivelse af 20. Maj 1828 anført.

Ministeriet svarer, at det fremdeles kun er fuldbårne dødfødte børn, som skulle begraves med jordpåkastelse.

Men ellers kommer der ikke noget nyt frem, det er, som om man nu mest er optaget af spørgsmålet om attesten, som skal overgives præsten fra skifteretten.

1883 oprettedes der et kirkeligt råd, men det rører ikke ved jordpåkastelsesspørgsmålet, og der bliver heller ikke udarbejdet noget nyt ritual for begravelsen.

I tiden op til århundredskiftet kom folkekirken ud for mange alvorlige storme, frimenigheder og valgmenigheder opstod og med dem stillingtagen til bl. a. jordpåkastelsen, og man ser da, at frimenighedspræst Grunnet foretager jordpåkastelse på et barns kiste efter anmodning af barnets fader med det resultat, at man regner med, at faderen eo ipso er udtrådt af folkekirken — K. & U. S. af 26. juli 1895.

Angående tilladelse for frimenighedernes præster til at forrette jordpåkastelse på sognekirkegårdene svares, at sådan tilladelse ikke kunne ventes meddelt, hverken i almindelighed for visse kategorier af frimenigheder eller for en enkelt sådan, idet de ønskede begunstigelser kun kunne nås ved anerkendelse som valgmenighed, til hvis opnåelse ministeriet ville udvise så stor imødekommenhed som foreneligt med lovgivningens bestemmelser.

En anden ting, som kom til at optage befolkningen meget, var den begyndende diskussion om ligbrænding, og ved lov af 1. april 1892 bestemmes det i § 5, at det ikke kan pålægges nogen af folkekirkens gejstlige at forrette jordpåkastelse eller anden kirkelig handling, hvor ligbrænding skal ske.

Denne bestemmelse uddybes i K. & U. S. af 5. december 1892, der siger — — at det er en Selvfølge, at saa længe der ikke er meddelt nogen forandret Bestemmelse i den Henseende, ville Folkekirkens Præster fremdeles som hidtil savne Hjemmel til uden særlig Bemyndigelse at udøve nogen Funktion ved Lejligheder, hvor Liget er bestemt til at brændes —.

Selvfølgelig har frimenighederne voldt præsterne hovedbrud, og en præst forespørger derfor, hvordan han skal forholde sig på pastoratets kirkegårde, når der skal begraves personer, som hører til i udenforstående trossamfund, eller børn af sådanne forældre, og navnlig om, hvorvidt han som sognets præst er forpligtiget eller berettiget til enten selv at fungere

eller at tillade eller forbyde andre at fungere ved slige jordefærd med jordpåkastelsen.

I Anledning af denne Skrivelse skulde Ministeriet tjenstligt meddele — K. & U. S. af 25. februar 1896 — at Folkekirkens Gejstlige ved Frimenigheds-Medlemmers Jordefærd ligesom ved Begravelser af andre, ikke anerkendte Trossamfunds Medlemmer ere berettiget til, naar det begæres af dem, at foretage Jordpaakastelsen og bede et Fadervor ved Graven, samt at lade synge en Salme, hvilken Sang da ogsaa vil kunde ledes af Kirkesangeren, hvorimod Gravtale eller Ligprædiken samt fri Bøn ved disse Begravelser bør bortfalde, ligesom der heller ikke bør ringes med Kirkens Klokker.

Fungere ingen af Folkekirkens Præster ved saadanne Jordefærd, maa der, hvad enten de haver undslaaet sig derved, eller deres Medvirken ikke er begæret, ikke finde Jordpaakastelse, Ligprædiken eller anden Ceremoni Sted paa Kirkegaarden.

I 1895 — 27. december — havde dagbladet „Socialdemokraten" en længere artikel: EN BORGERLIG BEGRAVELSE PAA AMAGER, og der berettes i den, at en præst havde nægtet at kaste jord på en afdød mand „på grund af, at han var borgerlig gift" og senere havde følget kastet jord på kisten.

Samme blad havde senere — 11. januar 1896 — en artikel om STRIDENDE PRÆSTER, hvor man gentog påstanden om, at præsten ikke ville kaste jord på, fordi manden var borgerlig gift.

Men grunden var den, at manden var udtrådt af folkekirken uden at høre til noget andet trossamfund, det borgerlige ægteskab som sådant havde ikke noget med vedkommendes begravelse at gøre, og folk, der har erklæret ikke at høre til noget her bestående trossamfund, og som derfor, hvad enten de har indgået borgerligt ægteskab eller ej, ikke kunne henregnes til sognemenigheden i det sogn, hvor de har bopæl, har heller ikke krav på kirkens medvirken ved begravelsen.

Med hensyn til, at det findes oplyst, at ved den ene af de omtalte begravelser har en lægmand holdt tale ved graven, og der er af følget blevet afsunget en salme samt kastet jord på kisten, tilføjes det derhos, at det må ansees for ulovligt i h. t. kirkeritualets kap. IX, jfr. U. for R. 1893 s. 978.

Da man havde manglet regler for, hvorledes der vil være at forholde sig ved begravelser på folkekirkens kirkegårde af personer, som ikke hører til folkekirken, får man anordningen af 22. januar 1897, der i § 1 siger, at ved Begravelser paa Folkekirkens Kirkegaarde af Personer, der ikke høre til Folkekirken, ere dens Præster ikke pligtige til at fungere.

Dog skal det ikke være dem forment i slige Tilfælde at forrette Jordpaakastelsen, jfr. Lov af 25. Marts 1872, der bestemmer, at enhver Sogneboer har Ret til at blive begravet paa Sognets Kirkegaard, selv om han ikke hører til Folkekirken.

Med disse bestemmelser får vi — som baggrund — en lang række af godkendelser af begravelsesritualer, men jeg skal ikke komme ind på dem, da de ikke er med til at give jordpåkastelsen noget nyt.

På den anden side så var det nødvendigt at få disse bestemmelser, og gennem alle går den ledetråd, at man ønskede orden og ro på kirkegården og intet foretaget, som kunne vække mishag eller nogen handling, som gik ud på at genindvi jorden.

Som det altid går ved politiske partiers opståen, kommer der en vis stillingtagen til kirken, og således skete det også, da Socialdemokratiet begyndte at befæste sin magt her i landet.

I den anledning får vi loven af 13. februar 1903 indeholdende bestemmelser for begravelser.

Denne søgen bort fra kirken fremkaldte en skrivelse fra K. & U. af 10. december 1910, hvor ministeriet vil forebygge, at de til folkekirken hørende afdøde begraves uden jordpåkastelse, og man anser det for det rigtigste:

1. At der gives Dødsattesten Paategning om, enten at Jordpaakastelsen ikke vil finde Sted, og da om Grunden, hvorfor den ikke skal foretages.

2. At der gives Skifteretten tilsvarende Meddelelse paa Attesten, til Underretning for Kirkegaardens Inspektør (Graver).

Men bevægelsen fortsætter, og vi faar loven af 13. februar 1903 indeholdende bestemmelser for begravelser.

§ 1 indeholder:

Enhver til Folkekirken hørende Mand eller Kvinde, der har opnaaet 14 aars Alderen og er ved sin Fornufts fulde Brug, kan ved et i Testamentsform affattet, paa ustemplet Papir skrevet Tilsagn bestemme, at hans eller hendes Lig skal jordes uden Medvirken af Folkekirkens Gejstlige.

For de Personer, som er mellem 14 og 18 Aar, skal Bestemmelsen for at blive gyldig tiltrædes af Forældrene eller Værgen.

For Personer under 14 Aar kan saadan Bestemmelse træffes af den paagældendes Forældre eller Værge.

§ 2. Forinden vedkommende Kirkegaardsbestyrelse — eller hvor ingen særlig Kirkegaardsbestyrelse findes, Kirkeværgen, Kirketiendeejeren eller dennes Repræsentant — meddeler Tilladelse til, at Jordfæstelsen iværk-

sættes, skal der foreligge en skriftlig Attest fra Politiet (paa Landet fra Sognefogeden) om, at der ikke fra dets Side er noget til Hinder for Jordpaakastelsen.

Politiet udsteder saadan Attest, naar behørig Dødsattest er det forevist, jfr. EN OPFORDRING TIL KØBENHAVNS INDVAANERE OM EN OFFENTLIG INDRETNING, DER SÆTTER OS I SIKKERHED FOR IKKE AT BEGRAVE NOGEN LEVENDE af Christian Bastholm, Kbh. 1793.

Naar det endvidere ved Fremlæggelse af de fornødne Bevisligheder er oplyst for det, at behørig Anmeldelse af Dødsfaldet til Skifteretten og Ministerialbogen er sket, og at det for vedkommende Præst er godtgjort, at Bestemmelsen i § 1 for Begravelse uden Medvirken af Folkekirkens Gejstlige er til Stede, samt naar Politiet derhos ikke finder Anledning til at foretage yderligere Undersøgelser angaaende Dødsfaldet.

§ 3. Ved disse Jordfæstelser foretages ikke Jordpaakastelse, men det er tilladt at bede Fadervor ved Graven.

Loven af 19. april 1907 gør alle disse regler noget mindre kunstige, men i realiteten kommer der ikke nye retningslinier, dens § 3 siger, som ved forrige lov ... ved borgerlige begravelser ... foretages ikke jordpåkastelse.

Ved loven har man fået begrebet „borgerlig begravelse", men da denne form for begravelse netop sigter på, at jordpåkastelsen ikke skal finde sted, har den ingen betydning i dette sammenhæng. Mange af partiets medlemmer holdt sig borte fra kirken, og der opstod så stadig en trang til også at lade begravelser foregå uden kirkelig medvirken.

Udviklingens love kan ikke standses; i 1866 udvider man adgangen til jordpåkastelse, og i 1910 søger man at forebygge, at de til folkekirken hørende begraves uden jordpåkastelse, men kirken har haft en heldig hånd til i så vid udstrækning som muligt at have så megen kontakt med befolkningen, at det er meget sjældent, at der foregår en begravelse uden jordpåkastelse eller, som vi måske hellere skulle sige, en „borgerlig begravelse".

I samme retning er det gået med ligbrændingen, her har kirken og befolkningen fundet hinanden, så der ved disse højtideligheder gerne medvirker en præst, og her foregår jordpåkastelsen, inden ligbrændingen, i kirken eller kapellet.

— — —

Som slut på denne kronologiske gennemgang af jordpåkastelsen skal her medtages en lille strid mellem et par københavnske præster og Køben-

havns begravelsesvæsen, en strid ikke om jordpåkastelsen, men om den „jord", som skal bruges til handlingen.

I dagbladet „Information" af 21. juni 1951 findes følgende:

Skal der kastes jord eller strøes sand på?

Københavns begravelsesvæsen træffer salomonisk afgørelse i en lille præstestrid:

Præsten får frit valg.

Grundlaget for meddelelsen i bladet var følgende skrivelser:

Sognepræsten. ..... kirke

København S. Den 16. august 1950.

Efter i snart 5 år ofte at have bestemt mig til det uden at have gjort alvor deraf tillader jeg mig herved til begravelsesvæsnet at fremsende en anmodning om, at det til brug ved jordpåkastelsen i kapellerne og ofte også på kirkegårdene fremsatte rent sand fremtidigt må blive erstattet med jord, virkelig jord, hverken renset eller på anden måde behandlet.

Skønt en motivering for denne anmodning vel egentlig må anses for overflødig, skal jeg dog anføre, at påstrøning af sand efter gængs sprogbrug og opfattelse betyder det modsatte af jordpåkastelse.

Det første er tegn på en udglatning og udviskning, det sidste en understregning af virkeligheden, det første er en handling, hvis symbolik modsiger de ord, der lyder, det sidste en handling, som illuderer dem.

I forventning om en snarlig ændring af den bestående praksis

deres ærbødige

— — — N. N.

Herpå svarede Københavns begravelsesvæsen under 29. september 1950:

Herr sognepræst N. N.

Som svar på deres anmodning i skrivelse af 16. f. m. skal man meddele, at man har anmodet kirkegårdsinspektøren om at sørge for, at der, når ikke frost eller regnvejr gør det utilrådeligt, til jordfæstelse benyttes jord i stedet for sand.

Men allerede den 16. april 1951 måtte begravelsesvæsnet udsende følgende skrivelse:

Til inspektørerne på Bispebjerg og Sundby kirkegårde.

Stadslægen har under 4. f. m. tilskrevet begravelsesvæsnet således:

Man har her til kontoret modtaget henvendelse fra en præst — der ønsker sig unavngiven — om en eventuel indskriden herfra over for den

for nylig indførte forandring med anvendelse af jord i stedet for — som tidligere anvendt — sand til jordpåkastelsen ved krematoriebegravelser.

Den pågældende finder det uhygiejnisk og sundhedsfarligt at anvende jord, idet han gør gældende, at der står en sky af støv omkring såvel præsten som den nærmeste familie efter jordpåkastelsen og under afsyngningen af den påfølgende salme.

Selvom man vel næppe kan betegne det som egentligt sundhedsfarligt, skal jeg dog henstille, hvorvidt det måtte være muligt at lade præsterne selv afgøre, om de ønsker at anvende sand eller jord til indendørs begravelse.

Sand, der jo også er jord, har været anvendt i en lang årrække uden nogen indsigelse fra teologisk side.

Således foranlediget skal man under henvisning til skrivelse af 29. september f. å. anmode dem om ved bisættelser i krematorier også at have en kasse med sand tilstede, således at præsten kan vælge, hvad han ønsker at benytte til jordpåkastelsen.

SVERIGE

På det store kirkemøde i Ørebro i Sverige, som begyndte sine møder i februar 1529, udkom EN HANDBOK PAA SVENSKA af Olaus Petri.

Bogen er dateret den 28. april 1529, så det må nok tages i betragtning, om ikke Olaus Petri er kommet til mødet med et fuldt færdigt forslag, da man ikke kan gå ud fra, at bogen skulle være skrevet på så kort tid — under selve mødet.

Men Sverige havde også på rigsdagen i Vesterås 1527 fået sin statskirke, for hvis styrelse, lære og ritus der på mødet vedtoges foreløbige bestemmelser.

En definitiv ordning forekom først langt senere.

I Olaus Petris bog HURU MAN SKAL IORDA LIJCK bestemmes, at præsten skal kaste jord på kisten med ledsagende ord.

I Olaus Petri: SAMLEDE SKRIFTER, Uppsala 1915. B. 11. S. 352 findes det ovenfor angivne sted, men der findes også hans egne bemærkninger til stedet, hvilke gengives:

Huru man skal iorda lijck.

Först när lijket komber til graffuena legges thet strax i graffuena, och presten tagher ena skoffwel och kastar tree resor ioord påå lijket, och segher:

Aff ioord äst tu kommen, och ioordh skal tu bliffna jgen, Jesus Christus thin frelsare skal tich vpweckia på ytterste daghen.

Ther epter lääss presten tesse böön.

Läter oss bidhia:

O afzmechtige ewige gudh — — —

I tilslutning til denne bestemmelse siger Olaus Petri i de samlede skrifter, bind 11, s. 317:

Såå haffuer iach och vthsatt jtt sätt huru man skal haffwa sich j then stadh man skal wiya lijck,

teslikes huru man skal iorda lijck, som mich hopas thet better skal komma öffuer eens medh scrifftenne, än thet som ståår j then latiniske handbokenne, och ther medh setter iach nw tesse Swenske hanbock j hwar och eens Christen mnniskies wilkor ath hon måå tagha här aff hwad henne tyckes, ingen nödhgar iach här til, men thet törss iach wel seya ath thetta iach här föregiffuit haffuer skal better bliffua beståndandes medh scrifftenne än the latiniske handboock, än thå iach mong stycke haffuer her tillätit för theres skul som swage äre, them man ellers wel motte haffua lätit bliffua til baka, men gudh giffue oss alla sina helga nådh til at bliffwa widh hans oord. Amen.

Stykket kan måske oversættes på følgende måde:

Således har jeg fremskaffet en måde, på hvilken man skal forholde sig, når man skal vie lig, ligeledes hvorledes man skal jorde lig, og hvilket jeg håber skal være mere i overensstemmelse med skriften, end som står i de latinske håndbøger, og dermed giver jeg nu denne svenske håndbog til hvert og eet kristent menneske, at han må tage deraf, hvad han tykkes, ingen nøder ham dertil, men det tør jeg vel sige, at dette, jeg her har foreskrevet (foreslået), vil være mere i overensstemmelse med skrifterne end den latinske håndbog, selvom jeg har medtaget mange stykker for disses skyld, som er svage, dem, man ellers måtte have udeladt.

Men Gud give os alle sin hellige nåde til at blive ved hans ord. Amen.

Som Peder Palladius' bog i Danmark har Olaus Petri's bog haft stor betydning i Sverige, men det kan ikke virke overraskende, da man med eet slag bortkastede hele det gamle katolske begravelsesritual og indførte noget nyt.

Ordet „nyt" er måske for meget sagt, jordpåkastelsen var jo ikke nogen ny handling, den havde man haft før reformationen, og de ledsagende ord også, men man fik de ledsagende ord sagt på svensk, og man fik den direkte tale.

At nævne alle de forskere, som har arbejdet med bogen, lader sig ikke gøre, kun vil jeg lige nævne:

Edv. Rothe SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV og David F. Nylund BEGRAVELSESRITUALET OCH BEGRAVNINGSSTEDER, Eskilstuna 1917.

I disse bøger findes der rigt notestof, ligesom der skal henvises til: ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS XLVII. 1951, hvor docent Hilding Johansson har en udmærket artikel:

Bidrag till den svenska Manualetraditionen.

Uvilkårlig spørger man sig selv om Olaus Petris' bog har haft nogen indflydelse på Peder Palladius' affattelse af sin bog, men det spørgsmål kan ikke besvares; det eneste, der kan henvises til, er Peder Palladius egne ord om handlingen, og dér nævnes Olaus Petri ikke, men derimod Bugenhagen, og da Olaus Petri også har været i Tyskland, kan man vist gå ud fra, at de begge har talt med Bugenhagen, og man dér er blevet enige om handlingens beståen og om ordene, selv om de så ikke blev ganske ens.

Når Nylind anvender så megen kraft på at klarlægge, om Olaus Petri's bog er selvstændig, så må man vist sige, at det er den ikke, udviklingen var i skred, nye tanker skulle fastlægges, og for Norden har bøgerne haft den betydning, at vi står med et nogenlunde ensartet ritual — ordene er ikke ganske de samme.

For at føre Sverige helt op til vor tid, skal der kun siges, at landet har haft en lige så rolig udvikling m. h. t. jordpåkastelsesspørgsmålet som Danmark.

Ritualet, som bruges i dag i den svenske kirke, findes i:

Den svenske Kyrko — Handbogen av Konungen gillad och stadfäst Aar 1942, Stockholm 1942.

Heri gives der regler for begravelser både med og uden altergang. Om jordpåkastelsen findes reglerne side 256 ff.

Her bestemmes det:

Præsten siger nu, idet han tre gange lader muld falde på kisten:

Av jord är du kommen
Jord skall Du åter varda
Jesus Kristus, vår Frölsare, skall uppväcka dig på yttersta dagen.

Ved begravelser af børn har man i Sverige en anden formular, når dødsfaldet er indtrådt i den spæde alder, idet da præsten siger:

Herren gav
Och Herren tog
Välsignet vare Herrens namm.

Man har ved begge begravelsesformer tilforordnet jordpåkastelsen en bøn, hvad der ikke kendes i Danmark, den lyder:

Herre Gud Fader i himmelen
Herre Guds Søn, Värdens Frälsare,
Herre Gud, du hellige Ånd,
förbarma dig över oss.
I Dödens stund,
på yttersta domen,
hjälp oss, milde Herre Gud.

Da vi omtaler Sverige, kan det nok lige have sin interesse at nævne, at man har den skik at kundgøre dødsfaldet ved højmessen i den kirke, hvor den afdøde har haft hjemsted; med denne kundgørelse fra prædikestolen fremføres en taksigelse til Gud, jfr. Yngve Brilioth SVENSK KYRKOKUNSKAP, Stockholm 1933, § 51 Jordfästning, side 254.

Vil man ellers have oplysninger om love og anordninger knyttet til den svenske kirke kan der henvises til:

HANDBOK I KYRKOLAGFARENHET av Gunna Wetterberg, Lund 1944, her findes et fyldigt kapitel: Om jordfästning.

FORSØG PA AT FORANDRE JORDPAKASTELSEN

Gennemgår man nogle af alterbøgerne ned gennem tiderne, ser man, at jordpåkastelsens ord har fået plads lige efter bryllupsritualet.

Udover de tre linier med ordene står der ikke andet, og vi har ikke — som vi så i Sverige nogen tilforordnet bøn eller salmevers.

Siden Peder Palladius udgav den første alterbog 1556, har den været underkastet forskellige forandringer eller ændringer til Hans Baggers udgave 1688.

Denne gælder den dag i dag med de ændringer, som er kommet:

Konfirmationen 1736, afskaffelse af helligdage 1770 og af eksorismen 1783 (uddrivelse af den onde ånd exsufflatio, indånde den helligånd insufflatio), men jordpåkastelsens ord har bibeholdt sit sted i alterbogen.

Ofte er der blevet gjort forsøg på at forandre alterbogen og kirkeritualet, her skal nævnes biskop P. O. Boisens forsøg i 1806 — jfr. DEN DANSKE KIRKES HISTORIE EFTER REFORMATIONEN af Ludweg Helweg, s. 265 og FORSØG TIL EN FORBEDRET PLAN I DEN UDVORTES GUDSTJENESTE af dr. Christian Bastholm 1785.

Bogen fremkommer som en plan til forbedring af den offentlige guds-

dyrkelse, og selv om den vandt koncelliets bifald, blev den aldrig antaget.

Om jordpåkastelsen siger Boisen:

Jordpaakastelsen er, som politisk Indretning, nødvendig. Men de Ord, som siges, medens Forretningen sker, synes mig ikke at svare til de to venlige Hensigter ved Begravelsen:

Dels at indgyde den Levende Agtelse for Mennesket.

Dels at mildne Forretningen om Døden.

Jeg foreslaar derfor følgende Ord ved Jordpaakastelsen:

Jesus Christius døde.

Men han lever.

Ogsaa vor Broder — eller Søster — lever

eller

Ei evig skilles Ven fra Ven, i Himlen ses og samles de igen.

De øvrige Højtideligheder kan jeg ikke karakterisere, de vil bero paa Skikke og Egnens Kultur.

Men saa meget er vist: en højtidelig Jordefærd — hvor ædle deltagende Følelser fremlyse, hvor Brødre i Stilhed og med rørte Hjerter jorde deres hensovede Brødre, under Kirkeklokkernes højtidelige Lyd — paa en Kirkegaard, som er indrettet i Form af en Have — saadanne Scener maa virke paa Mennesket.

De forædle Smagen. De røre den letsindige, de stemme den gode til stille, blid Vemod — de fremlokke hans Taare og letter den tavse taareløse Kummer.

Fra slig en Jordefærd vil han vende tilbage til Verden med fornyet Kraft og det Forsæt:

At indvi sine Dage til Guds Ære og Brødres Gavn, han vil tænke og leve saa, at han med Ære kan slumre paa den Kirkegaard, hvis Gravsteder han saa ofte besøgte for at komme de hedenfarne Elskte ihu.

I 1839 får vi Mynsters udkast til en alterbog og et begravelsesritual, jfr. f. eks. DANSK BIOGRAFISK LEXIKON af C. F. Brica, Kbh. 1898, B. XII. S. 13.

Her siges om Jordpåkastelsen:

Af Jord er Du kommen.

Til Jord skal Du blive.

Af Jorden skal Du igen opstaa.

Herre, lær os at tælle vore Dage, at vi maa bekomme Visdom i Hjertet. Amen.

I § 103 bemærker Mynster:

Intet Lig maa begraves, uden at Jordpaakastelsen først er forrettet, medmindre det er saadanne Personers Lig, paa hvilke der efter det følgende § 112 ikke maa kastes Jord.

Paa dødfødte Børn kastes i København ikke Jord, paa Landet maa det ske, dog maa Barnet da have været fuldbaaret.

I § 104:

I Almindelighed maa ingen uden ordinerede Mænd forrette Jordpaakastelsen. Dog kan det, naar smitsomme Sygdomme hersker, og Præsten selv maatte være angreben, og ingen anden Præst kan haves, som Undtagelse være tilladt, at Jordpaakastelsen foretages af Skolelæreren. Ellers kan, naar Annexkirken ligger paa en Ø eller et andet Sted, hvor Præsten ikke altid kan komme hen, Liget hensættes i Graven, som da forbliver aaben, indtil Præsten har været der og forrettet Jordpaakastelsen.

Dog maa Præsten ikke nægte at rejse til Annexet for Jordpaakastelsens Skyld alene.

Ved en afdød Sognepræsts Jordefærd forrettes Jordpaakastelsen af Provsten eller af hvilken anden Præst de Efterladte ville, og dertil kunne formaa.

§ 105: Jordpaakastelsen maa ikke forrettes, førend Bevis efter Anmodning er tilvejebragt for, at Dødsfaldet er anmeldt for vedkommende Skifteret, samt fra en Læge, eller andre dertil autoriserede Mænd, at sikre Kendetegn paa Døden har vist sig.

Findes nogen hastig død, og det ikke vides, hvorledes han er kommet af Dage, eller et Lig opskylles af Søen, da maa Liget ikke jordes, førend det er anmeldt for Øvrigheden, og denne har givet sit Samtykke dertil.

Dette gælder ogsaa om Børn, som ere fødte udenfor Ægteskab, og findes døde straks efter Fødslen.

§ 106: Til Brug ved Jordpaakastelsen skal ved Kirken findes en anstændig Skuffe eller Spade med sort Skaft.

Naar Liget er hensat i Graven, træder Præsten hen til Graven, og kaster med Ligspaden tre Gange Jord paa Kisten, hvorved han siger: Af Jord er Du kommen, 2. Gang: Til Jord skal Du blive, 3. Gang: Af Jorden skal Du igen opstaa.

Præsten kan derefter sige:

Herre, lær os at tælle vore Dage, at vi maa bekomme Visdom i Hjertet.

Er det et Barn, kan han sige: Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet.

Under Jordpaakastelsen blotter Præsten og de Tilstedeværende deres Hoveder, Præsten gør endnu en stille Bøn og forlader Graven.

§ 112: I denne siges, at Præsten ikke maa kaste Jord paa eller holde Tale over dem, som ere blevne henrettede for deres Misgerninger, eller have dræbt sig selv med Forsæt, eller omkommen i Duel, eller er dømt til Mindremand, dersom de ikke haver erholdt Oprejsning.

Dog kan vedkommende Øvrighed bevillige, at Selvmordere begraves paa Kirkegaarden i Stilhed, hvorved der da, naar det ikke udtrykkeligt er forbudt, kan kastes Jord paa dem, dog uden Tale eller anden Højtidelighed.

Til Mynsters udkast findes en udtalelse af Grundtvig — UDVALGTE SKRIFTER, Kbh. 1909 B. VII. S. 255. Ved gennemgangen af hans skrifter tør jeg næsten sige, at det er den eneste gang, Grundtvig er kommet ind på spørgsmålet jordpåkastelsen, hans bemærkning lyder således:

Ved Jordpaakastelsen vil Herr. Biskoppen have den gamle Formular bibeholdt, og skønt denne Lig-Tale er ligesaa ubibelsk som Papisternes Sjælemesse, og falder meget urimeligere, turde jeg dog nok forsvare den, naar den hverken afnødes Præsten eller paanødes nogen, men som en Tvangs-Sag maa jeg naturligvis misbillige den, saameget mere, som det er vitterligt nok, at „Kødets" Opstandelse nu om Stunder kun er til Spot for de fleste.

— — —

Under overvejelserne angående forfatningsspørgsmålet arbejdede Monrad også med ritualet, som skulle forelægges kirkeforsamlingen, længe havde man arbejdet på en ændring, og i 1841 indsendes så til kancelliet en kommissionsbetænkning til et nyt ritual.

Dette var i det store og hele en tilslutning til Mynsters forslag fra 1839 — det findes i Rigsarkivet under „Ritualsagen" D. Kanc. 1. Dp.: Bilag til Skriv. ang. Trykn. af Udk. til et Kirkerit. m. v. Brev Nr. 299 af 21. Januar 1840 —.

Kancelliet udarbejdede en 96 halve foliosider lang indstilling, men kongen ønskede ikke at fremme sagen. — Findes i brev nr. 2547. 1. Dp.

Mynster henholdt sig ganske naturligt til sit eget forslag. De øvrige biskoppers erklæringer er i almindelighed meget velvillige over for Mynsters forslag og over for den tanke, at det kunne lægges til grund for behandlingen.

— — —

Iøvrigt får man et stærkt indtryk af, at der ikke var nogen trang i det

almindelige kirkefolk til nogen forandring, og resultatet blev jo også, at det ikke blev fremmet.

Under 8. marts 1927 nedsatte kirkeministeren et udvalg til udarbejdelse af et begravelsesritual for den danske folkekirke.

Af dette medtages her kun, hvad der siges om selve Begravelsen:

Ved Graven:

Efter at Kisten er blevet sænket ned i Graven, siger Præsten:

Saa være denne Grav et fredet Hvilested for den døde.

Under Opstandelsens Haab steder vi nu ham (hende) til Hvile.

Idet Jordpaakastelsen sker, siger Præsten:

Af Jord er du kommen

Til Jord skal Du blive

Men af Jorden skal den Herre Kristus oprejse Dig paa sin Dag.

Derefter siger Præsten:

Lovet være Du, vor Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, som efter Din store Barmhjertighed har genfødt os til et levende Haab ved Jesu Kristi Opstandelse fra de døde.

Hjælp os ved din Helligaand til at leve vort korte Liv hernede i den Tro og det Haab, som Du har genfødt os til.

Derefter bedes Fadervor.

Vor Herres Jesu Kristi Naade, Guds Kærlighed og Helligaandens Samfund være med os alle, og forene os, de levende og de døde. — Amen.

Af medunderskriverne ønskede Severinsen og Ricard dog at udtale, at når vi ved jordpåkastelsen er gået med til at beholde den direkte tiltaleform til den afdøde („af jord er du") er det, dels fordi det altid føles vanskeligt for en stor del af befolkningen at fravige det vante, dels fordi det er skik i de andre nordiske kirker, men vi kan ikke andet end henstille til alvorlig overvejelse, at man i stedet for gik over til omtale i tredie person („af jord er han (hun) kommet"), da tiltalen til den afdøde synes os misvisende og kan være til støtte for den hyppige misbrug af henvendelse i direkte taleform til den afdøde, som man kan høre ved gravene.

— — —

At gennemgå flere udkast til forandringer vil ikke oplyse emnet mere eller bedre, og der skal derfor sluttes med den vejledning, som biskopperne udsendte i 1949.

Ved graven:

Efter at kisten er sænket ned, træder præsten op ved graven og siger:

Lovet være Gud, vor Herre Jesu Kristi Fader, som i sin store barm-

Skålen til jorden, som bruges til jordpåkastelsen.
Sct. Nicolai kirke, Vejle

Begravelseshøjtidelighed på Donau, hvor kransene kastes i det strømmende vand

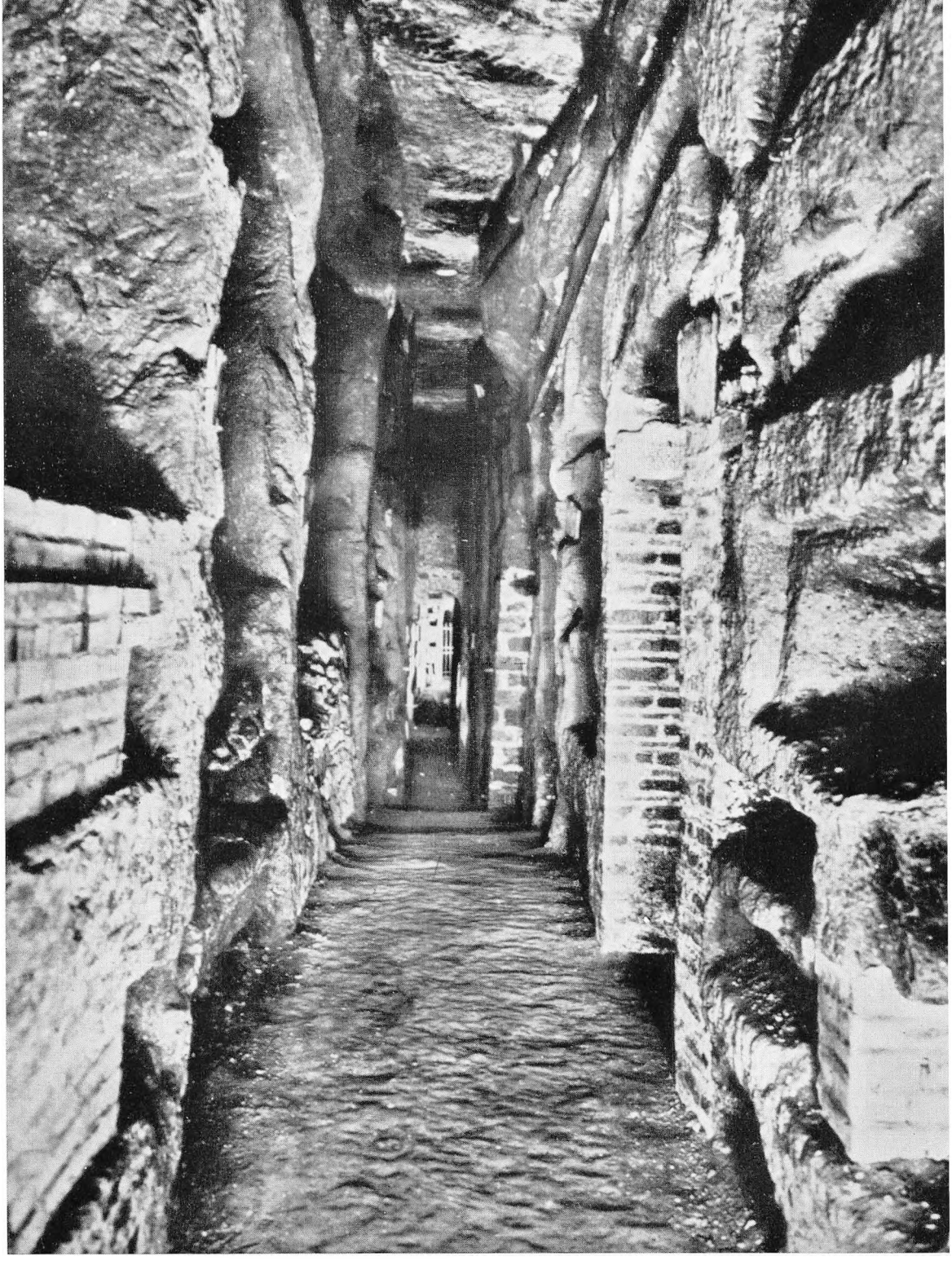

Gang i katakomberne i Rom, hvor de første kristne begravelser fandt sted

Albert Gustaf Edelfelt: Et barns ligfærd 1879. (Helsingfors universitets solennitetssal). Den lille barnekiste er stillet på skrå — også korset, der skal rejses på graven, er med. Kunstneren har meget stilfærdigt, men indtrængende gengivet de følelser, der rører sig både hos voksne og hos barnet ved siden af kisten. Især den gamle bedstemors ansigt udtrykker menneskets sorg over dødens magt

hjertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

Under jordpåkastelsen tre gange på kisten siger præsten:

Af jord er Du kommet.

Til jord skal Du blive.

Af jorden skal Du igen opstå.

Lader os bede:

Fader vor o. s. v.

Derefter kan præsten fremsige et salmevers og lyse velsignelsen.

Handlingen slutter med en kort salme.

— — —

Hvor undtagelsesvis kirkelige ceremonier bruges i forbindelse med nedsættelse af en urne på kirkegården, sker det på følgende måde:

Urnen må inden handlingens begyndelse være nedsat i graven. Der foretages så jordpåkastelse på urnen på sædvanlig vis — for så vidt jordpåkastelsen ikke har fundet sted inden ligbrændingen.

Derefter kan der i kirken afholdes en gudstjeneste med salmesang, tale, skriftlæsning og bøn.

— — —

Ved begravelser på havet foretages begravelsen efter eet af de ritualer med de lempelser, som forholdene nødvendiggør, i reglen bliver det kaptajnen, som foretager jordpåkastelsen.

ENGLAND

Før angelsachernes indfald var Britannien beboet af keltiske stammer. Til disse var kristendommen kommet, når og hvorledes vides ikke med bestemthed, men man antager, at der ved år 400 e. Kr. eksisterede et kristent samfund i Britannien.

Dette blev imidlertid ved folkevandringen afskåret fra forbindelsen med den øvrige kristenhed og måtte derfor leve sit eget liv videre.

Man må antage, at den britiske kirke ved de hedenske angelsacheres indfald blev trængt ud af det egentlige Bretland, men så til gengæld udbredte sig til Irland og Skotland, hvor den udviklede sig og gik en ny blomstring i møde.

Disse keltiske samfunds tilblivelse og historie er for en stor del indhyllet i sagn.

Givet er det, at der opstod en levende kristenhed på Irland, der, ivrig

for missionen, udbredte kristendommen til Skotland, og her kom der til at udfolde sig et rigt klosterliv.

I året 1549 finder vi følgende formel — jfr. THE BOOK OF THE COMMON PRAYER AND ADMINISTRACION AND THE SACRAMENTES, AND OTHER RITES AND CEREMONIES OF THE CHURCHE AFTER THE USE OF THE CURCHE OF ENGLAND. Londini in Officina. Anno Do. 1549 — for jordpåkastelsesskikken:

Then the priest casting earth upon the corps, shall say — —

Efter denne sætning er det præsten, som skal kaste jord på kisten, måske havde det været mere naturligt at have sagt, at i 1549 finder vi jordpåkastelsen, og at den foretages af præsten. Under handlingen udtaler præsten:

Commende thy soule to God the father almyghtie, and thy bodye to the grounde, earth to earth, asshes to asshes, dust to dust — — jfr. Paulus brev til Filipperne 3. kap. 21. v.: Der skal forvandle vort fornedrelseslegeme til at blive ligedannet med hans herligheds-legeme, efter den kraft ved hvilken han også kan underlægge sig alle ting.

Allerede i året 1552 findes følgende ritus — jfr. THE BOKE OF COMMON PRAYER AND ADMINISTRACION OF THE SACRAMENTES AND OTHER RITES AND CEREMONIES IN THE CHURCHE OF ENGLAND, Londoni Anno 1552. — Then while the earth shall bee cast upon the body, by some standing by, the priest shall say — —

Det mærkelige ved de to årstal 1549 og 1552 er, at indenfor disse tre år får handlingen en anden form, idet det ikke længere er præsten, der kaster jord på, men en af følget eller flere — „by some standyng by".

Under handlingen siger præsten:

— — his body to the grounde, earth to earth, ashes to ashes, dust to dust — —

I THE BOOK OF COMMON PRAYER, AND ADMINISTRATION OF SACRAMENTS, London. Anno Dom. 1660 — finder man på s. 198 ff.

The order for the buriall of the dead.

— — then while the earth shall be cast upon the body by some standing by, the priest shall say.

Forasmuch as it hath pleassed Almighty God of his great mercy to take into himself the seoul of our deat brother here departed, we therfore commit his body to the grund, earth to earth, ashes to ashes, dust to dust, in sure and certain hope of resurrection to eremal life, through our Lord Jesus Christ, who shall change our vile body, that it may be like unto his

glorious body according to the mighty working, wherely he is able subdue all things to himself.

I året 1661 har vi denne formel i THE BOOK OF COMMON PRAYER AND ADMINISTRATION OF THE SACRAMENTS AND OTHER RITES AND CERMONIES OF THE CHURCH ACCORDING TO THE USE OF THE CHURCH OF ENGLAND. TOGETHER WITH THE PSALTER OR PSALMES OF DAVID. POINTED AS THY ARE TO BE SUNG OR SAID IN CHURCHES. AND THE FORME OR MANNER OF MAKING, ORDEINING & CON — (SECRATING OF BISCHOPS, PREISTS & DEACONES) Londoni 1661. — Then while the Earth shall be cast upon the body by some standing by, the Priest shall say — —

his body to the ground, earth to earth — —

Og i NATIONAL ASSEMBLY OF THE CHURCH OF ENGLAND.

Book Proposed to be annexed to the Prayer Book Measure 192-, London — finder man side 307:

Then, while the earth shall be cast upon the body by some standing by, the minister shall say:

— — we therefore commit his body to the ground — earth to earth o. s. v. — —

Ved undersøgelser i THE ENGLISCH RITES by F. E. Brightman, M. A., Revingstons, London 1915, findes følgende s. 858—859 i værkets II del.

Burial of the dead, jfr. 1. del, s. CXXXVI.

Executor officii terram super corpus ad modum crucis ponat — — dicat:

Commendo animan tuam Deo pæsti omnipotenti: terram terre - cinerem - cineri - pulverem - pulveri: in nomine patris ect.

Jfr. BREUIARIUM ROMANUM NUPER REFORMATIUM (QVIGNON), Venice 1535, praefation og flere henvisninger nævnt i 1. del s. 4 ff.

Jordpåkastelsen peger mod fastlandet, og når det er tilfældet, har spørgsmålet ikke så megen interesse for vore undersøgelser, da de så vil være kædet sammen med de undersøgelser, som er foretaget i Tyskland, og der henvises derfor til dem.

Jordpåkastelsen ved den engelske begravelse findes — som den foretages i dag — i:

THE ANGLICAN BOOK OF COMMON PRAYER, og i den bestemmes følgende:

Medens jorden kastes på kisten af en tilstedeværende, skal præsten sige følgende:

Da det har behaget Dig, almægtige Gud, at tage til Dig denne vor broders (eller søsters) sjæl, overlader vi derfor hans (hendes) legeme til jorden, aske til aske — støv til støv — i det sikre og visse håb om opstandelse til det evige liv.

Og ved ordene, jord til jord, aske til aske, støv til støv kastes der jord på kisten, som står i den åbne grav.

Der er intet bestemt om, hvem der skal kaste jorden på kisten, det kan være

1) præsten,
2) bedemanden,
3) een eller flere af følget.

Det er altså gerne præsten, bedemanden eller en af følget, som foretager handlingen, men der er ikke noget i vejen for, at flere af følget kan foretage handlingen, hvis de vil, og gøre det for sig selv bagefter, som dronning Elisabeth, dronningens moder, da kong George VI blev begravet.

— — —

I England finder vi altså jordpåkastelsen, men ikke som et ritual, men som en kirkelig, from skik, og da den er en skik, har den ikke nogen fast regel, det er almindeligt at strø tre gange jord på, men selv det er ikke nogen fast regel, men ordene, som præsten fremsiger, ser ud til at være fastlagte, og der siges langt mere end her i landet.

Som vi så, fik vi ordene i Danmark fastlagt 1538, i England kan man nok regne med året 1552.

SHETLANDSØERNE OG FÆRØERNE

Ved en tilfældighed kom jeg i forbindelse med provst Gudmund Bruun i Hesselager på Fyn — død 1956 — og han har overfor mig berettet om en ganske interessant ting angående jordpåkastelsen, som viser, hvor konservativ en befolkning kan være, når det gælder religiøse områder.

Provsten siger i et brev:

Så vidt jeg erindrer, skete der følgende:

Medens dr. Jakob Jakobsen opholdt sig på Shetlandsøerne omkring århundredskiftet for at samle stof til sin disputats om det gammel-nordiske sprogs rester, døde én i det hus, hvor han boede.

Han gik med til begravelsen, som blev foretaget af anglicansk præst efter den anglicanske kirkes ritual.

Men der var den forskel, at han trådte frem til graven og kastede tre skovlfulde jord på kisten, idet han sagde:

Av mold ert du komin,
til moldar skalt du verda,
av moldini skalt du aptur upp sta.

Dr. Jakobsen spurgte præsten, hvad det var, som han havde sagt.

Han svarede, at han vidste det ikke, men det var nogle ord, som shetlænderne forlangte sagt ved jordefærden, ellers mente de ikke, den døde var kommet rigtigt i jorden.

Men ingen vidste, hvad ordene betød.

Jeg tror, sagde dr. Jakobsen, at det var på hovedøen Maynland (Meginland).

Årstallet erindrer jeg ikke bestemt, men det må have været ca. 1898.

I samme brev kommer provsten ind på forholdene på Færøerne og beretter om begravelser der:

Når én dør på Færøerne, kaster præsten nu oftest jord på. Præstegjældene er jo mindre nu end før, og samfærdselsmidlerne gode mange steder.

Da jeg var præst på Færøerne og endnu mere i min faders tid, kom præsten sjældent før længe efter.

På selve begravelsesdagen var der en højtidelighed i hjemmet, hvor degnen fungerede.

Der blev sunget psalmer og holdt taler, og derefter førtes kisten til kirkegården (kirken blev sjældent benyttet) enten med båd, eller båren blev båret over fjeldet.

Alle sang hele tiden salmer, og ofte blev der ringet med kirkeklokkerne, oprindelig vel for at de onde ånder eller magter ikke skulle tage den døde.

Så blev kisten under salmesang sænket ned i viet jord, der var ingen jordpåkastelse, men degnen eller kirkeværgen læste en bøn.

Når præsten kom på omrejse til stedet for at holde gudstjeneste, holdt han gerne i kirken bagefter en kort mindetale over alle, som var døde siden sidst.

Så gik han ud på kirkegården fra grav til grav.

Man tog nogle græstørv op, og præsten kastede jord på de døde.

Jeg har i en udbygd (Gäsadalur i Vaagø præstegæld) kastet jord på en grav, fem år efter at dødsfaldet var sket. Men sligt er en stor sjældenhed. Grunden var den, at embedet havde været uden præst i fire år.

Når præsten nu kaster jord på, bruger han at sige:

Av mold ert tú komin,

at mold skalt tú verda,
ur mold skalt tú aftur standa opp.

I et senere brev siger præsten:

— — det var en tilfældighed, at dr. Jakobsen nævnte det for mig i 1911, men det er jo så længe siden, at jeg nu kun har et svagt indtryk af det, og det er muligt, at noget kan have fortonet sig — —

Ellers ser jeg intet til hinder for, at skikken kan være bragt til Shetland af norske vikinger — —

Det ser for mig ud, som det kunne være norrøn begravelsesskik, i hvert fald på Færøerne — —

I min barndom, da min fader var præst på Vaagø, hvor jeg er født, var det skik, at inden låget blev sømmet fast, gik alle hen og lagde højre hånd på den dødes bryst — måske for at udtrykke, at fjendskab var glemt, jfr. OM DØDSRIKE OCH DØDSBRUK I FORNORDISK RELIGION af Helge Rosén, Lund, 1918, s. 127.

Så gjorde man det samme, som her i dele af mit sogn, at en sprosse blev slået ud af vinduet, og kisten blev ført baglæns ud af vinduet, for at den døde ikke skulle gå igen — — jfr. FÆRØERNES OLDTIDSHISTORIE ved Niels Winther, Kbh. 1875, s. 527.

I et senere brev siger provsten:

Jeg har igen tænkt over sagen med dr. Jakobsen, og så vidt jeg husker, sagde han:

Sidan vard jord kaslad a, — —

Og det, som for ham var det springende punkt, var, at formen efter hans mening var norsk og ikke dansk, man sagde mold og ikke jord.

Til yderlig klaring skal jeg nævne, at dr. Jakobsen ikke havde til hensigt at berette udførligt om dette, men kun med en en-passant bemærkning i en hel anden sammenhæng.

Dr. Jakobsen kom nemlig til at tale om sætningen:

Kalla mig ikke modur, men kalla meg marra — og at dette „mara" sandsynligvis stod i forbindelse med en keltisk stamme „mar".

Her afbrød jeg (Bruun) ham og sagde, at jeg kendte ordet fra biblen, og at man havde ganske det samme ord på dansk, og det var dette, som gav anledning til det hele.

Dr. Jakobsen mente ikke, at min antagelse var rigtig, fordi folk på det religiøse område var konservative, og at færingerne ikke plejer at citere et bibelsted — bibelord — dengang på færøsk, men på dansk.

Og som eksempel på nordboernes vedhæng ved det gamle på det reli-

giøse område nævnte han kortelig dette eksempel med jordpåkastelsens ord på Shetlandsøerne.

Provst Bruun slutter: Jeg har gengivet dette så udførligt, fordi det kan have sin betydning for, hvor megen vægt man kan lægge på udsagnet.

Alt det fremførte har altså ikke fra dr. Jakobsens side haft til hensigt at kaste lys over begravelsesskikken, men er ment som en en-passant bemærkning over folks konservatisme på det religiøse område, og derfra er tanken gået videre til overvejelser af formlens sproglige oprindelse i det typiske norske eller norröne — —

For at sikre mig imod, at der skulle findes nogle oplysninger i dr. Jakobsens arkivsager, skrev jeg til arkivregistrator, frk. Marie R. Mikkelsen, Thorshavn, men der lå ikke noget om dette spørgsmål, dog henviste hun til:

Jakob Jakobsen: DICTIONARY OF THE LANGUAGE IN SHETLAND, introduction Page 116, Burial Formula:

En gammel begravelsesformular, der blev brugt i St. Olav kirken på Ness, på Nord Yell, helt ind i det 18. århundrede; den er optegnet af Thomas Irvinaf Midbrekk (Nord Yell) i ZETLANDIC MEMORANDA i the Museum of Antiquities in Edinburgh.

Det er særligt interessant at notere, at denne formular er på dansk og ikke i det sædvanlige „Norn of the Isles", hvilket let ses af nogle af ordene i den:

Yurden du art fur of yurden du vis skav'd
Oktoa yurden nu ven dæd
Op fra yurden skal du opstaa
naar Herren syne bastnan blaa.

Det kan nok oversættes således:

Jord er Du, thi af jord blev Du skabt,
til jorden vender Du tilbage, nu da Du er død.
Fra jorden skal Du igen opstå,
når Herren lader sin basun gå.

Det må antages, at formlen går tilbage til slutningen af det 14. eller begyndelsen af det 15. århundrede, da den ikke minder så lidt om de katolske formler, som fremdrages senere.

— — —

Samtidig med at jeg spurgte frøken Mikkelsen om dr. Jakobsens arkivsager, spurgte jeg også, om der ikke fandtes nogle gamle begravelses-

skikke — ganske vist hører de ikke direkte under emnet, men da de er så tæt knyttede til jordpåkastelsen, tages de med her.

På Myggenæs havde man den skik at gå ind i kirken, når liget var jordet, man satte sig hver i sin kirkestol og holdt en stille bøn, som en afsked til det henfarne lem af kirken.

Ved begravelser fra Hestø, hvorfra kisten måtte føres til Kirkebø, hvor sognets kirke og kirkegård lå — nu er der begge dele på Hestø — anbragtes kisten i forenden af skibet, og de, som ikke havde set liget, gik, når de var kommet ned til stranden, og lagde hånden på kisten, de fleste sagde noget, som oftest tonløst:

I Himmerige glædes sjælene —

Jesus, lad os alle samles hos dig.

Der blev sunget, både når liget blev båret til båden, og medens båden lagde fra land.

Når den var kommet løs fra selve landingspladsen, blev der roet tre omgange i retning mod solen, jfr. FÆRØERNES OLDTIDSHISTORIE ved Niels Winther, s. 527.

— — —

For at se, om det ikke var muligt at komme noget længere med jordpåkastelsen på Shetlandsøerne, skrev jeg til pastor H. Donaldson, St. Columba' Manse i Lerwik, Shetland, han svarede:

En, der er kendt her for at være en autoritet på de gamle shetlandske skikkes område, fortæller, at formlen — af jord er Du kommet — er blevet brugt her på Shetland, men ikke omkring 1890.

Han siger, at han engang var til stede ved en begravelse, men dengang blev den ikke brugt, og så vidt han ved, var det 200 år siden, den var i brug — —

Man må vist sige, at dette brev ikke har megen interesse, da det er holdt i meget vage udtalelser, og slutte fra det til dr. Jakobsens udtalelser kan man ikke.

Skal man gøre Shetlandsøernes og Færøernes spørgsmål-op, så må konklusionen blive, at vi finder jordpåkastelsen begge steder, og at der til undersøgelsen er blevet oplyst værdifulde ting om handlingens ord.

DEN HERRNHUTISKE BRØDREMENIGHED — UNITAS FRATRUM — MED SÆRLIGT HENBLIK PA CHRISTIANSFELD

Når brødremenigheden drages med ind i billedet, så er grunden, at denne menighed ikke har jordpåkastelsen, ligesom også andre udvortes ting er

forskellige fra folkekirken, f. eks. er kirkebygningen i Christiansfeld bygget i nord—syd, og stoleraderne går samme vej, så menigheden, som sidder i kirken, vender ansigtet mod vest, og præsten, når han ser udover kirkerummet, vender blikket mod øst, altså lige modsat af, hvad der er skik i de fleste andre danske kirker, jfr. J. S. Møller: FESTER OG HØJTIDER I GAMLE DAGE, P. Haase & Søn. 1929, s. 391.

Kirkegården — den eneste, som er indrettet på den måde her i landet — har enkeltgrave og er delt ved en hovedgang i retningen nord—syd: mændene hviler mod vest, kvinderne mod øst.

Påskemorgen tilbringes ved de hensovedes grave, og en af de smukkeste skikke, man finder i menigheden, er, at på dens kirkegård kender man ikke begrebet sløjfede grave, alle gravene ligger fra brødremenighedens første begravelse. Over gravene eller på dem ligger i lange, lige rækker ens gravstensplader.

Ved begravelsen har man som sagt ikke jordpåkastelsen.

Ifølge LEBEN DES NICOLAUS LUDWIG GRAFEN V. ZINZENDORF af August Gottlieb Spangenberg, Achten Theil. 4. kap. § 17. S. 2246 ff. foregik grev Zinzendorfs begravelse i 1760 uden jordpåkastelse.

Hans begravelse var helt igennem en liturgisk begravelse, som dog på den anden side ikke har megen lighed med begravelsesmåden i Christiansfeld.

Med sikkerhed kan det ikke afgøres, hvorfor brødremenigheden ikke har jordpåkastelsen.

Arkivar K. Träger fra unitetsarkivet i Herrnhut har på en skriftlig forespørgsel udtalt den formodning, at grev Zinzendorf og brødremenigheden i Herrnhut, der var ivrige for, at alle gudstjeneste- og menighedsskikke skulle være bibelsk begrundede og helst ligne aposteltidens forhold mest muligt, har afskaffet jordpåkastelsen, fordi man savnede en bibelsk begrundelse for denne skik.

Jeg har også haft lejlighed til at drøfte spørgsmålet med professor, dr. theol. Lorenz Bergmann, som i 1957 udgav første del af et større værk om GREV ZINZENDORF OG HANS INDSATS I KIRKENS OG MISSIONENS HISTORIE, P. Haase & Søn. Professoren anser den nævnte formodning for mindre sandsynlig, da grev Zinzendorf altid lagde megen vægt på at være lutheraner, og de første kolonister i Herrnhut hørte til den lutherske sognemenighed i Berthelsdorf. Her gik de i kirke om søndagen, her modtog de sakramenterne, og når de døde, blev de begravet på

kirkegården i Berthelsdorf. Udeladelsen af jordpåkastelsen regnes derfor snarere at måtte føres tilbage til den gamle bøhmiske brødrekirke fra det 15. århundrede, der hyldede en lovstreng bibelkristendom og derfor kan have udeladt jordpåkastelsen, som jo ikke omtales i bibelen. På et eller andet tidspunkt må så den fornyede brødremenighed i Herrnhut have sluttet sig til den gamle brødrekirkes begravelsesmåde: jordfæstelse uden jordpåkastelse.

I stedet for understregede man stærkt hjemgangen og opstandelsestroen, således som det fremgår af indskriften på indgangsportalerne til brødremenighedernes kirkegårde (i Christansfeld står der således: Det sås i forkrænkelighed, og på indersiden: Det oprejses i uforkrænkelighed).

Det samme fremgår af brødremenighedens begravelsesritual i Christiansfeld, gengivet i det følgende.

Efter at man i kirken har holdt en mindehøjtidelighed med oplæsning af afdødes levnedsløb — helst skrevet af afdøde selv — og med en kort prædiken, menighedssang og korsang, bæres kisten, som ikke kommer ind i kirkerummet, men forbliver i kapellet, på skuldrene af 8 mænd ud til kirkegården — eller gudsageren, som man siger i brødremenigheden — mens basunkoret går foran og blæser koraler.

På gudsageren synger menigheden, før kisten sænkes i jorden:

Jesus er mit håb, min trøst,
han min frelser er i live,
derfor jeg med fryd og lyst
stedse mig tilfreds vil give,
hvad for tanker mangelund
mig end volder dødens stund.
1633.

L. Ære være ham, som er opstandelsen og livet! Han var død, og se, han er levende i evighedernes evigheder. Den, som tror på ham, skal leve, om han end dør.

Ham være ære i den menighed, som venter på ham her, og i den, som er hos ham derhjemme,

M. fra evighed til evighed! Amen.

(medens kisten sænkes)

Når jeg herfra skal vige,
da vig du ej fra mig,
og når jeg ned skal stige
i graven, vis mig dig;
træd frem, så snart mit hjerte

er stedt i dødens nød,
forkort min angst og smerte
for din den hårde død!
Paul Gerhardt.

L. Vor Herre Jesus Kristus,
M. vær os nådig!
L. Din fødsel som menneske,
din pilgrimsgang på jorden,
al dit livs møjsommelighed,
din svaghed og smerte,
al din sjæls angst og bekymring,
din dødskamp og blodige sved,
dine bånd, slag og bespottelser,
din hudstrygelse og tornekroning,
din forsmædelige korsfæstelse,
dine hellige sår,
dit dyrebare blod,
din velsignelsesrige død,
din genkomst til os, eller
vor hjemgang til dig
M. trøste os, kære Herre Gud!
L. Med dit livs, dine lidelsers og din døds fuldkomne fortjeneste,
M. velsign os, kære Herre Gud!
L. Med din hvile i graven,
med din sejrrige opstandelse,
med din glorværdige himmelfart,
med din sidden ved Guds højre hånd,
med din trøstefulde nærværelse,
M. velsign os, kære Herre Gud!
Vi arme syndere beder: Bønhør os,
kære Herre Gud!
L. Og da det har behaget dig at hjemkalde vor ..... ind i evigheden, så beder vi dig, lær også os at tælle vore dage og komme i hu, at vi skal dø, og befæst du selv vor udvælgelse i din nåde og ophold os med den hele fuldendte menighed i evigt samfund, og lad os engang tilsammen hvile fra vor møje hjemme hos dig!
M. Bønhør os, kære Herre Gud!
L. Herren velsigne dig og bevare dig,
Herren lade sit ansigt lyse over dig

og være dig nådig,
Herren løfte sit åsyn på dig
og give dig fred!
M. I Jesu navn, amen.

Amen ja, halleluja,
vær priset, Herre Jesus Krist!
At hos dig du har for mig
et sted beredt, det tror jeg vist!
O, det glæde skal enhver
af Guds folk, som vandrer her,
at hos Herren os et sted
er beredt i evighed.
J. von Wattewille.

Som slutbemærkning fristes man til at sige, at på ingen dansk kirkegård ville jordpåkastelsens ord komme bedre til deres ret — og her findes de altså ikke.

LIGBRÆNDING

Sidst i 1870erne opstod tanken om ligbrænding under påvirkning fra udlandet, og i den anledning kommer man til at tænke på Goethes BRAUT VON KORINTH: Wenn der Funke sprüht / Wenne die Asche glüht / Eilen wir den alten Göttern zu — og i 1881 oprettedes „Dansk Ligbrændingsforening".

Denne realitet måtte give en vis spænding i kirken, og først 1892 tillodes det præsterne at yde deres medvirkning ved disse begravelser — ligfærd, som man kaldte dem.

Det var ikke, fordi den kristne kirke — som professor Lindhardt skriver i KIRKEGÅRDES ANLÆG OG DRIFT, Kbh. 1951. S. 13 — har dogmatiske betænkeligheder ved ligbrænding, men man må holde sig til den kristne kirkes tradition og sædvaner, når den forbød ligbrænding og nægter at medvirke ved den.

Man reagerede af følelsesmæssige og traditionelle grunde; lige så vist er det, at arbejdet for at indføre en ny gravskik gennem ligbrænding fra først af var forbundet med bevidst ikke-kirkelige og antikirkelige forestillinger.

Om ligbrændingen i Danmark kan henvises til Knud Secher: LIGBRÆNDINGENS HISTORIE I DANMARK, Kbh. 1931 og bl. a. til:

I Vitus Gay' artikel: „Guds Agre" — forsynet med noter og henvisninger — siges om jordpåkastelsen:

Her lagdes Liget paa sit sidste Leje, og Præsten foretog Jordpaakastelsen efter Kirkens — fra Hedenskabet — arvede Ritus — —

Ligbrændingsspørgsmålet optog hele Danmark, biskop Hans Stein i Odense beskæftigede sig også med sagen og holdt den 25. januar 1893 i Odense foredrag om ligbrændingen, altså efter at ligbrændingsloven af 1. april 1892 var vedtaget.

Denne lov bestemmer, at det ikke kan pålægges nogen af folkekirkens gejstlige at forrette jordpåkastelse eller foretage anden kirkelig handling, hvor ligbrænding skal finde sted.

Biskop Stein anbefalede præsterne, før de forretter jordpåkastelsen ved ligbrændinger, at gøre op med sig selv, at ritualets kap. IX kun sætter jordpåkastelsen i forbindelse med „kirkelig begravelse", hvad ligbrændingen ikke kan siges at være, og hvis denne bemærkning underkendes, bør præsten ikke gøre det, da hans deltagelse i sagen kan støtte dens fremgang.

Selv sagt ønskede biskoppen ikke at medvirke ved disse ligbrændinger, og de grunde, som professor Lindhardt peger på — ikke kristelige og anti-kirkelige forestillinger — er vel nok stadig de grunde, som mange den dag i dag lader være de afgørende, jfr. forhandlingerne i det kirkelige udvalg, 7. samling 1907: Forslag til bestemmelser om ligfærd, hvor ligbrænding finder sted (bilag 8) § 2. Her fastlægges det, at jordpåkastelsen skal finde sted inden brændingen.

Men som vi så ved selvmorderes begravelse, ordner forholdene sig, og sådan er det også gået ved ligbrændingerne.

BORGERLIG BEGRAVELSE

Den 2. marts 1899 stiftedes Foreningen for borgerlig Begravelse, som har til formål at samle alle, der ikke anerkender præsternes åndelige formynderskab, til fælles arbejde for gennemførelsen af sådanne reformer på begravelsesvæsenets område, at befolkningen får ret til at begrave deres døde uden præstelig medvirken.

Dernæst at befolkningen får ens rettigheder med hensyn til begravelsesforholdene, hvad enten begravelsen foregår på borgerlig eller kristelig vis.

Og endelig at alle begravelser får ret til at kunne foregå fra de respektive kirkegårdes kapeller, og at den præsterne tillagte myndighed til at forbyde taler af lægfolk, udfoldelse af faner samt musik på kirkegården ophæves.

Jeg har haft lejlighed til at gennemse foreningens første protokol, og om det første møde hedder det:

Som foreningens egentlige stifter må nævnes medlem af foreningen nr. 1, Johan Christensen, idet han efter at have overværet flere begravelser, dels fra „Folkets hus" på Enghaven, dels andre steder, hvor præsterne enten selv havde nægtet at medvirke, eller det var dem forment, og de kirkelige ceremonier var udelukket, fandt, at sådanne begravelser var langt smukkere udtryk for virkelig deltagelse som sidste farvel til den afdøde, end hvor præsterne — med deres dræbende, betalte ligtaler og forbud mod frisindede foreningers faners tilstedeværelse i kapeller og på kirkegårde — dominerede.

Han henvendte sig til de forskellige frisindede mænd med anmodning om medvirken til dannelsen af en borgerlig begravelsesforening, hvor alle slags præster og kirkelige ceremonier var udelukket, men hos dem alle, selv dem, der brugte de mest fordømmelige udtryk om præsterne, såsom at de var ukirkelige, udfordrende og i det hele taget uforskammede i deres optræden, fandt han kun lunken eller slet ingen vilje til at ville medvirke. Endelig forsøgte han ved annoncer i forskellige blade at komme i forbindelse med mænd, som hørte til såvel i arbejderklassen som i handelsstanden og blandt de næringsdrivende. En del reflekterede på annoncen og efterkom indbydelsen til et foreløbigt møde, som afholdtes Solitudevej nr. 4 hos restauratør Mangaard den 23. februar 1899.

Efter der at have hilst på hinanden og legitimeret sig overfor hinanden, drejede talen sig en timestid om dannelsen af en borgerlig begravelsesforening; i realiteten var alle enige om det betimelige deri, og man besluttede at afholde et nyt møde i løbet af 8 dage.

Det overlodes til Christensen at skaffe et bedre lokale, hvilket han fandt i Blågårdsgade 19, og her fandt så et nyt møde sted den 2. marts med langt større tilslutning.

Her forhandledes så frem og tilbage om sagen, og det vedtoges at nedsætte et udvalg, som fik til opgave at udarbejde lovene . . .

Følger man de forskellige bestyrelsesmøder, ser man, at det første, der sker, er, at man søger forbindelse med ligbrændingsforeningen og får en overenskomst med den.

Derefter ønsker man ret til at benytte kapellerne, men ved bestyrelsesmødet den 15. maj 1900 refereres det, at borgerrepræsentationen havde givet afslag.

På et møde den 21. juni meddeles det, at sagen ikke har været behand-

let i borgerrepræsentationen, og årsagen var, at der var en kgl. anordning, som bestemte, at præsterne havde eneret til at forrette begravelser fra dem.

Ved mødet den 5. september 1900 meddelte formanden, at han havde modtaget en skrivelse fra hr. Borgbjerg om, at tegningerne til et kapel i Utterslev lå til eftersyn på hans kontor.

Under det offentlige møde den 1. november 1900 indledede folketingsmand Lyngsie og udtalte, at præsterne havde gjort begravelserne til en religiøs sag, den er fra en ideelsag blevet til en magtsag, senere til en fri og uafhængig sag.

Denne forening ønsker at begrave sine medlemmer helt borgerligt uden præsters medvirken, da disse i deres handlinger udviser fanatisme og hjerteløst fordømmer den døde, om hvem præsten ikke ved andet, end at han eller hun ikke har været rig eller flittig kirkegænger, og derfor er det på tide, at rettænkende mennesker rejser sig mod dette uvæsen — —

Bispebjerg kapel blev nu bygget, og derfra kunne så borgerlige begravelser foregå.

På mødet den 21. februar 1901 meddelte man, at præsterne havde fået medhold i, at medlemmer af folkekirken ikke måtte begraves uden jordpåkastelse, og derfor var man ivrige for, at medlemmerne udmeldte sig af folkekirken, men på den anden side ved at gøre det havde man ikke magt til at få tilstandene ændret.

Ser man aviserne igennem fra den tid, møder man det ene angreb efter det andet på præsterne, men på den anden side så kan man ikke sige, at præsterne holdt sig tilbage med deres meninger.

Det, som denne udredning skulle vise, er, at der har stået en meget svær kamp i de tider, mange ord er blevet sagt, men som udviklingen er skredet frem, er det, som sagen er ved at trække sig i lave.

Hvordan bevægelsen opstod, har vi nu set, og man må ikke glemme, at det, arbejderne ønskede, var, at deres foreningsfaner måtte følge den afdøde til graven, derigennem vistes sammenholdet, men måske var disse faner med til at borttage noget af den ensomhedsfølelse, som var ved at brede sig i storbyen.

Og under samme synsvinkel kan kammeraternes talen ved graven og musiceren på kirkegården ses.

Ved samtaler, som jeg har haft med de mænd, der fører foreningen videre, gør der sig de tanker gældende, at det, der mangler, er, at hverken kirken eller skolen nævner jordpåkastelsen i religionstimerne eller ved konfirmationsforberedelsen. Skete det, var skikken gået ind med børne-

lærdommen, og folk stod ikke fremmede for hele spørgsmålet, og så var der sikkert ikke mange mennesker, som havde noget imod handlingen, da man må indrømme, at denne er både højtidelig og smuk.

LÆGMAND FORRETTER JORDPÅKASTELSEN

I en artikel i Berlingske Tidende fra den 7. januar 1932 siger borgmester dr. Kaper om jordpåkastelsen, jfr. præsteforeningens blad, s. 24,

„Når kirkeligt ritual ved en begravelse anvendes på grundlag af tro, er det ingen ikke-kirkelig begravelse."

Som omtalt i vort referat forleden fra kommunelærerinde-foreningens formand, frk. Lilly Hedens bisættelse i krematoriet, talte borgmester, dr. Kaper ved båren, og han sluttede sin tale med — under anvendelse af det folkekirkelige ritual — at foretage jordpåkastelsen.

„Kristeligt Dagblad" har i den anledning spurgt biskop, dr. theol. H. Ostenfeld, som siger, at der efter hans mening ikke er grund til at hæfte sig særligt ved denne sag.

Han henviser til, at ritualordene ikke er konfessionelle, og at, selv om der findes lovbestemmelser, kan de jo være genstand for forskellige fortolkninger.

Biskoppen slutter med at sige, at han ikke finder grund til at skride ind.

Bladet underkaster imidlertid såvel biskoppens opfattelse som sagen i sig selv en kritik ud fra den opfattelse, at ritualet ikke kan anvendes ved en borgerlig begravelse.

Vi har i går bedt borgmester, dr. Kaper over for os sige, hvordan hans opfattelse ligger i dette tilfælde, og dr. Kaper udtaler:

„De mange forhold, i hvilke jeg bevæger mig, har medført, at jeg adskillige gange er blevet opfordret til at tale ved begravelser, både i kirke, kapel og krematorium.

De fleste gange var det vel nok sammen med en præst, hvem fuldførelsen af de religiøse ceremonier har påligget, men det er også nogle gange hændt, at familie og pårørende til den afdøde direkte har anmodet mig om at være den eneste, der tog sagens gennemførelse i sin hånd.

Så har jeg sagt, at hvis de, som jeg måtte formode, lagde nogen vægt på, at det just var mig, måtte jeg deri se en opfordring til at gøre det på den måde, som svarede til min opfattelse.

For den er det det naturlige, at den døde ledsages i sin grav med den symbolske handling og de rituelle ord i tilknytning dertil, som udgør vor

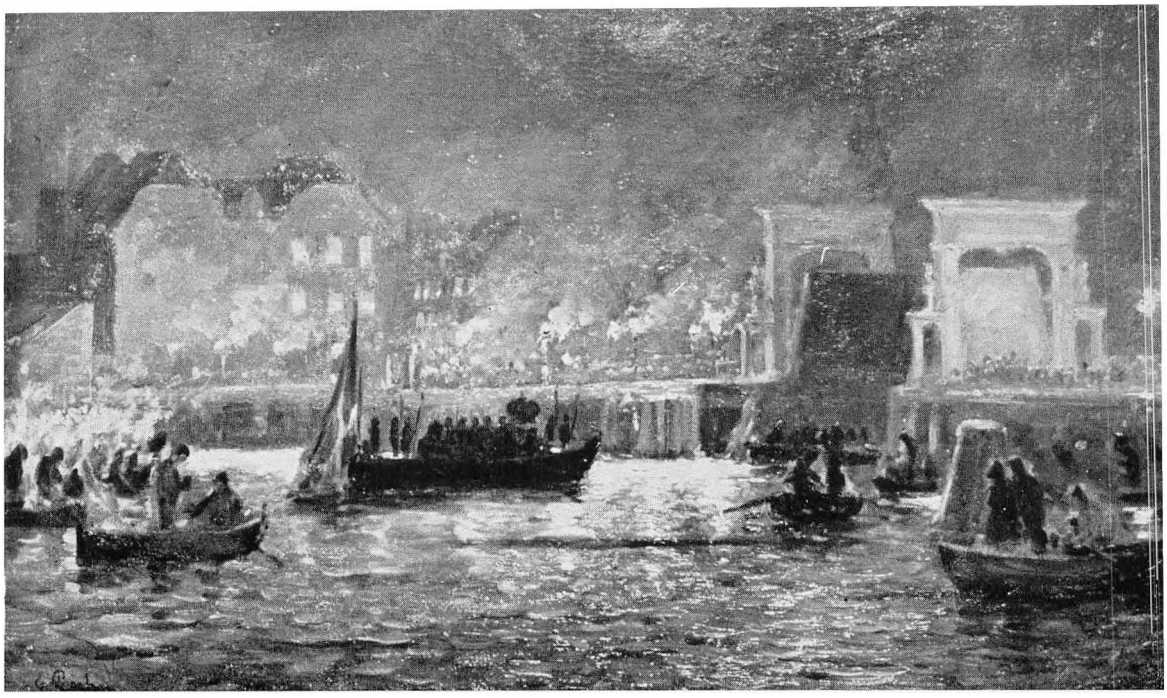

Carl Locher. Frederik d. 7's ligfærd gennem Københavns kanaler 2. december 1863. Maleriet tilhører apoteker Arnold Hansen, Kolding Svaneapotek. Billedet er af stor kulturhistorisk værdi, idet det viser det ceremoniel, der for 100 år siden omgav fyrstebegravelser

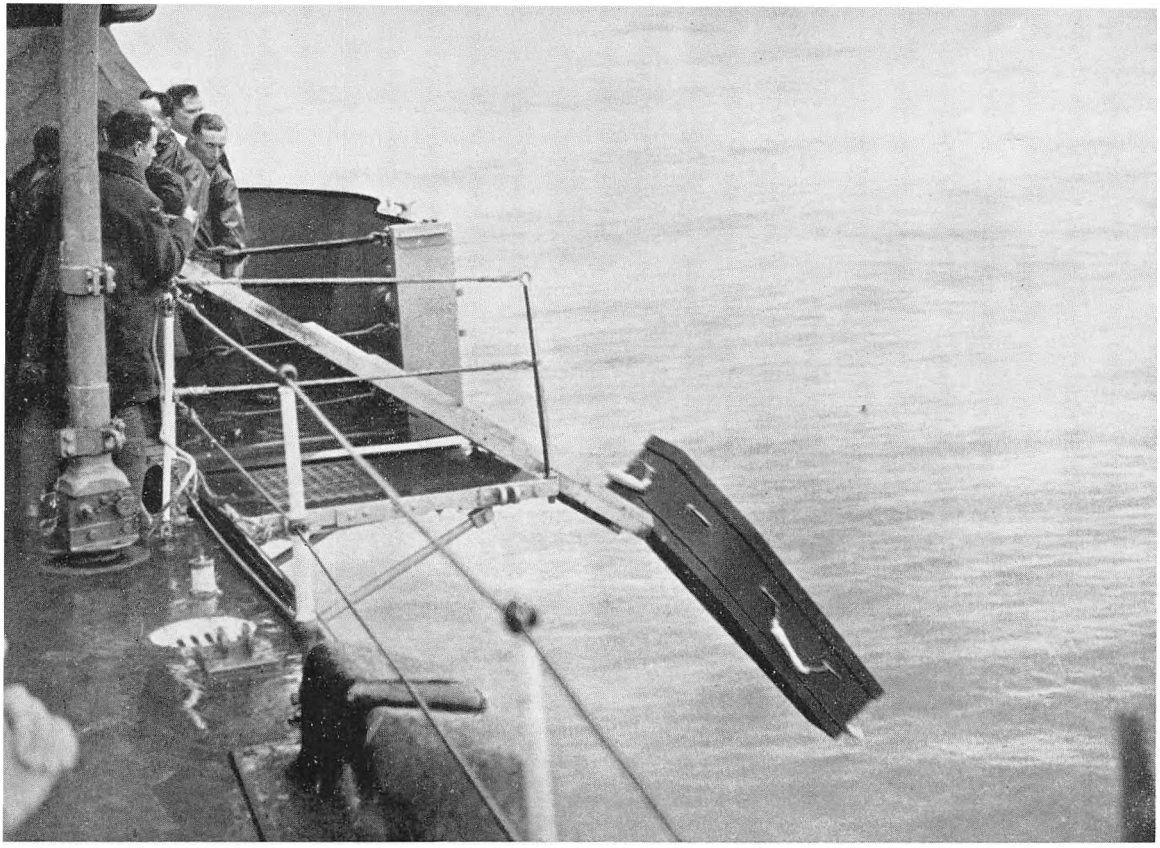

Engelsk marineflyvers bisættelse til sos. Fra gammel tid har man sænket søens mænd i havet, hvis begravelse af en eller anden grund ikke kunne ske på land

En engelsk admirals kiste sænkes i havet 40 miles fra kysten

Jens Søndergaard: Begravelse 1923. Tilh. læge Brun Pedersen, Nykøbing Sj. Det er den moderne malers næsten knugende skildring af jordfæstelsens alvor og stemningen på kirkegården

religions ceremoni og indeholder udtryk for både forgængelsen og evigheden.

Jeg har også spurgt, om der var nogen verdslig hindring for at udføre denne ceremoni, thi rent religiøst hører begravelse og bryllup ikke til de af evangelierne fremgående hellige handlinger.

Det er forbudt ved en såkaldt borgerlig begravelse at foretage jordpåkastelse, men når den kristelige ceremoni anvendes ud fra tro, er det en kristen begravelse.

Forrige gang, jeg udførte denne handling, var det til en yngre arbejdskammerat, som var afgået ved døden, og som, hvad hans enke meddelte mig, udtrykkelig havde bedt om, at det skulle være mig, som talte og handlede ved hans begravelse.

Og da han havde interesseret sig meget for mit arbejde for den ny katekismus og specielt havde udtalt sin glæde over, at Guds navn bevaredes rent til brug i livets og dødens strenge alvor, vidste jeg, at jeg handlede i hans ånd på den omtalte måde — og uden om hans ønske, hvis jeg havde undladt det.

I det foreliggende tilfælde havde jeg i forhandlingerne pro og contra stået i en ret stærk forbindelse med kommunelærerinde-foreningens formand, og den sympati, jeg havde fattet for hende, var jeg glad ved at se var blevet besvaret fra hendes side, idet hendes nære venner indenfor kommunelærerinde-foreningens bestyrelse opfordrede mig til at holde den egentlige tale ved højtideligheden i krematoriet.

Det skulle ske, efter at et par af hendes personlige kammerater hver for sig havde sagt nogle mindeord.

Da den afdøde var datter af en præst og selv lærerinde, der også udøvede undervisning i religion, gjorde jeg den bemærkning til svar på venlig opfordring, at jeg gerne ville efterkomme den, men at de naturligvis måtte vide, at jeg ville udtale mig om liv og død ud fra mine synspunkter.

Derfor ville det også falde mig naturligt at slutte med den kirkelige begravelses-ceremoni, i fald dette ønskedes, hvad man kunne overveje nærmere.

Jeg pointerede endvidere for dem, at dette var det afgørende ved begravelsens karakter.

Dagen efter blev der ringet til mig, at man var glad for, som jeg ville foretage begravelsen.

Lige forud for højtideligheden gennemgik jeg dennes forløb med en

af damerne og med en repræsentant for familien. Jeg måtte da mene, at hermed er alle tilbørlige hensyn taget.

Jeg tør sige, at jeg har handlet i troskyldig oprigtighed og ud fra ønsket om at gøre det så godt som muligt, thi enhver bestræbelse for at være reformator indenfor den evangeliske religion eller for dens kirkelige sædvaner er mig fremmed.

Og hvad jeg således har gjort, kan jeg ikke bebrejde mig selv, og da navnlig ikke af den grund, at det måske ikke var blevet foretaget, hvis jeg ikke havde villet det.

Selv de tidligere omtalte hellige handlinger — og det gælder altså også den traditionelle begravelse — kan udføres af en hvilken som helst ikke præstelig person, når situationen kræver det.

Og tilsvarende har jeg opfattet sagen.

Derimod har jeg afslået en venlig opfordring til at prædike i en kirke, skønt jeg mener at vide, at adskillige lægmænd har efterkommet en sådan opfordring.

Jeg tror, at endog finansudvalgets formand har talt fra en Vesterbro-prædikestol.

Men jeg har måttet afslå det, fordi jeg ikke har haft mod til at påtage mig et hverv som dette, og jeg må skønne, at jeg meget vel kan undværes dertil.

Hvad der altså ikke synes at være tilfældet ved de foreliggende begravelser.

Jordpåkastelsen — slutter dr. Kaper — uden de religiøse ord forekommer mig uden indhold. Og hvad spørgsmålet om jordpåkastelsen ved ikke-kirkelige begravelser angår, så er jo dertil at sige, at så snart det er en jordpåkastelse foretaget af en mand, der har sin tro, så er det jo ikke mere nogen ikke-kristelig begravelse.

Derfor ser jeg også med tilfredshed, at Københavns biskop ikke vil sætte sig i bevægelse i anledning af det foreliggende."

UNDERSØGELSER I DANSK FOLKEMINDESAMLING PÅ DET KGL. BIBLIOTEK

Gennemgår man det trykte og det utrykte materiale om begravelser i Dansk Folkemindesamling, finder man et uhyre stof. Alt er berettet om begravelsen, jfr. HANDWÖRTERBUCH DES DEUTSCHEN ABERGLAUBENS, Band 1, Leipzig 1927: Begräbnis, hvor der henvises til Feilberg og Dansk Bondeliv II, side 119.

Selve traktementet før og efter begravelsen er vel nok det stof, som er bedst og fyldigst beskrevet, men også hvordan man iklæder liget, ligkistens form, kørslen til kirken, jfr. dr. Ludwig Andreas Veit: VOLKSFROMMES BRAUCHTUM UND KIRCHE IM DEUTSCHEN MITTELALTER, Freiburg im Breisgau 1936, s. 194: Dreimal wurde die Leiche auf dem Weg abgestellt, zur Versinnbildung, dass der Herr drei Tage im Schosz der Erde geruht habe — —

Klokkeringningen, indbæring af kisten på kirkegården, dens indbæring i kirken, henstilling på kirkegulvet foran alteret, hvor man i Tyrstrup kirke ved Christiansfeld har den skik — i modsætning til andre steder — at lade benenden af kisten pege mod alteret, jfr. Ludwig Eisenhofer: HANDBUCH DER KATOLISCHEN LITURGIK, Freiburg im Breisgau 1933, bind II, s. 440, for så når begravelseshøjtideligheden i kirken er forbi at vende den, inden den føres ud. Præstens tale, udbæring til graven, hvor man mange steder finder den skik, at kisten bæres enten norden eller sønden om kirken — for at komme til graven uden at vende den, inden den sættes på brædderne over graven, jfr. pastor Thaysens meddelelse, at fra to bygder på Færøerne vides det at berette, at man havde den skik, når liget bliver båret til graven, da at bære det tre gange rundt om kirken, før man gik til graven.

Endelig omtales kistens nedsænkning i graven, alt berettes meget omhyggeligt, og af alle hændelser tages der varsler.

Det eneste, der ikke lægges større vægt på at referere, er jordpåkastelsen, den nævnes nok hist og her af meddelerne, men ikke som man skulle tro som den betydeligste og mest højtidelige handling ved begravelsen, snarere hentydes der til den, hvis der er sket eet eller andet mærkeligt, idet præsten foretog handlingen.

Begravelsesstoffet, som jeg har gennemgået, findes på sedler, afskrevet efter beretninger, som folk har tilsendt samlingen, men dermed ikke sagt, at der ikke i trykte beretninger findes mere om begravelser og jordpåkastelsen.

For at få stoffet placeret i de forskellige egne af landet og for at kunne finde det igen — benytter jeg Dansk Folkemindesamlings topografiske system, hvor sognene er nummererede efter deres rækkefølge i Traps Danmark, således at tallet 2 til 614 betegner sogne på Sjælland, 620 til 844 på øerne syd for Sjælland, 851 til 1167 på Fyn med tilhørende øer, 1171 til 2709 de nørrejydske, 3000 til 3473 de sønderjydske og 5000 til

5619 de skånske sogne. Desuden meddeles så vidt muligt optegnerens navn, samt kilde og tidspunkt for optegnelsen.

Kirkegården havde og har sin fine og mindre fine del, på den fine havde gårdejerne deres gravsteder, som tilhørte gården, andre måtte tage til takke med en „gravplads", men kunne man vælge, så var det meget om at gøre at komme til at ligge så tæt ved kirken som muligt, helst helt inde under tagdryppet, jfr. i katakomberne købte man sig grave i nærheden af martyrer (Ruland s. 127).

En kategori af døde, som man ikke kunne vælge plads til, var selvmordere — jfr. SØREN KIERKEGAARDS SAMLEDE VÆRKER, udgivet af Drachmann m. fl., anden udgave, Kbh. 1920, bind VII, s. 151: Stoikerne anså selvmord for en modig handling og andre den for fejghed — de havde deres plads på kirkegårdens nord-vestre hjørne.

Nedenfor gengives, hvad der er fundet om selvmorderes begravelse.

— — —

Selvmordere jordedes i Kirkegaardens nordvestre Hjørne. Kristens Bror kørte en Selvmorder til Graven. Da de jordede Liget, hørte de Provst Engelbret hoste bag Kirkegaardsmuren, men de saa ham ikke. Han stod skjult og lyttede efter, hvad der foregik. For en Gaardmand i Lillehedinge havde kastet jord — paa kristelig Vis — paa en Selvmorders Kiste, og det maatte han give Bøde for. Derfor lurede Provsten, om noget saadant skulde ske. (D. F. S. 1906/43: Top. 529. Th. Gravlund, Reersø, 1919).

— — —

I Egnen af Kjøge førte man for endnu kun 40 Aar siden Liget (af selvmordere) i Graven efter Solnedgang og uden baade Klokkeklang og Salmesang. — Præsten vilde ikke kaste Jord paa! — Undertiden listede en Slægtning sig til en sen Aftenstund med de sædvanlige Ord at kaste tre skovfuld Jord ned paa Kisten. Men — siger min (dvs. Jens Kamps) Meddelerske — i Kjøgeegnen, hvor hun kjendte det for 40 Aar siden, stode Kisterne altid i den aabne Grav i tre Døgn, og først da bekvemmede Graveren sig til at fylde Graven. Ligene blev begravede i en Krog af Kirkegaarden. Min Meddelerske vidste ikke hvilken. Sjællænderne saavel som Kjøbstadsfolk i Alm. ere nemlig nogle rene Stympere, naar det gjælder om at vide, hvor Syd og Nord er. (D. F. S. 1904/42, bl. 196; trykt DANMARKS FOLKEMINDER, bind 51, s. 150).

— — —

Liget af en Selvmorder maa som bekjendt ikke begraves midt om Dagen med Klokkeringning, men paa en Tid som f. Eks. om Morgenen tidlig

eller om Aftenen efter Solens Nedgang. Paa Thyholm i Søndberg Sogn brugte man for nogle Aar siden, ved et saadant Ligs Begravelse, endnu dertil den Ceremonie at føre Kisten med Liget over Kirkegaardsdigen. — Ved samme Leilighed, kan jeg erindre at have hørt tale om, blev Jordpaakastelsen forrettet af en Bondemand, som sagde de samme Ord, som Præsten siger ved Jordpaakastelsen, og Liget begravedes efter almindelig Skik og Brug i et afsides Hjørne af Kirkegaarden. (D. F. S. 2, bl. 462 b. H. A. Bering 1857; sidste del af optegnelsen trykt i E. T. Kristensen: JYDSK ALMUELIV V nr. 330).

— — —

Af den følgende meddelelse om en begravelse i Brydebjerg, Herritslev sogn kan det se ud til, at man ikke altid har begravet selvmordere på kirkegården:

Min Fars Morbror fortalte, at der ligger 4 Mennesker begravet paa en Mark i Brydebjerg — Matr. nr. 32, nu tilhørende Axel Jørgensen — i det nordvestre Hjørne. De tre havde ødelagt sig selv, og den fjerde gravede et Hul i Marken og lagde dem derned i, og saa sagde han: „Af Jord er I kommen, til Jord skal I blive, og saa naar de andre gaar, kan I gaa med". Om Aftenen gik han selv ned til Stubberup strand og druknede sig, og han blev saa gravet ned ved siden af de andre. (D. F. S. 1906/23: Top. 801. Maler J. Hansen, Kettinge, 1935).

— — —

Ikke alene sørgede man for at lægge selvmordere på et bestemt sted på kirkegården, jfr. Helge Rosén: OM DØDSRIKE OCH DØDSBRUK I FORNNORDISK RELIGION, Lund 1918, s. 55 — men man gav dem også strikken med i kisten, for at de ikke skulle gå igen, jfr. D. F. S. 1906/23: Top. 1275. C. Klitgaard u. å., og man gravede graven i nord-syd, så kraniet kom til at vende mod nord, hvor mørkets og de usaliges verden var, i modsætning til, hvad der ellers er skik, hvor hovedet vender mod vest og benene mod øst.

Denne skik med gravens retning i øst-vest opretholdes med megen pietet på alle vore landsbykirkegårde den dag i dag, hvorimod det kniber med at holde den på de store bykirkegårde.

Men hvordan er den opstået?

Uden at jeg skal komme dybere ind på spørgsmålet, skal der henvises til soldyrkelsen, som findes i de fleste hedenske religioner, men dog ikke træder synderligt frem på religionernes laveste trin. Dog danner der sig snart myter om solens opgang og nedgang, dens bryllup med månen o. s. v.

Den praktiske, agrariske interesse for solen synes at have givet stødet til en solastronomi og en derpå opbygget soldyrkelse, men ved siden af dette solens herredømme over naturen har man tidligt tillagt den en regulerende indflydelse på et andet område, nemlig retsvæsenet.

Denne solens forbindelse med retsvæsenet har bevaret sig ved gamle rettergangsskikke også i Nordeuropa, hvor retten ofte har været sat ved solopgang, eller med dommeren med ansigtet vendt mod øst eller en sal, hvortil sollyset havde umiddelbar adgang.

Kirkens placering med tårnet mod vest og koret mod øst kan givetvis ses som et levn fra soldyrkelsens dage, og der var derfor noget ganske naturligt i, at man gravede graven i øst—vest.

— — —

Når man finder ilanddrevne lig på stranden, blev de gerne jordede på stranden — se senere — med kirkelig formular (jfr. bl. a. D. F. S. 1906/23: Top. 294. Thorkild Gravlund 1915), men engang hændte det, at præsten ikke kom, og fiskerne jordede den døde selv.

På hjemvejen mødte de præsten, han spurgte dem, om de havde kastet jord på. Det havde de. Ja, så kunne han godt gå hjem.

Angsten for gengangere var stor, man gjorde alt for at sikre sig. Vognen, som havde kørt liget til kirkegården, blev ved kirken, til begravelsen var overstået, kusken løsnede sine heste fra vognen, drev dem ud langs vognstangen, drejede dem helt omkring og drev dem atter på plads, men sådan at de nu vendte hovederne mod vognens forsmæk og halerne ud mod vognstangens forende.

Selv stod kusken ind mod vognens bagsmæk og holdt med højre hånd hammelstokken, og med venstre hånd tømmen, og denne besynderlige stilling indtog han og hestene, medens præsten kastede jord på og holdt ligtalen.

— — —

Men ellers indeholder beretningerne — i relation til jordpåkastelsen — mest fortællinger om, hvad følget foretog sig, når præsten kastede jord på.

Skikken med at kaste jord på kisten efter præsten, altså ganske den samme skik, som vi så, man havde i England, berettes fra flere egne. — Således har arkivar i Dansk Folkemindesamling Hans Ellekilde fortalt mig, at en arbejder, ved hans fader, sognefoged Peter Ellekildes begravelse i 1915, gik hen til graven og kastede jord i graven sigende: Det skal Du have, fordi Du aldrig glemte, at Du selv havde været fattig, og Du har altid været god mod de fattige (Hornbæk, Nordsjælland).

— — —

Paa Amager, i visse Krese af Kjøbenhavn, ja selv i Paris er det Skik, at Følget kaster hver sin Haandfuld Jord ned paa Kisten. — Det stammer rimeligvis fra den gamle Folketro om at „jordfæste den Døde", d. v. s. binde den Døde til Jorden, saa den ikke kan gaa igjen. (D. F. S. 1904/42, bl. 200; trykt DANMARKS FOLKEMINDER, bind 51, side 152).

— — —

I Ods Herred er det endnu Skik, at først kaster Præsten Jord paa den Døde. Siden gives Spaden til Degnen, som — saa sagde min (dvs. Jens Kamps) Meddeler — kaster flere eller færre Skovlfulde paa Kisten efter den Afdødes Anseelse. Derefter kommer den nærmeste Slægtning o. s. v. efter Slægtskab aller nøjagtigst afmaalt, til alle Slægtningene have kastet Jord paa. Saa gjøre Graverne det øvrige og lægge til Slut Skovl og Spade over Kors paa Graven. (D. F. S. 1904/42, bl. 199; trykt DANMARKS FOLKEMINDER, bind 51, side 151).

— — —

I Pedersborg, Alsted Herred, ved Sorø er det ved en Begravelse set, at en ung Kone tog en Haandfuld Jord og kastede ned paa Kisten, efter at Jordefærden ellers var forbi. (D. F. S. 1906/23: Top. 371. I. H. Ussing 1911, stk. 4).

— — —

Måske har man enkelte steder forandret noget ved ordene, jfr. D. F. S. 1906/45 G: 1621:

Nu lader os hans legeme begrave, og ingen tvivl derpå have, han skal på den yderste dag opstå og vist ukrænkeligt her fremstå, til jord er han, skabt af jord, til jord bliver han.

Det er naturligt, at præsten efter jordpåkastelsen står et øjeblik ved graven, og så er det ganske ligetil, at han kommer til at se ned i sin hat, som han har taget af, medens han forretter jordpåkastelsen.

En sådan lille tilfældighed kunne snart få tankerne i bevægelse, thi: Når præsten, efter at have kastet jord på et lig, „seer i Hatten", da seer han efter, hvor den dødes Sjæl er faret hen. — En Gang vilde man drive Løjer med en Præst. Et levende Menneske lagde sig i en Kiste og lod Præsten kaste Jord paa sig. Præsten saa i Hatten, men kunde ingen Ting se.

„Det var dog forunderligt!" udbrød han saa højt, at de omkringstaaende kunde høre det.

Han saa' igjen i Hatten og atter tredie Gang: „Jo", udbrød han endelig, „der sprang han ned i Helvede!"

Da saa Præsten var gaaet, og Mennesket igjen skulde tages op af Kisten, var han død af Skræk, og nu blev han virkelig begravet. (Fra Holbæk amt. D. F. S. 1904/42, bl. 195; trykt i DANMARKS FOLKEMINDER, bind 51, side 149).

— — —

Tre Karle fra Højrup begravede 1696 en levende syg Mand paa Hillerslev Kirkegaard for derved at skaffe ham Helbredelse. Det foregik paa Kristi Himmelfarts Dag nogen Tid før Gudstjenesten. De tre Karle havde efter den syge Mands Ønske ført ham fra Højrup til Kirkegaarden og lagt ham ned i en aaben Grav, som samme Dag skulde bruges til Jordfæstelse, hvorpaa den ene af Karlene havde kastet tre Haandfulde Jord paa ham og fremsagt de sædvanlige Ord ved Jordpaakastelsen. Det var den syges Tro, at det maatte ske i en Grav, som en død skulde nedlægges i samme Dag, og ligeledes mente han, at han ikke kunde blive hjulpet, hvis hans Ben laa overkors. Han døde inden et Aars Forløb. (Citeret efter afskrift i D. F. S. 1906/45 G: Top. 1072 af Fyns Provstiers Arkiver. 1a. 1688—1913. Salling Herreds Provste-Protocoller Bind 9 b—11 b).

— — —

Denne og den følgende beretning fra Svangsta i Blekinge kan måske siges at ligne hinanden noget:

Der var en Mand, som havde gjort noget ulovligt og blev eftersøgt af Politiet, men han saa sit Snit til i al Hemmelighed at stikke af til Amerika; men hjemme hed det sig, at han var død. Familien gjorde Anstalter til Begravelse, og i Kisten blev lagt en Kævle, der i Vægt kunde svare til Mandens. Da Kisten var sænket, og Præsten havde kastet Jord paa, saa han i Hatten og sagde da, at han hverken kunde se ham i Himlen eller Helvede. Saa blev Kisten taget op igen og aabnet, og hele Sagen blev opklaret. (D. F. S. 1906/93: Top. 5718 (?). N. P. Pedersen, Nørreby, 1921).

— — —

Efter jordpåkastelsen træder ofte et gammel tyende eller ungdomsbekendt af den afdøde og kaster en jordklump eller lille sten på kisten. (D. F. S. 1906/43: Top. 395. H. Grüner Nielsen, København).

— — —

I DANSK BONDELIV II af H. F. Feilberg, København 1899, side 132, fortælles det, at landsknægtene i trediveårskrigen kastede jordknolde på hinanden, før de gik i slag, man ville være sikker på at have modtaget jordpåkastelsen, hvis man døde i slaget.

Men alt i alt, når jordpåkastelsen havde fundet sted, så skulle man være glade, så var begravelsen slut... Når der var kastet jord på kisten, var den døde steget til himmels, og så skulle vi være glade, en stor begravelse kunne vare 2—3 dage. (D. F. S. 1906/43: Top. 506. Margrete Hansen, Herfølge, 1900).

— — —

Provsten i Halsted, Knud Eriksen Pontoppidan, ville ikke kaste jord på en gårdmandskones dødfødte barn, skønt hun bad ham inderligt om det. Hun sagde da, at hun ville håbe, at hans kone ville føde ham 8 dødfødte børn, inden hun kunne føde levende børn, og det skete også. På epitafiet i Halsted klosterkirke ses han afmalet med sin hustru og de levende børn, og foran ligger otte dødfødte børn i svøb. (D. F. S. 1906/23: Top. 742. Henning Henningsen, Helsingør, 1949).

— — —

I Ry — Top. 2141 — brugte de at gå tre gange rundt om graven, jfr. E. T. Kristensen, JYDSK ALMUELIV, 4. afd. 1893, nr. 266 og 267, inden de satte liget ned, for at det ikke skulle gå igen (lærer Juhl, Engsvang).

I Mariager — Top. 1849 — var jeg engang til begravelse og så der en mand — Jens Mandrup — tage lidt jord mellem et par fingre, efter at præsten havde kastet jord på, og smide det ned på kisten.

Jeg spurgte ham siden, hvorfor han gjorde det, han svarede, at det var, fordi der ikke skulle ske noget uheld med kreaturerne bagefter. (Jens Jensen, Brødløs mølle).

— — —

Der fortælles om en præst, jfr. E. T. Kristensen: SKATTEGRAVEREN I, Kolding, 1884, nr. 1207, som holdt meget af penge, så han tog betaling i forhold til afdødes højde, når han skulle begrave folk.

Var den afdøde en høj mand, så tog præsten mere, end hvis han var lille.

Nu traf det sig, at en høj, fattig mand døde, enken havde ikke råd til at give så meget, som præsten forlangte, og efter nogen prutten blev det bestemt, at præsten skulle have fire mark, dog syntes han selv, at det var alt for lidt efter mandens størrelse, ja, ved jordpåkastelsen stod disse stakkels fire mark ham stadig i hovedet, så han endog tænkte højt.

Af den grund kom ordene til at lyde således:

Af jord er Du kommet.

Noget sagtere:

Han var meget lang.

Til jord skal Du blive igen.
For fire mark.
Af jord skal Du igen opstå.
Nej, aldrig skal det ske.

— — —

En gang døde en skrædder, og ham var præsten vred på.

Da de kom til kirkegården, var præsten vel mødt ved graven, men han nægtede at kaste jord på, og så kunne jo skrædderen ikke stå op på dommedag.

Ligfølget tyktes, at det var noget sølle noget og snakkede op med præsten for at få ham til at forrette jordpåkastelsen, men lige meget hjalp det.

Skrædderen havde været en slyngel, sagde præsten, og nu skulle han straffes med, at opstandelse nægtedes ham.

I det samme kom der en gammel soldat forbi og spurgte, hvad der var på færde — ja, det var en skrædder, der var født på Fyn, og nu var han død.

Præsten nægtede at kaste jord på ham, og så kunne han ikke opstå.

Soldaten tilbød at forrette jordpåkastelsen.

Ja, de sædvanlige ord må du ikke bruge, sagde præsten.

Så kan jeg benytte andre, og så sagde soldaten:

Fra Fyn er Du kommet,
i Jylland har Du formummet Dig,
skrædder er Du og ikke smed,
når andre står op, kan Du gå med.

Det kan jeg ikke give dig lov til, sagde præsten.

Ja, står han ikke op med de andre, så skal jeg miste en lønning hver dag af min løn. (D. F. S. Top. 1209).

— — —

Der var et sted en præst og en mand, disse havde gentagne gange narret en trediemand så stærkt, at denne var gået helt i armod og havde måttet pantsætte sit sidste kreatur, en grå stud, til dem.

Så går den rige mand og studen hen og dør på samme tid, og da folk skal have den første begravet, så møder den fattige mand op ved graven.

Lige som præsten skal til at tage den første spadefuld og vil til at forrette jordpåkastelsen, hvisker den fattige mand:

Fa'r, den grå stud er død.

Så for en ulykke, sagde præsten og lod jorden falde og tog en anden spadefuld.

Vil fa'r hjælpe at flå den.

Gid rakkeren flå den.

Og præsten tog den sidste spadefuld.

Kan vi bruge kødet af den.

Ad helvede til med både skind og kød, sagde præsten, og anderledes blev der ikke kastet jord på den rige mand.

D. F. S. 1906/28: Top. 2.

— — —

Der var en mand forulykket en vinter under en snestorm. Hans lig blev fundet om foråret, og da var det ilde medtaget.

Da præsten i Særslev ved Bogense, Peder Jakob Jørgensen Aaby (f. 28. september 1716 — d. 11. september 1804), skulle kaste jord på, sagde han:

Af jord er Du kommen — det, som her er;

til jord skal du blive — det, som her er;

og af jorden skal det igjen opstå — det, som ravne og krager ikke har ædt.

(Af E. T. Kristensen: JYDSK ALMUELIV, tillægsbind VI, nr. 589).

— — —

Den kendte provst Mandrup Peder Kruuse i Højelse ved Køge (d. 14. april 1846) havde en aften været til middagsselskab på Nylellinge. Det blev sent, før man begav sig på hjemvejen, og hestene, som længtes efter den lune stald, strakte godt ud.

Pludselig stod de stille og var ikke til at drive af stedet. Provsten stod ud af vognen, hvad han foretog sig, så karlen ikke, men efter en kort tids forløb stod han igen til vogns, idet han sagde: kør så, og nu var der intet i vejen, og man nåede kort efter præstegården i god behold.

Provsten kom hurtigt af vognen og forsvandt ind i stuehuset efter at have givet karlen ordre til at skynde sig at få hestene ind og så følge provsten ind på kirkegården.

Karlen blev jo underlig ved det, men skyndte sig det bedste han kunne.

Han så provsten komme ilsom ud af døren iført kjole og krave og med en bog under armen og tage vejen ind på kirkegården.

Karlen fulgte efter, så snart hestene var kommet i stald, og han så nu provsten, der stod henne ved en grav og forrettede jordpåkastelse.

I den grav var der nogle dage før begravet en mand, som var druknet, og om hvem man sagde, at han havde begået selvmord.

Provsten havde af den grund nægtet at kaste jord på ham, og nu ville han i vidners nærværelse gøre det godt igen, efter den almindelige mening fordi den døde mand havde vist sig for provsten på vejen og krævet det af ham.

Provstens karl havde selv fortalt det til min bedstefar (D. F. S. 1906/23: Top. 506. Fru Marie Poulsen, Lidemark, 1933), jfr. Zakarias Nielsen: PROVSTEN I HØJELSE, Gyldendal, Kbh. MDCCCCXV. Her side 165, note 2, er det en hvid hest på tre ben, som provsten i kjole og krave og med „bogen" under armen på kirkegården holder en tordentale til, med det resultat, at spøgelset var væk, og væk blev det for eftertiden.

— — —

Med denne meddelelse vil jeg slutte gennemgangen af stoffet i Dansk Folkemindesamling om jordpåkastelse, beretningerne er noget spredte, men det måtte man også vente, een ting får man ud af historierne, og det er, at den danske bondes „seen op" til præsten og kirken er ægte, og mange af de meddelelser, som ved første øjekast ser ud til at være ægte danske oplevelser, viser sig at være vandrehistorier, som går fra den ene egn til den anden, for ikke at sige fra den ene verdensdel til den anden.

Som et udmærket eksempel på en sådan vandrehistorie er „Hundens Testamente", den berettes i DANMARKS FOLKEMINDER, bind 17, Kbh. 1917, s. 11 ff.

Feilberg fortæller en historie, som er så jydsk i både form og indhold, at man må tro, at den er foregået der, men ser man så på de navngivne personer, så ser det ud, som den er foregået på Fyn:

Der fortælles, at Erik Billes enke Ane Trolle på Kærsgård kaldte præsten til Brænderup, Fyn, og forlangte, at han skulle begrave en hund, hun elskede højt, med kirkelige ceremonier på kirkegården.

Da han imidlertid nægtede at opfylde hendes begæring, blev hun fnysende vred, udvirkede hos kongen, at han byttede kald med en anden præst — Helm.

Historien fortæller så, at pastor Helm ved en sølvkande, fyldt med mønter, lod sig bevæge dertil.

Biskoppen blev ilde tilfreds, da han fik nys om sagen, men præsten forsvarede sig med at sige, det var dog en ualmindelig hund, han havde næsten menneskelig forstand, se her, hvad den testamenterede Deres højærværdighed.

Dermed overrakte han sølvkanden til biskoppen, og således blev sagen forligt.

Når denne historie er taget med, så er grunden, at man i festskriftet får hele beretningen om, hvordan den er gået fra land til land, og man må undre sig over, hvor langt man kan følge den tilbage i tiden og de små forandringer, som er sket med den.

— — —

I kirkebogen for Als sogn (Østjylland) berettes, at en mand fra Hurup i året 1786 blev begravet på Als kirkegård uden jordpåkastelse.

Herom fortæller pens. lærer Mads Chr. Hansen, Smidie, fader til afd. provst Konrad Hansen, Ellishøj, som havde hørt historien af de gamle.

Den afdøde havde levet i Hurup i en årrække. Han var franskmand, håndværker — vistnok skomager — og trods sit fremmede udseende og sit gebrokne sprog havde han ved sin færden vundet sig mange venner.

Nu var han død, og efter egnens skik og brug blev han fulgt til graven med et stort følge.

Men da han ikke tilhørte den på stedet herskende religion, skulle der ikke holdes tale over ham, heller ikke jordpåkastelse.

Man sænkede ham i graven, og der stod man så. Tavse og trykkede af situationen.

Det var en skam for den pæne mand.

Skulle han ikke have et ord med på vejen.

Skulle han puttes ned som et andet kreatur.

Det fandt følget urigtigt.

Så er det, at en behjertet mand tager graverens skovl, der stod ved graven, giver den afdøde tre ordentlige skovlfulde muld og siger, efterhånden som mulden drøner mod kistelåget:

I Frankrig er Du fød.

I Danmark er Du død.

A nær di anner de står op, så kan du stå med.

Pastor M. Larsen, Als, Østj., oplyser i et brev af 20. april 1953: . . . der ligger virkelighed bag, i kirkebogen findes følgende:

Døde mandkøn 1858. Nr. 13. 11. juli — begravet 17. juli, Anthoni Beaujon, aftægtsmand i Hurup, 78 år.

Vedkommende synes at være begravet på almindelig måde, i hvert fald uden bemærkninger.

Noget andet gælder en begravelse fra 1786 den 3. september, hvor det hedder:

Joseph Büzion af Hurup uden jordpåkastelse af præsten, 46 år, katolsk religion.

Her har vi udgangspunktet for historien — altså for mere end 160 år siden.

Navnet er i folkemunde opgivet, som skulle det være et fransk navn. Der er ikke opgivet noget om, at de skulle være i familie med hinanden. Præsten i Als 1858 var Poul Gottfred Wanning og i 1786 Jochum Johansen Irgens.

NEDPÆLNING AF LIG

Inden vi forlader det store stof, som ligger i Dansk Folkemindesamling, skal der medtages nogle meddelelser om folk, som går igen. For at få dette uvæsen standset, gik man til den noget drastiske handling ganske simpelt at ramme en pæl gennem liget.

Her skal gengives nogle enkelte beretninger.

— — —

D. F. S. 1906/23: Top. 333:

Et sagn fortæller om en munk, som havde slået en mand ihjel, at han blev fanget og begravet levende i en skov.

For han ikke skulle gå igen, slog man en pæl gennem ham.

— — —

D. F. S. 1906/23: Top. 2668:

Ved Mølledammen skal ved Lavvande sees en Jærnpæl, som er ramt igennem en Hex, som blev levende kastet i Vandet. (Af D. F. S. 1906/23: Top. 2668. O. Andrup 1908).

— — —

Fra Sdr. Omme præstegård vest for Vejle har man en beretning om, hvordan degnen Wellejus nedmanede gengangeren:

Næste dag kom Wellejus atter til Sdr. Omme præstegård og lod en hjørnestolpe udtage af præstegårdens stuehus, og af denne dannede han en stor egepæl, som han rammede ned dér, hvor han havde manet spøgelset ned.

Dermed var han færdig, før end solen gik ned, og først nu vovede han at lade sig forfriske i præstegården med det husly og den mad og drikke, som hans svoger og søster så hjertensgerne trakterede ham med.

Præsten herr Bang bød ham pengebetaling, men han modtog intet, hvorimod han svarede:

„Tag dig i agt, svoger! Dine penge er dig til fordærvelse — omvend dig, at intet værre skal times dig.

Tror du, min ånds mystiske gave i sådan retning er købt for penge?"

Wellejus lod sig aldrig betale af nogen for sådant. (D. F. S. 1906/23: Top. 2581. I Kierckebye 1872).

— — —

I SAXO' 1. BOG berettes om Mitothin, der efter sin død gik igen, men man vidste råd, man gravede den døde krop op og huggede hovedet af ham og slog en pæl gennem den.

Det samme berettes i V. bog om kongesønner Asnitus og Asmundus, der var så gode venner, at de svor, at hvilken af dem, som overlevede den anden, skulle lade sig begrave med den døde.

Så døde Asnitus, og for ikke at svigte sin ed, lod den anden sig begrave samtidig i højen, men hver nat gik Asnitus igen, og til sidst blev Asmundus nødsaget til at binde broderen til jorden, han slog en pæl igennem hans krop.

I Arrild Huitfelds krønike, ARRILD HUITFELD, DANMAICKIS RIGIS KRØNICKE FRA KONG DAN DEN FØRSTE OCH INDTIL KONG KNUD DEN 6. Kjøbenhaffn, 1650. P. 233, læser man om kong Abel:

. . . der slog de Friser hannem ihiel — — oc hans Legeme bliff en tid lang beliggendis paa marcken, iblandt de andre døde kroppe, for hunde och raffne, fordi han haffde ladet sencke sin broders legeme: de udi Fyrstedømmet forhandlede det saa siden, at de fick loff at føre det till Sleswig, huor det bleff begraffuet udi S. Peders Kirke: dog finder jeg i nogle Krønicker, at det skal haffue spøget effter hannem udi Kircken, oc at hans Lijg er opgrafven, oc ført udi it Morass uden for Gottorp, oc en Peel igennem slaget, huor effter mand endda udi lang tid hafver hørt oc spurt vunder aff Jact oc anden Spøgelse.

Men dette var Guds Heffn oc straff som hannem ofvergick, for den wskyldige Død oc Mord, hand lod gjøre paa sin Broder.

Historien gengives af mange, f. eks. af:

K. Müllenhoff: SAGEN, MÄRCHEN UND LIEDER, Kiel 1845, s. 362:

Kong Abel har sysselsat folkefantasien i så høj grad, at man får „den vilde jagt" i Slesvig og omegn.

Denne mytedannelse er sket ret tidligt, allerede Huitfeldt har den, som vi så, ligeledes nævnes den af Cypreus (CYPRIANUS, trykt i Malmø 1771) og Mencke, af disse beskrives det som straf, medens andre tradi-

tioner siger, at kongen selv ønskede det, han ønskede den evige salighed byttet med jagtens frie glæder.

Herman Hæfberg beretter i SVENSKA FOLKSÄGNER, Stockholm 1882, s. 112—113:

Sagnet om fru Barbro på Brokind, som var så elsket her i livet, at hun gik igen efter døden.

Hun var — ligesom Abel — først begravet i en kirke, der nævnes Linköpnings domkirke, men der kunne man ikke have hende. Så begravedes hun på Vårdsnäs kirkegård, men heller ikke der gik det.

Man tog kisten op, og den blev kørt til en mose, og der slog man en pæl gennem både kisten og liget.

Siden kunne hun ikke forlade mosen, men man hørte om natten et usynligt væsen flyve omkring mosen.

— — —

Det, disse enkelte meddelelser skulle vise, er, at man her havde en ganske virkningsfuld måde til at binde et genstridigt lig til graven på, men som tiderne skred frem, blev bindingsmåderne lempeligere, det var, som man lagde noget mere symbolsk i handlingen, og denne udvikling kan spores i efterfølgende beretning, jfr. ANALER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED 1836—1837, s. 159—173:

Her berettes om et fund af et mumieagtigt kvindelig, som blev opgravet i et mosedrag noget vestligere end herregården Haraldskjær i Vejledalen.

Fundet skete den 20. oktober 1835 af nogle arbejdere, som var ved at dræne.

Liget var fastgjort til jorden med vidjepil, disse var bøjede til trækroge og anbragt over hvert knæled og ligeledes ovenfor hvert albueled samt to — een over brystet og en anden over underlivet.

Liget holdtes på den måde godt nede i graven, hovedet vendte mod øst, så der var taget alle de forholdsregler, man kunne ønske.

Sagnet siger, at Harald Blaatand lokkede Gunhild til Danmark, idet han foregav at ville ægte hende, men han lod hende dræbe og sænke i mosedraget.

Hvem personen er, bliver vel aldrig konstateret, og i vor undersøgelse har det heller ikke stor interesse, men derimod den måde, på hvilken man søgte at binde liget til graven.

Atter her har man et gyldigt bevis på, at vi i Norden finder de samme begravelsesmåder, som man træffer i andre dele af verden, fra England,

Anna Ancher: En begravelse 1891. Tilhører Kunstmuseet, men er deponeret i Århus Kunstmuseum

Michael Ancher 1905. Tilhører Skagens Museum. Kunstneren har — i modsætning til de fleste danske malere — fæstnet sig ved det øjeblik efter jordpåkastelsen, hvor følget, familie og venner strøer blomster ned i graven

Niels Bjerre: Begravelse på Hygum kirkegård 1892. Her er det fællesskabet, det lille sogns mennesker under dødens lov, som er motivet

Den militære honnør under kongebegravelser omfatter endnu i vor tid det ceremoniel, at regentens kiste køres på en kanonlavet

Skotland og Island har man beretninger om samme gravbindingsform — trosforestillingen om at binde den frygtede døde til jorden ved pælning — eller som her ved vidjepil.

Ved fundet i Vejledalen kan man måske sige, at handlingen er blevet noget mindre brutal, da man ved vidjebindingen dog i det mindste har undgået at beskadige liget.

— — —

Her er det måske på sin plads at meddele, hvad Tacitus siger om nordboens ligfærd, det er taget fra AGRIKOLA, GERMANIEN, udgivet af selskabet for historiske kildeforskrifters oversættelse. Oversat af H. H. Lefolii, Kbh. 1901—1902.

S. 138:

k. Ligfærd.

Ved ligfærd hersker der ingen forfængelig jagt efter prunk og pragt.

Det eneste, de holder over, er, at højtstående mænds lig brændes ved bestemte arter træ. På bålet lægger de hverken klæder eller vellugtende sager i mængde, enhver får sine egne våben med, og der er enkelte, hvis heste også overgives ilden.

En gravhøj rejses af grønsvær. Gravmælers knejsende og møjsommelige pragt forsmår de, som en byrde for de døde.

Jammerklager og tårer opgiver de snart, smerten og sorgen først senere. Kvinder sømmer det sig for at sørge for mænd og gemme på mindet.

— — —

Der siges i en note:

Ved den følgende skildring har Tacitus på de fleste punkter atter tænkt på modsætningen til Roms skikke, navnlig måske på de kostbare gravmæler langs hovedvejen fra Rom syd på — via Appia.

UNDERSØGELSER FREMSKAFFET OG FORETAGET I SVERIGE

Gennem Dansk Folkemindesamling har jeg haft lejlighed til at fremskaffe stoffet fra Stockholm, og efter at jeg 9. juli 1952 har taget afskrift af det, findes det nu i Dansk Folkemindesamling under betegnelsen D. F. S. 1906/96. B.

Selve stoffet byder ikke på mere og bedre, end vi har her i landet, det er de samme emner, der behandles, og derfor gør vi kun et skønsomt udvalg:

— — —

L. Hagberg, efter slagter E. Ollander, f. 1878 i Högsby. (Top. 6711):

Det var kun præsten, som kastede jord på, jeg har aldrig set andet her.

— — —

A. Wahlberg, f. omkring 1850. (Top. 5814):

Risning — bestrøning med gravkviste og gravning af graven måtte den, som sørgede for begravelsen, selv foretage, og efter jordfæstelsen kastede de mandlige gæster jord på. Spader og skovle kastedes, når graven var færdigt tilkastet, i hast ovenpå, hvorefter de begav sig til kirken for at overvære messen. (Fra manuskr. bind 8, side 561).

— — —

L. Hageberg, efter husholderske Alfride Østerberg, Köping, f. 1873 i Aamesbo. (Top. 9351):

Kun præsten kastede jord på, ikke nogen anden.

— — —

C. Viking 1934. (Top. 6586):

Graven blev kastet til af gæsterne.

— — —

J. Sandqvist 1934. (Top. 6337):

Kirkebetjenten skulle svare til gravens kastning, men siden måtte begravelsesfolkene kaste graven til.

— — —

A. Wahlberg, omkring 1860. (Top. 5000):

Når jordfæstelsen var ovre, og klokkeren havde sunget den sidste begravelsessalme, plejede gæsterne at kaste jord på liget (dog anså man det for upassende, at nogen af de nærbeslægtede gjorde det).

— — —

P. G. Weide, folkeskolelærer, Vexiö. (Top. 6217):

Ved jordefærden kastede pårørende og venner en skovlfuld muld på kisten hver især.

— — —

H. Rosén, efter fil. cand. A. Williner, Hardeberga. (Top. 5165):

Meddeleren havde en gang ved en begravelse i Hardeberga set den dødes pårørende kaste en jordklump ned i graven hver især.

— — —

A. Wahlberg — omkring 1860 — (Top. 6302):

Graveren og ringeren sørgede hver især for, når de ordnede begravelsen for de pårørende, og jordpåkastelsen var sket, da at få de mandlige begravelsesgæster til at kaste graven til. Det måtte ikke nogen af de nærmeste slægtninge gøre, da det ville betyde, at de så hurtigt som muligt ville blive den afdøde kvit.

Når de havde kastet graven til, hvilket skulle ske hastigt, kastede alle værktøjet ligegyldigt fra sig på graven.

Hvis skovl og spade kom til at ligge over kors, betød det snarligt dødsfald i slægten igen.

— — —

G. O. Hylten-Cavallius: WÄREND OCH WIRDARNE, Stockholm 1864. Bind 1, s. 477, § 119. Gengangere.

Många omständigheter visa ock, att man fästa en stor betydelse vid det gamla skicker att lägga jord på den døde.

Det christna bruket, att jordkastning och med kraften af det heliga ordet binda den döde vid sin graf, grunder sig således, efter all anledning i eet vida äldre heniskt folkbruk.

Denna heliga handling får ock i Wärend (Top. 6010) namm af att jordfästa ett lik, eller att jordfästa den döde.

— — —

Efter disse enkelte henvisninger fra Stockholm vender vi os nu til universitetet i Lund på Kyrkohistoriska arkivet.

Den bog, som man først blev spurgt om, man havde læst, var Louise Hagberg: NÄR DÖDEN GÄSTAR, Stockholm 1937.

Her skal fremdrages side 398 ff.:

Så vidtog själva den högtidliga begravnings akten. Prästen tog en skovel, kastade trenne ganger jord på den döde och vigde honom till gravens ro.

Under böner vid graven avtogo karlarna hatterne och höllo hattebrädet framför pannan, under det att kvinnorna satte vanstra handen for ögonen.

Når så den kyrkliga akten var förbi, rädde de närmaste manliga anhöriga fram i tur och ordning och mullkastade även de.

Vid en begravning i Gamla Uppsala år 1884, da man och hustru samtidigt begrovos, kastede sålunda de dödas tvänne söner tre skovlar mull var på föräldrarnas kistor.

I Rödeby (Ble.) brukade den, som var närmast i släkt med den döde, gå fram och tacka prästen och klockaren, varefter han tog en spada jord och kastade i graven, tog av hatten och bugade sig, och sedan kastade de övrige unda för unda på samma sätt, itur och ordning efter slaktskapen, dock endast de, som gätt och last.

Det kunde stå en 10 a 12 stycken träskyfflar nerstuckna i mullhögaran.

På samma sätt skulle i Ale-skövde (Vg.) „den som mistat liket" fylla igen första halvan av graven och sedan begravnings gästerna den andra.

I Kristdala (Smål.) togo däremot den dödes anförvanter endast några nypor mull och kastade på kisten eller makade ned litet jord med foten, och år 1908 har en yngre sagesman omtalt, att han en gång vid en begravning i Hardeberga (Sk.) sett, huru en dödes anhöriga var och en kasta ned en jordkiump i graven.

Det har även förekommit, att jord tagits med hemfrå gården och blandats i mullen, som sedan skottats ned i graven för att den döde ej skulle gå igen.

Så skulle år 1916 ha skett vid en handlandes begravning i Indals-Liden (Med.).

„Klogt gjorde da den arving," bemærker Troels Lund, „som fromt efter gammel skik tog tre næver af fædrenejorden med sig og lod dem glide ned i graven til den døde. Det var et tegn på, at gården endnu var hans." Vi påminna om att reda i själva kastan jord från gården kunde nedläggas.

Af andre bøger kan man med føje nævne Sven Baelter: HISTORISKA ANMÄRKNINGAR OM KYRKO-CEREMONIERNA, SÅ VÄL VID DEN OFFENTELIGA GUDSTJENASTEN, SOM ANDRA TILFÄLLEN HOS DE FÖRSTA CHRISTNA, OCH I SVEA RIKE, SYNNERHET EFTER REFORMATIONEN TIL NÄRVARANDA TID. — Andra upplagan. Stockholm 1783.

— — —

Noget nyt giver bogen ikke, men den giver en god fremstilling af den samme tid for Sverige, som vi behandler.

I Hilding Pleijel: KAROLINSK KYRKOFROMHET, PIETIS OCH HERRNHUTISM 1680—1772. (Svenska kyrkas historia, 5.) 1935. S. 399 findes et gammelt billede fra 1782, som forestiller en begravelse, og på billedet ser man mange små træskovle, som følget bruger til at kaste jord på med — efter præsten.

Pleijels bog giver en fyldig beskrivelse af den svenske begravelse, men noget nyt eller andre skikke end i Danmark forekommer der ikke.

Kyrkohistoriska arkivet i Lund bruger den fremgangsmåde, at spørgere, som udsendes fra arkivet, har et lille hæfte med ud til folk, og i det findes der forskellige spørgsmål, som man ønsker ganske bestemt oplyst, f. eks.:

Bruger man ved begravelser på kirkegården at kaste en spade jord på kisten efter præsten?

Her gengives et par enkelte svar. Arkivets betegnelse for disse spørgsmål er „Luka".

Luka 2298:

Köping, Øland, sagesmanden f. 1864:

Häradshövding Hasselrot på Lundegård gjorde det, da hans kone blev begravet. Det har jeg aldrig set siden.

Göteborgs stad, sagesmanden f. 1888:

Mændene gik frem og skovlede muld på kisten, og siden gik kvinderne frem med blomster.

Jeg tror ikke, at denne handling kaldes for noget, det var vel bare en gammel skik.

Luka 2644:

Göteborgs stad, sagesmanden f. 1873:

Sommetider kunne alle de sørgende kaste muld på efter præsten og til andre tider kun een.

Men det forekommer ikke så tit. Det kaldes ikke for noget andet end at kaste jord på kisten.

Der blev brugt en spade, som stod der, det var ikke den samme, som den præsten benyttede.

Luka 2643:

Göteborgs stad, sagesmanden f. 1871:

Jordpåkastelsen skete på kirkegården ved den åbne grav, men engang imellem skete den også i kirken.

Alle mænd og de nærmeste kvinder kastede en spade muld på kisten.

Luka 2642:

Göteborgs stad, sagesmanden f. 1863:

Ja, det gjorde de, først de nærmeste, og det var kun de mandlige i følget, ikke de kvindelige. Det kaldes ikke noget særligt, men det var bare en gammel skik.

Luka 2649:

Kladesholmen, Göteborgs stift, sagesmanden f. 1892:

Karlene skovlede al mulden på, men på Tjorn tog de altid en skovlfuld hver. Dette kaldtes ikke noget særligt.

Luka 2650:

Solberga, Göteborgs stift, sagesmanden f. 1892:

Alle mænd, som var med, kastede en spade jord, det kaldes ikke noget særligt, så vidt jeg ved.

Luka 1935:

Solberga, sagesmanden f. 1866:

Mændene havde for vane at kaste en spade jord, efter at præsten havde foretaget jordpåkastelsen, og det forekommer endnu.

Ved slutningen af 1800 tallet forlod begravelsesgæsterne ikke graven, før den var kastet til.

— — —

Noget navn havde denne handling ikke, når man kastede jord på kisten.

Dette skulle være et tværsnit af besvarelserne, om man ved begravelser på kirkegården bruger at kaste en spade jord på kisten efter præsten. Noget nyt har vi vel ikke fundet, kun er det, som om der i Sverige er en større tilbøjelighed til at kaste jord på af følget, end der er her i Danmark, men også det fandt vi ved undersøgelserne i Dansk Folkemindesamling.

DANSK OG UDENLANDSK LITTERATUR

I litteraturen forekommer der naturligvis mange beskrivelser af begravelser, men at begynde at lede efter dem kan ikke lade sig gøre, derimod har jeg i de år, hvor jeg har arbejdet med jordpåkastelsen, nedskrevet de steder, som jeg er løbet over.

Resultatet er ikke særlig fremragende, når man lige undtager Søren Kierkegaard, hvor det er lykkedes at finde tre steder, hvor han kommer ind på jordpåkastelsen.

Fra Holberg bliver det „Erasmus Montanus", 1. akt, 3. scene:

„Vil du have fint sand eller ret og slet jord?"

Uvilkårlig kommer man til at tænke på de to københavnske præster med deres henvendelse til begravelsesvæsenet. Men på den tid har det ikke været et spørgsmål om støvplagen ved handlingen, men om det skulle være en fin eller mindre fin begravelse.

— — —

Blicher berører emnet flere steder, f. eks. i „Præsten i Vejlby" — ST. ST. BLICHERS SAMLEDE NOVELLER, Reitzels forlag, Kbh. 1882 — på siderne 413 og 417.

Side 413 . . . thi det var tilladt, at han vorde begravet udi al stilhed.

Side 417 . . . Så snart alle var til ro, gik de samlede hen til det trebundede markskel, hvor der tredie dagen tilform var nedgravet liget af en karl på Nielses alder, størrelse og udseende.

Han havde tjent på Ingsvorstorp, og der hængt sig selv, som der mum-

ledes om af desperation over Bruusens tyranniske behandling og trusler, hvorvel andre sagde, at det var af hjertesorg.

Her har vi en ganske nøgtern beskrivelse af begravelsesstedet for en selvmorder i det trebundede markskel.

I 2. bind, s. 595 findes beskrivelsen i „Letacq":

... Men jeg kommer fra begravelsen. Da liget var nedsænket, afsang mine børn følgende af hovmesteren forfattede småvers:

Du visner med løvet
og sank i døden hen.
Thi vil dit støv med støvet
forene sig igen.

Din blomstertid var omme
på denne verdens ø.
Thi må til jorden komme
Du som et modent frø.

Af jorden est Du kommen,
til jorden må Du gå.
Og atter Du til dommen
af jorden skal opstå.

Efter jordpåkastelsen holdt præsten en kort tale ...

Også i „Sildig Opvaagen" berører Blicher emnet — 2. b., s. 4: Da den anden læge erklærede, at han havde aflivet sig i et delirium, blev han hæderligt begravet.

Jeg ville have talt ved hans grav, men smerten brød straks min stemme, men jeg kunne for gråd næppe fremsige jordpåkastelsesformularen.

— — —

Ved undersøgelsen af Søren Kierkegaards omtale af jordpåkastelsen er brugt: SØREN KIERKEGAARDS SAMLEDE VÆRKER, udgivet af Drachmann m. fl. Anden udgave, Kbh. 1920.

I. B. S. 15 „Enten — eller":

Hvor Livet dog er tomt og betydningsløst — man begraver et Menneske, man følger ham til Jorden, man kaster tre Skovlfulde Jord paa ham, man kører ud i Karét, man kører hjem i Karét, man trøster sig med, at der ligger et langt Liv for En.

Hvor langt er vel 7×10 Aar?

Hvorfor gør man det ikke paa en Gang, hvorfor bliver man ikke derude og gaar ned i Graven, og trækker Lod om, hvem den Ulykke skal times at være den sidste Levende, der kaster de tre Spade Jord paa den sidste Døde?

Bind V. S. 263:

Nu er Talen forbi. Kun Handlingen staar tilbage, med de tre Spader Jord at indvi den afdøde, som alt, hvad der er kommet af Jord, til Jord igen — og saa er det forbi.

Bind VII. S. 352:

... men det er saa latterligt, at en Mand, for hvem Christendommen slet Intet har betydet, ikke engang saa meget, at han har opgivet den, dør, og saa Præsten uden videre ved Graven introducerer ham i den evige Salighed, saaledes som den opfattes i christelig Terminologie.

— — —

Ingemann nævner jordpåkastelsen f. eks. følgende steder:

ERIK MENVEDS BARNDOM, historisk roman af Bernhard Severin Ingemann, 6. udg., Kbh. 1863, 1. del, s. 53:

... Hvad jeg kunde gøre for ham med en dygtig Haandsrækning, det har jeg gjort. Jeg drev en seksalens Pæl af godt brændt Egetømmer igennem hans raadne Aadsel i Sumpen ved Gottrop, men hvad hjalp det? Den stolte Djævel vilde dog ikke sove i Sumpen, og han under heller ikke andre Fred til at sove.

2. del, s. 215:

... Nu kaster Prælaten tre Skuffer Sand paa Kisten og fremsiger med høj Røst den christelige Kirkes sædvanlige Begravelsesformel.

(Ved Erik Klippings begravelse i Viborg 1286).

3. del, s. 206:

Marsk Stigs begravelse ved Stubberup præstegård på Hinsholmen.

... Præsten kastede tre Skuffer Sand paa Kistelaaget og fremsagde højt, dog med skjælvende Stemme, Kirkens Begravelsesformel.

— — —

ADAM HOMO, Frederik Paludan-Müller, Gyldendal, Kbh. 1899, s. 267:

Af Graveren han la'r sig Spaden give,
Og siger, medens Jord han kaster paa,
De Ord, der Kistens hule Lyd oplive:
Af Jorden taget, skal til Jord du blive,
Og atter Du af Jorden skal opstaa! —
Enhver af Følget op til Graven maa;
Til Kisten med den Tanke ned man kigger:
Aa gudskelov, at jeg der ikke ligger!

— — —

Thit Jensen: GYLDEN HØST. Grafisk Forlag 1956, Kbh. S. 170:

„Af jord er du kommet", siger præsten, når han løfter sin lille legetøjsskovl ... han taler ikke over, at det ikke er legemet alene, der er runden

af en bestemt jord, det er det hele menneske, der er sammensat af sit hjemlands jord.

— — —

Fra Norge kan nævnes:

CHRISTIANUS SEXTUS — af Johan Falkberget. (I Hammers Tegn), Oslo 1931, 11. del, s. 102:

Her beskrives, hvordan to mænd Jols og Brodde finder to benrade oppe i fjeldet, de taler om, om det nu ikke var bedst, at de begravede dem rigtigt, og resultatet blev, at de gør det, hvorefter Brodde tager tre håndfulde jord og kaster ned på stenhellen og siger:

Av jord ären I komma!

Til jord skolen I åter varda.

Jesus Kristus, vår frälsare, skall uppvacka Eder på den yttersta dagen.

— — —

Fra Tyskland er medtaget:

ENGLEN MED FLAMMESVÆRDET af Klaus Heller. C. A. Reitzel, Kbh. 1954. Der Engel mit dem Flammenschwert. S. 106:

Så følger ceremonien med de tre skovle jord. Fru Marlin kaster med en til situationen passende bevægelse en buket asters i graven . . .

— — —

Ernst Wiechert: MISSA SINE NOMINE. Verlag Kurt Desch, München 1951. S. 533:

Aber es war doch nicht so, dass sie traurig waren, als die Erde auf den Sarg fiel. Die Frauen nicht, die Kinder nicht, und auch die Brüder nicht.

— — —

Ferdinand Sauerbruchs bog EN KIRURGS LIV, Jespersen og Pio, Kbh. MCMLII. S. 64:

Jeg (Sauerbruch) gik med til begravelsen, og da jeg trak handsken af for at kaste tre håndfulde jord på kisten, svor jeg hende, at hun ikke skulle være død forgæves . . .

Den omtalte begravelse foregik i Breslau, den midterste del af den preussiske provins Schlesien.

Stedet her er ret interessant, da han ved udførelsen af den kirkelige handling samtidig benytter øjeblikke til overfor sig selv at tilsværge hende, at hun ikke skal være død forgæves.

Handlingens foretagelse har været så højtidelig for ham, at han ganske spontant har udtalt sit dybeste ønske, og det har været så velment, at han husker situationen mange år efter, da han nedskrev sine erindringer.

— — —

Charles Dickens: SKIZZER, oversat af L. Moltke. Kbh. 1856. S. 14:

. . . som den nye præst havde bestilt til sig selv for at kunne forrette jordpåkastelsen.

— — —

H. G. Wells: DEN USYNLIGE MAND. Thanning & Appels Forlag. Kbh. 1953. S. 97:

. . . der forrettede jordpåkastelsen.

S. 115—116:

. . . og hørte den snøftende gamle præst mumle: Af jord er du kommet, til jord skal du blive . . ., ved min faders åbne grav.

— — —

Ved at citere Sauerbruch opstår uvilkårlig tanken om muligheden af at finde nogle udtalelser af præster, så man kunne få deres syn på jordpåkastelsen.

Her tænker jeg ikke på de få, som har behandlet emnet på tryk, men på den præst, som har talt ved en begravelse.

Det meste af det stof er naturligvis borte, dog skulle der være mulighed for at finde og benytte de ligtaler, som endnu opbevares, og som var så moderne og yndede, og som havde sin glansperiode for ca. 200 år siden, jfr. H. T. 4. række, 3. bind. Kbh. 1872—73.

Jeg har gennemlæst en del af dem, men resultatet har ikke været positivt, da jeg ikke i dem har fundet nogen hentydning til jordpåkastelsen.

På den anden side behøvede præsten heller ikke at nævne jordpåkastelsen for at få tanken om opstandelse frem, og når man ved den gennemførte ros og forherligelse ønskede at få alle de bedste sider frem, så kunne det måske være svært, hvis præsten hentydede til det dystre øjeblik på kirkegården, hvor jordpåkastelsens ord skulle lyde.

— — —

PRÆDIKEN I AARHUS DOMKIRKE PÅSKEDAG 1959 (RADIOFONERET) AF BISKOP, DR. THEOL. SKAT HOFFMEYER

Tekst: Mark. 16, 1—9.

Af jord er du kommet — til jord skal du blive — af jorden skal du igen opstå. De tre sætninger har vi så ofte hørt ved begravelser, ledsaget af de tre skovlfulde jord på kisten. Jeg ved ikke, hvor de sætninger stammer fra; aviserne har nylig meddelt, at der snart vil komme en bog derom, og så bliver vi vel klogere på det. De hører til kirkens farvel til os.

Af jord er vi kommet. Der er noget betagende i at tænke på den uendelighed af liv, som denne jord har været i stand til at fostre: de utallige planter (også de uddøde), de utallige dyr (også de uddøde), de mange millioner af mennesker, som lever nu — og alle de døde.

Der står om os mennesker, at Gud Herren dannede mennesket af agerjordens muld og blæste livsånde i hans næsebor, så at mennesket blev til et levende væsen (1. Mos. 2,7). Derfor betyder dette „af jord er du kommet" noget mere, end det umiddelbart lyder. Vi er skabt af Gud — som hele den øvrige skabning. Luther siger (den lille kathekismus, forklaringen til den 1ste trosartikel): Jeg tror, at Gud har skabt mig og alle (andre) skabninger. Det vil sige, at hvert nyt menneske er skabt af Gud. Det gælder og er godt at vide, selv om en og anden, når han ser på sin fødselsattest, måske kan synes, at han er blevet til ved et tilfælde eller ved et uheld.

Men det betyder, at vi, foruden at være kommet af jorden, har noget i os, der er ovenfra og udefra, af Gud. Nogle synes, de kan føle det — det kender vi vist alle fra tid til anden, f. eks. i denne form: En af mine ungdomslærere, en gammel professor i filosofi i Cambridge (James Ward), var kendt af studenterne ikke blot fra katederet, men også fra gaderne i den lille universitetsby, hvor han gerne gik rundt med sin store hund. Han sagde engang i en forelæsning: når min kære hund er død, vil det kunne siges om den, at den udtømte alle sine muligheder; den blev til alt det, som en hund overhovedet kan blive til. Men når jeg engang er død, kan det samme ikke siges om mig. Jeg blev professor i filosofi, men jeg kunne jo være blevet til en hel mængde andre ting; et menneske har så mange muligheder i sig.

Sådan er det til trods for, at af jord er vi kommet.

* * *

Men på grund af det, og om ikke af andre grunde, er den næste sætning af de tre lidt vemodig. Den minder om Strindbergs: „Hvor er det synd for menneskene". Til jord skal du blive. Vi indtager jo en særstilling blandt alle skabninger; som alle de andre skabninger er vi dødelige, men vi ved, at vi er det. Det ved dyrene ganske sikkert ikke. Når fuglene synger om foråret (og nu glæder vi os snart til rigtigt at høre dem), så synger de deres glæde ud; sådan fortolker vi det, selv om vi knapt ved, hvad det er. Vi kan dårligt tænke os, at de skænker døden en tanke eller overhovedet er klare over, at de skal dø. Men det er anderledes med os. Af alle de forskellige skabninger er der mange, som i vore øjne er komi-

ske; der er dyr, som ser meget løjerlige ud; men af alle skabninger er vi de eneste, som er tragiske, for vi ved, at til jord skal vi blive. Det kaster en skygge over al jordisk lykke, at vi ved, at den ikke vil vare — det ved dyrene sikkert ikke.

Tidligere fandt man, at det tydede på, at der er et liv efter dette, at der var så megen sorg og nød og uret, der skulle genoprettes. Det er jo sandt, og det har sin gyldighed stadig. Det er ikke til at holde ud at tænke på, at al den elendighed, som jorden har set blandt mennesker, ikke skulle gøres god igen; at de, der blev pisket til døde i koncentrationslejre, ikke skulle få oprettelse. Det er ikke, fordi noget menneske har ret til at forlange nogetsomhelst af livet, men det er, fordi vi andre kommer så let igennem det sammenlignet med nogle.

Men vi kan føje noget andet til. Det er ikke bare uretten og elendigheden og sorgen, det drejer sig om her, det er også det modsatte. Der er så megen skønhed og glæde, som er så overvældende, at vi synes, den må være af evighed. Hver kan her tænke på sit. I kan jo tænke på jeres ungdoms elskov; kærlighed blandt mennesker; I kan tænke på forældres glæde over deres børn, som er noget af det største og rigeste, og som vi har en fornemmelse af må bevares, må være af evighed. Eller vi kan tænke på skønheden i kunsten — hvorfor ikke nævne det, når vi i går i fjernsynet så noget af Disneys „Fantasi", der jo er ledsaget af Beethovens musik, den store kunst. Men navnlig tænker vi på naturen. Vi er slægteboer, og når jeg skal nævne noget rigtig skønt, tænker jeg på bjergene: Berner Alperne eller Rocky Mountains i Canada; det er en skønhed, som synes at være af evig natur. Men skriften siger (Matth. 24,35), at himmel og jord skal forgå. Til jord skal det blive. Jeg tror nok, at det skønneste, jeg overhovedet har set i mit liv, er nordlysene i vinternætter på Island, og de er jo netop så skiftende, flimrende, forgængelige i deres ubeskrivelige skønhed. Til jord skal du blive, også bjergene, Alperne, Rocky Mountains; engang skal havet ikke være mere (det står i Johannes Åbenbaring 21,1); kan vi forestille os, at havet omkring Danmark skal være væk engang? Hvor er det synd for menneskene, siger Strindberg; vi vil så gerne leve, og det er ikke underligt, for det er det, vi er skabt til. Derfor vil vi gerne leve og bevare livets rigdom og skønhed. Men til jord skal vi blive.

* * *

Men af jorden skal vi igen opstå. Der er gode grunde, som taler for dette rent menneskeligt; jeg har strejfet nogle af dem i det foregående:

gammel filosofi, som efter min mening den dag i dag er solid nok. Men hovedsagen er, at Kristus stod op fra de døde; graven var åben den søndag morgen. At graven var tom, var de åbenbart alle enige om; men de var naturligvis ikke enige om, hvad der var sket. Nogle sagde, at disciplene havde stjålet liget og begravet det et andet sted. Hvad der var sket, var altid genstand for diskussion og tvivl — den opstandne var jo nemlig gået sin vej. Han blev der ikke og lod sagen undersøge. Han gik sin vej og efterlod en besked. Det er måske naturligt at nævne det, fordi det er karakteristisk, og fordi vi i dag prædiker over Markus-teksten, som vi jo plejer at regne for den ældste. Der står hos Markus ikke noget om engle og jordskælv eller den slags ting; der står bare, at stenen blev fundet væltet fra graven; og da de gik ind i graven, så de en ung mand. Der står ikke, at det var en engel, blot en ung mand i en lang hvid klædning, som gav dem en besked fra den opstandne. Det apokryfe „Hebræerevangelium" fortæller om en tjener hos en af præsterne; han er vel blevet sendt ud meget tidligt om morgenen for at se, hvad der var sket. Ypperpræsterne har naturligvis været nervøse for, hvad der eventuelt kunne være sket; der havde jo været tale om, at Han skulle opstå. Det kunne måske være denne unge mand, som de så i graven.

Lad det være, hvad det var: den opstandne var altså gået sin vej, og han lod ikke sagen undersøge videnskabeligt, for det skulle være et spørgsmål om tro og ikke om beviser. Det kan vi da godt forstå. Tro er jo den store, dejlige evne, som er givet os mennesker: at kunne samle sjælens kræfter og sætte dem ind. Det er psykologisk, sjæleligt, det store, som er givet os mennesker, at vi kan tro. Det er uendeligt meget større end at få en ting bevist. Vi ved også, at den opstandne blev set, men ikke af alle. Han blev kun set af dem, der havde troens øjne at se med.

Alt dette er påskens glade budskab. Døden er overvundet. Det sidste til os mennesker er ikke: til jord skal du blive; det sidste er: af jorden skal du igen opstå. For vel er Jesu Kristi opstandelse den ene og enestående store begivenhed, men det var Guds plan, at Han, som der står i Det Ny Testamente (Rom. 8,29), skulle blive førstefødt blandt mange brødre. Det lyder lidt kunstigt, men tanken er ganske klar: Jesus skulle blive den store broder for mange, mange små søskende, som store broder skulle hjælpe igennem døden, som han selv var gået igennem ind til livet.

* * *

Vi får jo lov til i påsken, ja, navnlig da i påsken, at se lidt ind i Guds tanker — får vi ikke det? Skal vi prøve på det i ærbødighed og ærefrygt?

Til den ene side er det dette: Jesu opstandelse er konsekvent og logisk. Der står i Det Ny Testamente (Ap. Gern. 2,24) (jeg citerer helt igennem Det Ny Testamente i denne prædiken), at det var umuligt, at døden kunne fastholde ham — altså ham. Hvis Han var blevet i graven, havde der ingen mening været i nogetsomhelst. Derfor er det så rigtigt og logisk, hvad der fortælles os om den påskemorgen.

Til den anden side: Guds kærlighed er så uendelig dyb og rig og stor, og den gælder nu engang os syndige, ulydige og uværdige mennesker. Man kan finde det meningsløst, at Gud den Almægtige, som har skabt ikke blot denne klode med dens mylder af liv, men det uendelige verdensrum, interesserer sig for sådan noget kryb som os; men det gør han nu engang — det er kirkens forkyndelse, og det er kirkens evangelium og glade budskab. Guds kærlighed drejer sig om os, men den ville jo ikke være fuldkommen — lad mig gentage, at vi siger det i ærefrygt og ærbødighed, men har vi ikke lov til at tænke sådan om det? — at Guds kærlighed til os ikke ville være fuldkommen, hvis den ikke ønskede at bevare os og beholde os i det evige liv. Efter hvad vi kender til kærligheden, siger den ikke gerne farvel; den ønsker netop at beholde og bevare, og påskeevangeliet er ligesom langfredagsevangeliet budskabet om Guds kærlighed.

Vi plejer vist at stille det sådan op, at langfredag hører vi særligt om Guds kærlighed, påskedag især om Guds magt. Måske er det, fordi jeg efterhånden bliver gammel, at jeg synes, at påskedag og påskeevangeliet taler stærkere end noget andet om Guds kærlighed, der elsker os fortabte og fordømte mennesker, som slet ikke fortjener det, så højt, at den ønsker at bevare os.

Af jorden skal du igen opstå. Jeg kan godt forstå, at Det Ny Testamente et sted (Ap. Gern. 3,21) taler om alle tings genoprettelse: at al den skønhed og rigdom og glæde, som har eksisteret på jorden, skal genoprettes, og al den sorg og nød og elendighed skal rettes op og stilles på plads. Det er igen altsammen udtryk for Guds kærlighed, den kærlighed, som vil bevare det, den elsker.

Vi glemmer heller ikke, at der står i Den Hellige Skrift (Hebr. 9,27), at det er mennesket beskikket at dø een gang og derefter dom. Der er aldrig i den hellige skrift tale om, at et menneske med nødvendighed ryger lige ind i himmelen eller lige ind i saligheden. Nej, det er mennesket beskikket at dø og derefter dømmes. Af jorden skal du igen opstå —

til dommen, og det må du og jeg tage os til hjerte som alvorlige voksne mennesker, og det må vi leve med hver dag, vi lever.

Synes man, det er en umulig tanke med et liv, som aldrig holder op? Er man rent ud sagt bange for evigheden? Så husk, at alt dette betyder, at vi er aldeles og totalt i Guds hånd, og kan nogen ønske sig andet? Evighed og uendelighed er formodentlig to meget forskellige ting, og vi kan heller ikke rigtig forbinde nogen mening med erindring, personlighed og individualitet i evigheden; men vi kan heller ikke tænke os evigheden uden erindring og personlighed. Men alt det ligger i den almægtige Guds hånd; vi er totalt og aldeles i hænderne på denne kærlighed, og så er alting godt. Det er det, som påsken forkynder os med livets sejr over døden. Af jorden skal du igen opstå, og så er dit liv helt og aldeles i den guddommelige kærligheds hånd.

* * *

Har I nogensinde tænkt på, at disse tre sætninger: af jord er du kommet, til jord skal du blive, af jorden skal du igen opstå, har en overskrift, som vi møder et andet sted i livet, nemlig ved dåben. Det er kirkens første ord til mennesker, og det er kirkens sidste ord til mennesker; det lyder ved vor barnedåb, og det lyder ved vor begravelse, og lad mig slutte min prædiken med disse ord. De er også fra Det Ny Testamente, naturligvis (1. Pet. 1,3): Lovet være Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, som efter sin store barmhjertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

* * *

Jfr. samme i Aarhuus Stiftstidende pinsedag den 17. maj 1959 i „Kirken og tiden": Kirken bør takkes for fødslesdagen.

— Kirken er ikke teologiske stridigheder om forskellige nadveropfattelser, men den er selve altergangen med de ganske bestemte ord og handlinger, hvori den opstandne og himmelfarne herre møder sine troende. Kirken er ikke en præsts eller professors mening om det evige liv, men kirken er dette: Af jord er du kommet — til jord skal du blive — af jorden skal du igen opstå. —

NATIONALMUSEETS ETNOLOGISKE UNDERSØGELSER

I juli 1953 udsendte Nationalmuseets etnologiske undersøgelser en spørgeliste nr. 18 til sine folk, som er bosiddende over hele landet.

Det, man ønskede at få klarlagt, var død og begravelse.

På side 23 under nr. 29 spørges der om jordfæstelsen, nedenfor gengives de stillede spørgsmål:

Hvad kaldes højtideligheden ved graven?

Blev kisten stillet ved siden af graven eller på brædder lagt over graven?

Hvorledes foregik nedsænkningen?

Hvem udførte dette arbejde?

Hvordan tog følget opstilling ved graven?

Hvorledes skulle man forholde sig under højtideligheden? (Hvordan holdt man hænderne, hovedet, hatten o. s. v.?)

Gennemgå højtideligheden ved graven med angivelse af tale, bønner, salmer og deres rækkefølge i forhold til selve jordpåkastelsen?

Hvad kalder man jordpåkastelsen?

Hvorledes foregår denne handling?

Hvad kaster præsten jorden med?

Tog han jord af det opkastede fyld eller brugte han en særlig jordart?

Havde han den i en beholder?

Hvad kaldes den?

Hvorledes så den ud?

Tillagde man præstens ord under jordpåkastelsen en særlig betydning?

Skulle de f. eks. hindre den døde i at gå igen?

Mente man, at præsten manede den døde, når han efter jordpåkastelsen bøjede hovedet over sin hat?

Var det skik, at een eller flere af følget efter præstens jordpåkastelse skulle tage lidt muld og kaste på kisten?

Hvem skulle gøre det?

Hvorfor blev det gjort?

Lagde man mærke til, om noget af jorden — fra gravens sider — skred ned på kisten?

Hvad mente man, det betød?

— — —

Som man ser, er jordpåkastelsen godt dækket, og man skulle formene, at man kunne få et fyldigt svar på spørgsmålet — og måske kommer det også, men vi står i den situation, at der kun er gået nogle måneder, siden listen er blevet udsendt, og erfaringsmæssigt tager det en rum tid, inden alle får svaret på listen.

Ved vor undersøgelse af svarene (august 1953) var der kun indkommet 4, og for at få et noget bedre billede tog vi de meddelelser med, som før spørgelistens udsendelse findes i Etnologisk samling.

Meddelelserne ligger under betegnelsen NEU og et nummer.

Kardinalbegravelse i Rom betyder udfoldelse af hele den romersk-katolske kirkes farverige og symbolske ceremoniel

Ligbærere i Frankrig bærer sine steder karabiniereligende hatte og er stadig klædt i sort

Østerlandsk glæde over guld, sølv og farver skaber en pragtfuld ramme om denne fornemme begravelse i Bangkok

Hindubegravelse i Bombay har for europæere ofte et præg af makaber tragedie Den døde er her med utildækket ansigt lagt på svære træstammer, der hviler på jerndragere. Snart skal flammerne omgive den døde

Der, hvor det er en direkte besvarelse af spørgelisten, er tilføjet Spl. 18.

10.571: Når præsten har forrettet jordpåkastelsen . . .
74.28: Intet.
92.38: Intet.
93.44: Intet.
99.96: Intet.
90.25: Intet.
82.51: Intet.
82.47: Når kisten er sænket ned, holder præsten . . .
77.01: Intet.
90.24: Intet.
90.27: Intet.
48.98: Og efter jordpåkastelsen drog deltagerne tilbage . . .
94.16: Intet.
89.18: Intet.
93.37: Ringningen hørte op under selve jordpåkastelsen, som blev foretaget af præsten med en lille skovl. Nogle steder tog præsten jorden af selve den opkastede jorddynge, andre steder havde graveren stillet en lille kasse, omtrent som en kulkasse, ved graven. Efter de tre skovle jord var kastet på kisten, sang følget . . .
10.137: Intet.
10.512: Spl. 18. — Velsignelsen afsluttede jordpåkastelsesordene.
10.597: Præsten tog en lille skovl og kastede jord på kisten under den sædvanlige udtalelse.
51.35: Intet.
12.12: Intet.
10.559: Spl. 18. — . . . blev hele følget indbudt efter jordpåkastelsen.
35.65: Intet.
61.41: Intet.
41.79: Vi småpiger gik foran og strøede blomster; da kisten var sænket, kastede vi hver en blomsterbuket ned i graven, så kastede præsten tre skuffer jord på og bad Fadervor.
10.92: Intet.
58.84: Intet.
59.11: Intet.
496: . . . og præsten forrettede jordpåkastelsen.
58.02: Intet.
58.24: Intet.
58.25: Intet.

58.59: Intet.
60.48: Intet.
60.35: Intet.
60.30: Intet.
60.15: Intet.
60.78: Intet.
60.79: Intet.
65.07: Intet.
65.35: Intet.
66.25: Strikken med i Kisten, selvmordere.
64.51: Do.
66.74: Intet.
66.26: Intet.
67.03: Intet.
65.42: Intet.
17.87: Intet.
67.62: Intet.
105.35: Spl. 18.

Når kisten var sænket i graven, gik præsten hen til graven, tog en lille skovl til at kaste jord på med, der var anbragt bekvemt ved graven, tog lidt jord på den og kastede det ned på kisten, idet han sagde: Af jord . . ., derefter tog han atter en skovl jord og sagde: Til jord . . ., og den tredie skovl jord og sagde: Af jord . . ., derefter bad han en bøn, og til sidst lyste han velsignelsen.

Følget sang: Krist stod op . . ., og endelig: Alt står i . . . Under hele højtideligheden stod følget og præsten med blottet hoved.

De fleste præster bruger den opkastede jord ved jordpåkastelsen, der er altid sørget for, at det er findelt jord, der ligger bekvemt for præsten.

Kun når jordpåkastelsen foregår i kirken, er det en særlig beholder.

Præstens ord om, at Du er kommet af jorden og skal opstå af jorden opfattes vistnok af de fleste som en forudsigelse af opstandelsen, derudover har jeg intet hørt, at den skulle forhindre den døde i at gå igen.

Midtfyn, hvor jeg er fra, har ikke været overtroisk, men derimod meget religiøst vakt.

Jeg har aldrig hørt, at det havde nogen betydning, når præsten efter jordpåkastelsen bøjede hovedet over hatten, før han satte den på hovedet.

At en eller flere af følget efter præstens jordpåkastelse skulle tage lidt muld og kaste på kisten kendes ikke.

— — —

Som man ser ved gennemgangen af de ca. 50 indberetninger, er folk meget utilbøjelige til direkte at komme ind på jordpåkastelsen, og det går her som ved undersøgelsen i D. F. S., alt berettes der om, men ikke den kirkelige handling.

Så snart tiden har løsnet sig fra overtroen — og det ser man i svarene fra spl. 18 — finder man ingen grund til at besvare de mere detaillerede spørgsmål, og går man til sig selv for at bede om en beskrivelse af en begravelse, så havde man ikke selv meget at skrive om handlingen.

Denne bemærkning kan måske få læseren til at sige, udmærket, men hvorfor er alt det „folkelige stof" så medtaget, og hertil må svares, at undersøgelsen er gået ud på at se, om jordpåkastelsen betyder noget for den almindelige mand, og det må man sige, at den gør.

Vi har ikke i noget af stoffet fundet bemærkninger om, at handlingen er hedensk påvirket, eller at den er stødende, og at man helst så den fjernet ved begravelsen, men man tager den som en handling, der på en smuk, højtidelig måde sætter punktum for livet.

Hvis det er opnået, så har undersøgelsen af „folkeligt stof" ikke været forgæves.

ROMERSK-KATOLSKE LANDE
KATOLSK BEGRAVELSE I DANMARK

Inden vi går over til en mere detailleret undersøgelse af manualer, er der et par ting, som lige må klarlægges.

Her i landet hersker der megen uklarhed m. h. t. en katolsk begravelse; hvorledes foregår den i dag i Danmark? Har man jordpåkastelse o. s. v.

I den anledning gengives stedet, hvor jordpåkastelsen sker efter COLLECTIO RITUUM AD INSTAR APPENDICIS RITUALIS ROMANI . . . PRO VICARIATU APOST. DANIAE ET ISLANDIAE. Havniae 1906.

A. Sancta Sede Apostolica approbata 13. juni 1906.

Godkendt af ministeriet for kirke og undervisning den 13. april 1906.

Det findes i Kirkelige bekendtgørelser for Danmarks apostoliske vikariat, III. bind, 1910, side 55 ff..

Den latinske tekst er som følger:

Ordo Sepeliendi adultos:

Jordpåkastelsen.

Efter at graven — om fornødent — er indviet følger:

7. Deinde Sacerdos intonet vel recitet Antiphonam:

Ego sum. Et cantores prosequuntur Canticum Zacharriae:

Benedictus Dominus: Interim tuba demittitur in sepulchrum.

Antiphona: Ego sum.

Canticum Zachariae. Luc. 1. 68—79. Benedictus Dns.

Antiphona: Ego sum resurrectio et vita, qui credit in me, etiam si mortuu fuerit, vivet: et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum.

8. Deinde dum jam tuba est in sepulchro, Sacerdos aqua benedicta aspergit corpus defuncti et tumulum, dicens alta voce:

Rore coelesti reficiat animam tuam Deus, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen.

9. Pala ter immittens aliquantulum terrae super funus in sepulchro Sacerdos dicit alta voce:

De terra plasmasti eum (eam): pelle et carne vestisti eum (eam): resuscita eum (eam) in novissimo die. Af Gud har Du dannet ham (hende), i kød og blod har Du klædt ham (hende). Opvækt ham (hende) på den yderste dag.

Dette sted blev forandret, da man ville følge den af folkekirken brugte tekst. Officielt godkendt 1951.

Postea Sacerdos dicit:

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.

Pater noster. (Secreto). Stilhed.

V: Et ne nos inducas in tentationem.

R: Sed libera nos a malo.

V: A porta inferi.

R: Erue Domine animam ejus.

V: Domine exaudi orationem meam.

R: Et clamor meus ad te veniat.

V: Dominus vobiscum.

R: Et cum spiritu tuo.

Oremus.

Fac, quaesumus Domine, hanc cum servo tuo defuncto (vel famula tua defuncta) misericordiam, ut factorum suorum in poenis non recipiat vicem, qui (vel quae) tuam in votis tenuit voluntatem: ut sicut hic eum (vel eam) vera fides junxit fidelium turmis: ita illic eum (vel eam) tua miseratio societ angelicis choris.

Per Christum Dominum nostrum.

R: Amen.

V: Requiem æternam dona ei Domine.

R: Et lux perpetua luceat ei.

V: Requiescat in pace.

R: Amen.

V: Anima ejus, et animae omnium fidelium defunctorum per misericordiam Dei requiescant in pace.

R: Amen.

— — —

Ordo sepeliendi Parvulos:

5. Tumbula deposita, Sacerdos pala aliquantulum terram injiciens, dicit voce alta:

De terra plasmasti me,

pelle et carnibus vestisti me, resuscita me in novissimo die.

— — —

Den danske tekst findes i SALME- OG BØNNEBOG, Sankt Ansgars Forlag, Kbh. 1951, side 605:

Ritual for katolsk begravelse.

— — —

Præsten bestænker kisten med vievand, og kisten sænkes, medens præsten læser antifonen:

Jeg er opstandelsen og livet . . .

Derefter fortsætter han med Zcharias' lovsang:

Priset være Herren, Israels Gud.

— — —

Præsten bestænker kisten og graven med vievand.

Præsten: Med himmelsk dug husvale Gud din sjæl i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

Alle: Amen.

Ved jordpåkastelsen.

Præsten:

Af jord er du kommet,

Til jord skal du blive,

Af jorden skal du igen opstå.

Efter jordpåkastelsen gør præsten med et krucifiks (eller hånden) korstegnet over kisten.

Præsten: Jeg betegner dig med korsets tegn, i hvilket vor Herre og Frelser Jesus Kristus forløste dig!

Fred være med dig!

— — —

Ved børnebegravelser foregår handlingen på følgende måde:

— — —

Præsten bestænker kisten med vievand.

Præsten: Jeg så vand udgå fra templet på den højre side. Og alle, til hvem dette vand nåede, er blevet frelst.

— — —

Ved jordpåkastelsen.

Præsten:

Af jord har du dannet mig,

Til jord skal jeg blive,

oprejs mig på den yderste dag.

Efter jordpåkastelsen gør præsten med et krucifiks (eller hånden) korstegnet over kisten.

Præsten: Jeg betegner dig med korsets tegn, i hvilket vor Herre og Frelser Jesus Kristus forløste dig!

Fred være med dig.

Herre! Forbarm dig over os.

— — —

Indvielsen af gravstedet finder sted med følgende ord, og når den medtages her, så er grunden, at der ofte er opstået misforståelser, da man fra vor kirkes side ikke ønsker, at jorden på en indviet kirkegård skal indvies igen.

Præsten: Lad os bede. Gud! Ved din miskundhed hviler de troendes sjæle i Fred.

Velsign i din nåde denne grav og giv den din hellige engel til vogter. Løs hans (hendes) sjæl, hvis legeme her stedes til hvile, af alle synders lænker, for at den altid og uden ophør må fryde sig i dig sammen med dine helgener.

Ved Kristus, vor Herre.

Alle: Amen.

UNDERSØGELSER I FRANKRIG

Det i dag brugte begravelsesritual i Paris lader præsten selv bestemme, om han vil foretage jordpåkastelsen.

Det er udgivet i 1875 af kardinal Guibert og pány udgivet af kardinal Richard i 1904, og det følger i eet og alt Paul den V' romerske ritual af 16. juni 1604, der intet bestemmer om jordpåkastelsen. Foretages den, er den uden ceremoniel, og der angives altså ikke noget om dens placering under begravelsen, jfr. Manuel Funérailles, udgivet 1877, side 16, hvor der siges:

Idet han slutter, kan præsten bevare den gamle skik med at kaste den første skovlfuld jord på liget i graven.

Når man har bestemt sig til denne valgfrihed, er grunden, at man ikke ønskede, at fritænkere skulle overtage handlingen, som jo dog har været benyttet af klostrene ned gennem tiderne, jfr. Nathan Söderblom: RELIGIONEN OG STATEN, Stockholm 1918, side 113 ff.

Ved undersøgelser i Italien senere vil det blive fastslået, at den romerske kirke ikke havde jordpåkastelsen, og ved en gennemgang af kilderne viser det sig, at den ikke kendes i Italien i dag med undtagelse af en rent redaktionel variant i Aquileia 1575 — kloster ved nordenden af Adriaterhavet, jfr. Aquileia dagbøgerne, Paris. BN, trykt B. 1689.

Her finder man det eneste italienske ikke munkeritual, der bruger jordpåkastelsen:

Sume terra quod tuum est, Spiritus sumat quod suum est, Caro de terra sumpta est, spiritus de caele sumptus est.

Tag jord hvad dit er, den helligånd skal tage hvad dens er, kødet er taget fra jorden, sjælen fra himlen.

Ellers findes den ved et par klostre, der har fået klosterregler fra to franske benediktinerklostre, nemlig Cluny — i Østfrankrig — og Citeaux ved Dijon, stiftet af Robert af Champagne 1098.

Men den benediktinske congregation i Italien, f. eks. Cassino kloster i Syditalien, stiftet 529 — og Camaldoli — Campus Maldoli i provinsen Arezzo, stiftet i det 10. århundrede og moderkloster til camaldolenserkongregation kender den ikke, og det til trods for, at klostrene ellers har modtaget mange sædvaneregler fra Cluny og Citeaux.

Flere forskere har sat jordpåkastelsen i forbindelse med 2. Samuels bog, 18. kap., vers 9 ff, hvori det hedder:

Og Absalom kom lige mod Davids tjener, og Absalom red på en mule, og dér mulen kom under de indviklede grene af den store eg, da holdtes hans hoved fast ved egen, og han blev hængende mellem himmelen og jorden.

... jeg kan ikke således tøve hos dig. Så tog han tre små spyd i sin hånd og stødte dem i Absaloms hjerte, medens han levede, midt i egen. Og de tog Absalom og kastede ham i skoven i en stor hule og oprejste en såre stor dynge sten over ham, og Absalom havde i levende live taget og rejst sig en støtte, som står i kongens dal, thi han sagde: jeg har ingen søn, derfor skal denne være til mit navns ihukommelse ...

Dette sted citeres bl. a. af abbed Bertrand i Dictionaire des religions,

Migne — encylopedie nr. XXV, B. 2. spalte 836 under begravelse, Paris 1852.

Det er noget vanskeligt at se, hvordan dette sted kan have nogen forbindelse med jordpåkastelsen, men måske kan forbindelsen knyttes, når vi i det følgende behandler stenkast.

DEN RUSSISKE ORTODOKSE KIRKE

Skulle man prøve på at få klarhed over, hvorvidt den russiske ortodokse kirke har jordpåkastelsen, må der henvises til:

STUDI DI RITO BIZANTINO, LIBRO II. PARTE VI. RITUALE BENEDIZIONALE BISANTINO, Roma 1930.

Side 88 beskrives begravelsen: Tumulazione.

... Kisten bliver transporteret til kirkegården eller til graven under afsyngelsen af trisagion (hellig, hellig, hellig), og derpå citerer man en hymne for trefoldigheden og fremsiger fadervor.

Kisten bliver derefter sænket i graven, og — side 89 — præsten tager noget jord på en spade og kaster det i korsform over kisten sigende:

Herrens er jorden — ps. 24 —.

Derpå kaster han noget olie fra lampen over graven.

Side 115: Her siges det, at sådan foregår det i dag, samtidig med jordpåkastelsen i korsform over kisten fremsiges ordene:

Herrens er jorden ...

Det var det samme billede, som vi fik fra kirken i Toulouse i året 1476, her kaster præsten også i korsform jord på kisten.

Måske kan man med rette mene, at det er en noget let måde at komme gennem spørgsmålet på, når man ved, hvilket areal den russiske ortodokse kirke dækker, men på den anden side så har vore undersøgelser givet til resultat, at man finder — man fristes næsten til at sige naturligvis — jordpåkastelsen i begravelsesritualet.

Ved en tilfældighed er jeg kommet i forbindelse med adjunkt Stchelkunoff i Nexø, og han har været så venlig at give mig flere forskellige oplysninger om en russisk ortodoks begravelse, og jeg gengiver nedenfor en del af oplysningerne.

Bønnebogen — hvori begravelsesritualet findes — hedder på russisk trébnik. I den ortodokse kirke har man fire trébniks: Den store, den lille, den supplerende og den lille i to dele, som er en bog på 600 sider.

Under den kirkelige begravelseshøjtidelighed — et meget langt ritual — ligger den afdøde i åben kiste i kirken med fødderne vendt mod

alteret, det vil sige mod øst, og med hovedet mod vest. Alteret skal nemlig stå i den østlige del af kirkerummet, en undtagelse finder man i København, hvor alteret står i den vestlige del af kirken.

Midt i ritualet foreskrives der en afskedshilsen med den afdøde. Præsten råber: Kom brødre, og lad os give den afdøde vor sidste afskedshilsen.

Så træder den afdødes slægtninge, venner og bekendte hen til den åbne kiste og kysser den afdødes pande eller læber eller hænder eller den ikona, som er anbragt på den afdødes bryst eller i hans hænder, eller kysser blot den såkaldte véntsjik (lille krone eller krans).

„Véntsjik" er blot en strimmel af silke eller af papir, som lægges på den dødes pande, på strimlen er der en fremstilling af det såkaldte deisus — en sammenstilling af frelseren, Guds moder og Johannes Døberen.

Ordet „deisus" har slet ikke nogen forbindelse med navnet Jesus. Men det forklares som en forvanskning af det græske ord déisis, hvilket betyder bøn.

Det er altså et symbol på, at den afdøde beder om beskyttelse og om nåde hos Gud.

Senere synger følget — som om det kunne være den døde, der selv sang:

Når I ser mig ligge her stum og uden åndedræt, så græd over mig, brødre og venner, slægtninge og bekendte.

Thi i går talte jeg med jer, og pludselig kom den frygtelige dødsstund over mig, og giv mig det sidste kys o. s. v.

I slutningen af ritualet kommer det, som er det vigtigste for vore undersøgelser — og herr Stchelkunoff oversætter direkte:

Og så havende taget liget går vi bort til graven, fulgt af alle, dog med præsten i spidsen, mens vi synger: Hellige Gud: Alhellig treenighed: Fadervor: o. s. v.

Og liget lægges i graven.

Biskoppen eller præsten havende taget jord med en skovl, kaster jorden korsvis over liget, idet han udtaler:

Herrens er jorden . . .

Og derefter gyder han olie fra en af kirkens lamper udover liget, eller der drysses aske fra røgelseskarret, og så dækkes graven til på sædvanlig måde, idet man samtidig synger hymnen:

Med de retfærdiges ånder o. s. v.

Og til sidst den sædvanlige afslutning på russiske ortodokse gudstjenestelige handlinger.

— — —

Den olielampe, der er tale om, skal have været tændt foran en ikona, og ritualet forlanger, hvad der her er gengivet, men i tidens løb er der opstået nogle ubetydelige ændringer uden hensyn til ritualet.

Før i tiden blev liget båret eller kørt (helst båret) til graven i åben kiste og lagt i graven i åben kiste, som først blev lukket med låg, når hele ritualet var til ende.

Således foregår det endnu i afsides egne.

Men i byerne, navnlig i de store byer, foretages de sidste rituelle handlinger — undtagen jordpåkastelsen — i kirken, og liget bringes eller køres til graven i lukket kiste.

Ordene: Af jord er du kommet o. s. v. udtales ikke ved graven, men de findes hist og her i de talrige tekster, der er knyttet til død og begravelse.

Der er et særligt ritual for præsters begravelse, et for bisper og et for småbørns begravelse. Det, som er brugt her, er det verdslige, ikke gejstlige begravelsesritual. Men handlingen er ens for alle kategorier.

Udtrykket: Graven dækkes til, betyder, at jorden omkring graven skovles ned over den lukkede kiste.

Ved en russisk begravelse er der altid anbragt flere skovle omkring graven, hvor graven lukkes ikke blot af præsten, men hvem der kan, griber en skovl og kaster jord på, så snart præsten er færdig med ritualet.

Både russerne og grækerne begraves i deres fineste puds, embedsmændene og militære i galla, kvinderne i deres fineste kjole. Ugifte kvinder i Grækenland begraves i brudedragt, selv om en ugift kvinde er nok så fattig, får hun brudekrans om hovedet.

Fattigfolk i Rusland hyller deres afdøde i et lagen.

I fortiden kendte russerne ikke den moderne lukkede kiste, liget blev lagt ned i en udhulet træstamme som i en båd.

Dette stemmer godt med den russiske skik med den åbne kiste, for „båden" havde ikke låg.

Sådan en båd hedder „dåmåvína", og mærkelig nok nu er det navnet på en moderne ligkiste.

Russerne er vist på vej bort fra den åbne kiste i graven, før man kaster graven til, medens grækerne er mere ortodokse og vil nok beholde den åbne kiste lige til det sidste, og grunden er vel, at der følger en mærkelig begivenhed efter ritualet, idet en af følget stiger ned i graven, og med en saks i hånden klipper den dødes hele klædning i lange smalle strimler for at forebygge gravrøveri.

II.

Middelalder

1. ROMERSK-KATOLSKE KILDER

UNDERSØGELSER FORETAGET I BENEDIKTINERKLOSTERET MARIA LAACH

For at begynde med selve klosterets begravelseshandling kan der henvises til benediktinernes ritus: RITUALE MONASTICUM SECUNDUM CONSETUDINEM 1931. — Beuronæ MCMXXXI. Side 428:

Der kastes tre gange jord på, men der siges ikke noget under handlingen.

Man har altså her handlingen, men uden de ledsagende ord, som vi har. Men dermed ikke sagt, at øjeblikket ikke er højtideligt, da der er taget hensyn til det i selve begravelsesritualet.

I det monumentale værk af benediktiner-pateren Edmund Marténe DE ANTIQUIS ECCLESIAE RITIBUS, Liber 111, Caput XV, tomus 11, Antverpiae 1763. Side 376 ff. Her findes begravelsesritualer, og målet var nu at se, om der skulle være nogle, svarende til vort danske med de tre skovlfulde jord og med ledsagende ord.

På side 386 f. findes en ordo V. Ex. ms. S. Victoris n. gg. 15 annorum circiter 500, i det Victorianske bibliotek i Paris, et 500 årigt gammelt håndskrift, altså skrevet i det 13. århundrede. Side 386 har overskriften:

Ordo qualiter agendum sit, quando quis ingreditur viam universae carnis.

Ordo til, hvordan man skal bære sig ad, når en går ad kødets gang.

På side 387 beskrives den egentlige begravelse, hvor der bliver sunget en række antiphoner med tilhørende salmer og til hver også en liturgisk bøn.

— Da vi stadig i det følgende kommer til at arbejde med ordet „antiphon", er det måske rigtigt lige at gøre et ophold og se, hvad en antiphon er.

I den kristne kirke anvendes ordet som betegnelse for den fra den tidligere tid stedfundne vekselsang, enten mellem præsten og menigheden eller mellem forskellige kor.

Afsyngningen af antiphon er rimeligvis gået over fra den jødiske tempelsang til de første kristne menigheder.

Omtales både af Philo som værende i brug hos jøderne ca. 50 e. Kr. og af Plinius for den kristne kirkes vedkommende i begyndelsen af det 2. århundrede.

Antiphonen har også i den protestantiske kirke hævdet sin plads, nemlig når præsten messer og koret efter menigheden svarer. — Altså side 387:

Deinde injiciat sacerdos terram ter super corpus cum antiphona: De terra plasmasti me: Psalm.: Domine probasti me =

Så kaster præsten tre gange jord på liget og synger antiphonen: Af jord har du skabt mig, og salmen: Herre, du har ransaget mig og kender mig. (Salme 139).

Som man ser, er det ikke helt den samme ritus, som vi har, der er salme i stedet for ord, men der er dog en vis sammenhæng, og denne ritus er fra det 13. århundrede.

Så allerede denne undersøgelse viser, at man havde jordpåkastelsen.

Side 337 ff. findes en ordo VI fra et pontificale fra Salzburg Paris, B. N., Lat 820 stammende fra det 11. århundrede og et af de mange håndskrifter fra det romersk-tyske pontificale fra det 10. århundrede.

Begravelsesritualet lyder:

Obsequium circa morientes vel qualiter agatur circa infirmum morte detentum =

Tjenesten som hører sig til ved en døende, og hvordan man skal bære sig ad med en dødssyg.

Side 389: Her beskrives den egentlige begravelse med de dertil hørende salmer og bønner.

Side 390: Hic deponatur corpus in sepulcrum et cantetur haec antiphona =

Her skal liget sænkes i graven og følgende antiphon synges.

Ingrediar in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum dei =

Jeg vil gå hid på det sted, hvor de vidunderlige telte til Herrens hus er, og med salmen:

Ligesom en hjort skriger efter vandstrømme, så skriger min sjæl efter dig, o Gud. (Pa. 42).

Derefter kommer en liturgisk bøn.

Antequam claudatur sepulcrum =

Før graven bliver kastet til.

Og det kan ikke betyde andet end det, som ordene siger, her kommer følgende antiphon:

De terra plasmasti me et carnem induisti me.

Redemptor meus domine resuscita me in novissimo die. =

Af jorden har du dannet mig, og med kød har du iklædt mig, tænk Herre på mig, når du kommer på den yderste dag.

Dernæst salmen:

„Domine probasti me" og to liturgiske bønner.

Altså her i det romersk-tyske pontificale fra det 10. århundrede står der før lukningen af graven dette antiphone:

Af jord har du dannet mig . . .

Efter denne antiphone og de to liturgiske bønner hedder det:

Hic claudant sepulcrum et cantent hanc antiphonam:

Haec requies mea in saeculum saeculi hic habitabo quoniam elegi eam: Psal: Memento Domine David. =

Her skal de lade graven lukke og synge antiphonen:

Her er min ro i evighed, her vil jeg bo, thi jeg har valgt ro: og salmen: Herre! kom David i hu for alle hans lidelser, ham, som tilsvor Herren. (Ps. 132).

Også denne ritus — fra det 10. århundrede — er uden tvivl en forløber for vor jordpåkastelse med teksten:

Af jord haver du skabt mig. Men den anden fra det 13. århundrede ligner endnu mere vor ritus.

Overhovedet finder man mest antiphonen: Af jord har du . . ., når liget er lagt i graven, og det skal vel med andre ord sige, før man begynder at kaste graven til.

— — —

Side 393 ff.: En ordo VIII fra en gammel ritus fra klosteret S. Eligius ved Noyon, som er 500 år gammelt, og som i det 18. århundrede blev opbevaret i klostret Marmoutiers i Tours, altså stammende fra en ritus, men ganske vist fra en ren klosterlig ritus fra det berømte benediktinerkloster S. Eligius i Noyon.

Side 396 findes begravelsesformularen:

His finitis = Efter begravelsen en bestemt liturgisk bøn:

— — —

Sacerdos autem cum pala ter mittens aliquantum de terra super illud subjungit has orationes. =

Præsten kaster nu med en skovl tre gange noget jord på liget og siger derefter følgende bøn.

Vi har nu fundet i dette klosterlige, benediktinske ritual fra det 13. århundrede den trefoldige jordpåkastelse, men der er ikke nogle tilsvarende ledsagerord med — som findes hos os.

Ganske tilsvarende har man i rituale monasticum Beuroner Kongreation — side 428 —, hvor abbeden kaster med en skovl tre gange jord på liget — men der siges ikke noget i handlingens øjeblik.

Endelig finder man i en ritus fra S. Eligius i Noyon, men ganske vist i en missale fra klosteret S. Audoenus i Rouen, som stammer fra det 14. århundrede.

Begravelsesritusen findes på side 399 ff.

Side 402: Når liget i graven er indviet med vievand og velsignet med røgelse

operitur operculo, et postmodum de terra, sacerdote prius cum pala desuper ipsum projiciente trina vice =

så bliver han dækket med kistelåget og derefter med jord, idet præsten først kaster med en spade tre gange jord på liget.

Stadig er vi ikke kommet længere i vore undersøgelser, vi har den trefoldige jordpåkastelse, men endnu har vi ikke fundet ledsagende ord.

— — —

Side 403 f. Her findes ordo XV fra klosteret S. Georg i Rouen, men der er den kedelige mangel ved det, at dets alder ikke er oplyst.

Side 404: Hic cooperiatur corpus in sepulcro. De terra plasmasti me. Domine probasti. =

Her skal liget dækkes med jord.

Samtidig dermed skal der synges — eller derefter skal der synges: Af jorden haver du skabt mig — Herre du udforsker mig.

Altså har vi igen tilløb, der senere bliver til den tredelte jordpåkastelse og de ledsagende ord: Af jord . . .

— — —

På samme side finder man ordo XVII.

Det stammer fra kirken i Toulouse i året 1476.

Efter sangen ved graven og efter nedsænkningen af liget i graven skal præsten påny bestænke liget med vievand og velsigne det med røgelse

et postea accipiat terram pala et proiiciat in modum crucis super pectus et dicat hanc orationen =

og han (præsten) tager noget jord med en skovl og kaster det i korsform over brystet (på liget) og siger følgende oration . . .

Et kast af jord betyder måske en trefoldig jordpåkastelse, men endnu er der altså ingen bestemt formel og orationen bliver åbenbart først bedt efter jordpåkastelsen.

— — —

Ad. Franz: Das Rituale von St. Florian aus dem zwølften Jahrhundert, Freiburg i Br. 1904.

Begravelsesritualet har vi side 94:

Presbiter operiat corpus terra et dicat:

Antiphon: Suma, terras quod tuum est, terra es et in terram ibis.

Ps. Domine probasti. De terra plasmasti me et carne induisti me, resuscita me in novissimo die. =

Præsten dækker liget med jord (denne dækning af liget har nok kun bestået i, at han har kastet jord på, men heller ikke her har vi den tredelte jordpåkastelse) og fremsiger antiphonen: Tag jord, hvad der er dit, af jord er du kommet og til jord skal du gå. Ps. 139: Herre! du har ransaget mig og kender mig.

— — —

Ad. Franz: Das Rituale des Bischofs Heinrich 1. (1302—1319) von Breslau. Freiburg i Br. 1912.

Begravelsesformlen findes side 42:

Efter liget er lagt i graven og en bøn er bedt:

Sacerdos super corpus terram projiciet et postea dicat psalmum: Domine, probasti. Antiphona: De terra plasmasti me, carne induisti me, redemptor meus, resuscita me in novissima die. =

Præsten kaster jord på liget, og derefter fremsiges salmen 139: Herre! du har ransaget mig og kender mig.

Og antiphona: Af jord har du skabt mig, og med kød iklædt mig, min forløser væk mig på den yderste dag.

Der medtages endnu to tyske eksempler — hvis begravelsesritualer forresten ikke har noget med hint at gøre — og dog:

— — —

1. Agenda ecclesiae Moguntinensis, Moguntiae 1590.

Side 195: Hvorefter præsten bestænker liget med vievand og siger: Med

himmelsk dug væder Gud din sjæl: i Faderens, Sønnens og den Helligånds navn.

Derefter velsigner han igen med vievand og siger:

Med himmelsk vellugt læsker Gud din sjæl: i Faderens o. s. v.

Postea super corpus defuncti terram projiciat, idque ter faciat dicendo:

De terra plasmasti me, et carne vestisti me, redemptor meus resuscita me. =

Derefter kaster han jord på liget, og ganske vist gør han det tre gange, idet han siger:

Af jord har du skabt mig, med kød har du iklædt mig, min frelser væk mig igen.

Men her må man huske på, at det stammer fra 1590 og er altså ikke så gammelt som vort fra 1537.

Samme ritual findes i:

Rituale sive Agenda zum Gebrauch der Metropolitankirche vom Mainz, Moguntiae 1695, side 267.

— — —

2. Endelig har vi et rituale fra Trier:

Liber officialis seu Agendorum pastoralium S. Trevirensis Ecclesiae, ad Ritualis Romani usum passim accomodatus autoritate Eminentissimi et Reverendissimi Principis ac Domini D. Joannis Hugonis Dei gratia archiepiscopi Trevirensis, — Moguntiae 1688.

Side 116: Ordo exequiarum.

Her finder vi væsentlig andre ritualer end dem, som bruges i Mainz, hvorimod bestænkningen med vievand og røgelse findes.

Deinde sacerdos pala ter projiciat terram super funus dicendo:

De terra plasmasti me et carne vestisti me, Redemptor meus resuscita me. =

Da kaster præsten tre gange jord på liget sigende:

Af jord har du dannet mig, og med kød klædt mig, min frelser væk mig igen.

Og derefter bliver liget dækket helt med jord, graven bliver helt lukket.

— — —

Skal vi nu gøre stillingen op, så må vi fastholde, at før stiftelsen af ritenkongrationen i Rom under pave Sixtus V (1585—1590) besad biskopperne i de liturgiske sager en ret stor frihed, og af den grund var begravelsen fra stift (Diözese) til stift forskellige, hvad man også har fået indtryk af ved denne gennemgang af de forskellige ritualer, og dertil

Ny og gammel kultur genspejles i klædedragt under østerlandsk begravelses-ceremoni

Antændelsen af bålet ved hindubegravelse i Indien. I forgrunden ses resterne af et andet ligbål

Begravelsesceremoni i Ghanas kystdistrikt. Et folkelivsbillede, hvor mængden betragter kisten, der bæres højt hævet

Orthodox russisk begravelse under medvirken af gejstlige

kommer, at de forskellige munkeordner har haft deres forskellige skikke.

Skønt ritualet fra Trier udtrykkeligt sagde, at det var tilpasset det romerske rituale, gik hver sine egne veje og har nu ganske lidt til fælles.

I messebøgerne og f. eks. i dåbsritualet er det derimod helt anderledes. På det punkt herskede der tidligt stor ensartethed mellem Rom og de forskellige stifter.

Men der er også et andet forhold, som gør sig gældende, og det er, at skikken får sin udbredelse gennem munkeordnerne, som ubevidst har brudt rammen for udbredelsen, idet de fra tid til anden havde fået de uhyre lange begravelsesritualer, og for så på den anden side at få dem skåret ned, så læses nogle af bønnerne med sagte stemme, og det resulterede igen i, at man ikke kunne fastholde et bestemt sted, hvor man skulle foretage jordpåkastelsen.

De steder, som i klostrene Bec, Compiegne og Prémontré, hvor man bevarede den liturgiske vekslen mellem salmer og bønner, er alt i orden.

Hvor man, som i Cluny og Citeaux, har salmer og bønner adskilt, er det kun en handling uden ord.

Derved afløses den af korstegnet, og resultatet bliver som i Paris, at den går over til præstens forgodtbefindende — han har selv valget.

Benyttes handlingen, knyttes den tiest til den indledende eller inchoative liturgi, som ønsker den handling, der skal helliggøres, påbegyndt af præsten i sit embedes udøvelse, og jordpåkastelsen bliver da på det stade at sammenligne med nedlæggelsen af grundstenen, det første spadestik ved udgravningen af fundamenter eller større jordarbejder, indvielser af kirkegårde o. s. v.

Og hele ritualet eller formularen træder kun til for at give den således helliggjorte handling en symbolsk betydning.

Romerkirken — kan man måske sige — har i jordpåkastelsens forskellige ritualer villet se en række uundgåelige materielle omstændigheder, som i deres helhed helliggøres ved præstens bøn, men ikke forudsætter gejstlighedens direkte og aktive medvirken og endnu mindre en bønneformular, der svarer til den foretagne handling.

Hvor underligt det end lyder, så har de store symbolikere ikke beskæftiget sig med jordpåkastelsen, f. eks. virkede Rhabamus Maurus, før vi har kunnet konstatere jordpåkastelsens udbredelse, Robert Tuy analyserede overhovedet ikke begravelseshandlinger og kommer af den grund heller ikke ind på jordpåkastelsen.

Guillaume Durandus fra Mende, jfr. Rationale divinorum officiorum

VII, kap. XXV, § XXXVII, siger ikke noget om handlingen, men taler om mange andre ting og skikke som f. eks. brugen af vievand, strøen af laurbærgrene og glødende kul i graven samt røgelsens brug under handlingen.

Hele passagen gentages af Jean Beleth, som ord for ord afskrives af Sicard fra Cremona, hvor han var biskop ca. år 1215.

Og endnu mere bemærkelsesværdigt er det, at Marténe — den forfatter, som vi brugte i Marie Laach — og som meddeler vor ritual i talrige eksemplarer i sine ordines, ikke med et ord omtaler jordpåkastelsen i de indledende kapitler.

Det er afgjort med fuldt overlæg, at Marténe ikke har registreret handlingen, da den givetvis er almindelig fra Sylvester den II.s tid, han var benediktiner og pave fra 999 til 1003.

Talrige paver er siden kommet fra munkeordner og præstesamfund, hvor den har været i anvendelse, men ingen har ønsket at fastlægge den.

Som vi har set, fandt vi jordpåkastelsen hos de franske munke i det 9.—10. århundrede — man kan i alle tilfælde ikke konstatere den tidligere, men ud af dette kan man ikke slutte, at vi så skulle stå ved skikkens arnested i Vesten.

I Sacramentarium Fuldense, Saeculi X udgivet af Gregor Richter og Albert Schönfelder, Fulda 1912, findes side 305:

Antiphona: De terra plasmasti me. = Af jord har du skabt mig.

Domine probasti me. = Herre! du har ransaget mig (Ps. 139).

Et humo cooperitur = og derpå lægges liget i jorden eller derpå jordes liget.

Tiltale til de tilstedeværende efter at liget er jordet:

Oremus fas arissimi. = Lad os bede, kære brødre.

Dette sted mener bl. a. pater H. R. Philippeau, Sceaux, skulle være det nærmeste til opståelsen af vor ritus i Vesten, og kan det fastholdes, så er vejen måske ikke så lang til at få en kontinuerlig linie fremskaffet fra Østen til Vesten.

Men først et par ord om abbediet Fulda:

Dette blev stiftet i 744 under Bonifacius' tilskyndelse af hans elev Storm.

Bonifacius — Tysklands apostel — f. 672 i Wessex, d. 754, blev af pave Gregor den II. sendt som missionær til Tyskland, han ledede missionsgerningen med stor kraft — de gamle gudehove omdannedes til kir-

ker — og han oprettede klostre og bispedømmer i Passau, Regensburg, Saltzburg, Freising, Würzburg og Erfurt.

Det er derfor ikke uden betydning, at vi kar konstateret skikken netop i Fulda, da man må antage, at den gennem dette kloster og Bonifacius har bredt sig ud over dette meget store område.

Tilbage står nu at finde forbindelseslinien mellem Østen og Vesten.

Og hvilke muligheder er der?

Hvordan skal vi få den orientalske handling omplantet til Europa?

Der kan være to veje at gå, den ene er den gamle forbindelsesvej langs Donau eller på Donau, som senere pilgrimmene også brugte — det første korstog var ca. 1096 — på disse rejser kom de gennem Lilleasien, og på hjemrejsen lå Fulda på ruten.

Da det var alvorlige troende folk, som foretog disse vandringer, er der ingen tvivl om, at hvad de oplevede og så af religiøse skikke, det huskede de, og det var hovedemnet for deres beretninger, og ganske givet er de stødt på skikken i det byzantinske rige.

Skikken har så tiltalt dem, de har ført den med sig, måske selv brugt den — og på den måde er den kommet til klostret, som har overtaget den.

Den anden vej, ad hvilken skikken kan være kommet til Europa, er gennem det byzantinske rige op langs Adriaterhavet, hvor den kan være kommet til Norditalien og derfra til Frankrig, men den første antagelse er nok den bedst funderede.

UNDERSØGELSER AF JORDPAKASTELSEN FØR REFORMATIONEN I NORDEN

Inden vi vender os til Norden, vil vi først gennemgå manualet fra Slesvig, dets trykkeår er 1512.

Ved begravelsen tegner præsten først et kors over graven, idet han siger:

Ecce crucem Domini. Fugite partes adversae! Vicit leo de tribu Juda, radix David. =

Ser Herrens kors! Fly I efterstræbere! Sejret har løven af Juda stamme, Davids rod.

Når kisten er kommet i graven, gør han også korsets tegn over den, idet han siger:

Jeg overgiver til jord jorden, aske til asken, til Gud sjælen, i Faderens og Sønnens og den Helligånds navn.

Her har vi præstens klare medvirken ved begravelsen, jordpåkastelsen med de ledsagende ord, men man må også huske på, at vi befinder os i tiden omkring 1512.

— — —

For Fyns stift har vi manualet fra Notmark (håndskr. Gl. kgl. Sml. 3435).

Siden, hvor teksten er taget, gengives her i naturlig størrelse, og den giver et ganske godt billede af, hvor vanskeligt det er at finde netop det sted, som man søger.

Det, som her i teksten angives i parentesen, er det, som står med meget lille skrift midterst på siden.

... men efter, at der er givet ham tilgivelse for alle synder, får han den ønskede freds hviles lovede glæder.

(Antifon: Af jord ... Her dækkes liget. Psalme.

Antifon: Af jord har du skabt mig og iklædt mig kødet.

Min frelser, opvæk mig på den yderste dag. Bøn).

Herre, du har prøvet mig ...

Lader os bede kæreste brødre for vor broder.

Atter finder vi ganske tydeligt de to ting, jordpåkastelsen og de ledsagende ord.

— — —

For Roskilde stift findes følgende:

Manuale Curatorum secundum usum ecclesiæ Roskildensis, trykt 1513. Katholisches Ritualbuch der dänischen Diözese Roeskilde im Mittelalter.

Herausgegeben mit historischer Einleitung von Joseph Freisen, Paderborn, 1898. Side 46:

Signando sepulchrum dicat: Ecce crucem Dni.

Dum cooperitur corpus de terra: De terra plasmasti. =

Idet han (præsten) velsigner graven, siger han: Ecce ...

Medens liget tildækkes af jord — og det er jordpåkastelsen —: Af jord ...

— — —

Går vi over til Sverige, finder vi i Upsalense 1487:

Et proiiciat terram cum fossorio super corpus quando ps. incipit, quem chorus prosequitur usque in finem.

Et dum psalmus dicitur, cooperiatur corpus terra.

Finito ps. dicatur Ant.: De terra ... =

Og han kaster jord med skovlen på liget, når salmen begynder, hvilket koret fortsætter med til afslutningen.

Medens den synges, dækkes liget til.

Når salmen er forbi, siges antifonen: Af jord har du dannet mig . . .

Her findes næsten den reneste form, og præsten kaster jord på liget med en skovl.

— — —

I scarense 1498:

Freisen aftrykker den side 152 ff. Kap. VII.

Hic proiiciatur modicum de terra super funus cum hac.

Ant.: De terra . . . =

Her skal der kastes en smule jord over graven.

Ant.: Af jord har du dannet mig . . .

— — —

I Manuale Lincopense — jfr. Katholische Ritualbücher Schwedens und Finnlands im Mittelalter.

Mit Einleitung und Erläuterungen herausgegeben von Joseph Freisen, Paderborn 1904. .....

Kap. X. Side 95 ff.

Begravelsesritualet findes på side 102:

Hic iaceat (skal være iac-i-at) terram desuper, dum dicat: De terra plasmasti me et carne induisti me, redemptor meus domine resuscita me in novissimo die. Ps. 139: Domine probasti me. =

Her kaster han (præsten) jord på, idet han siger:

Af jord har du skabt mig, med kød har du iklædt mig, min Frelser væk mig igen på den yderste dag.

Ps: Herre! du har ransaget mig og kender mig.

— — —

Manuale Aboense, dette er trykt i 1522 og er endnu i brug i den katolske kirke i Finland.

Freisen optrykker manualet og altså også begravelsesritualet i kap. VII, side 224 ff.

Side 229: De terra plasmasti me et carnem induisti.

Et ponat terram super corpus sequitur psalmus legendus dum corpus humatur.

Domine probasti me. =

Af jord har du skabt mig, og med kød iklædt mig.

Og han skal kaste jord på liget, medens jordpåkastelsen foregår, afsynges salmen (salme 139): Herre! du har ransaget mig og kender mig.

— — —

Da vi omtalte ritenkongregationen i Rom under pave Sixtus V (1585—90), sagde vi, at biskopperne i de liturgiske sager besad en ret stor frihed, og af den grund kunne begravelsesritualet være forskelligt fra stift til stift.

Her i Nordens lande har det næsten været ens, og man kunne fristes til at sige, at jordpåkastelseshandlingen var mere fastlagt her end i så mange andre lande.

c. INDMURINGSAKTEN

Måske kan der være nogen mening i på dette sted at nævne en handling, som man ved første øjekast ikke skulle tro, havde det mindste med vor jordpåkastelse at gøre, men ved en gennemgang af sagen vil man se, at der er en ganske mærkelig lighed.

Handlingen, der tænkes på, er Servicium recludendi, og det kan oversættes med „tjenesten ved indmuringsakten".

Selve ordet indmuringsakten virker noget fjernt på een, men ikke desto mindre var det en foreteelse — en straf — der forekom i middelalderen, da man som bod murede mennesker inde. At den også har været kendt her, vidner følgende om.

I DANMARKS GAMLE FOLKEVISER, udg. af Axel Olrik, Kbh. 1890, side 295, berettes der om indmuring af en jomfru, dette skal nu ikke gengives her, men kun skal der lige mindes om Frederik den II.s Aabne Brev 1572, hvor den skik og orden fastslåes, som skulle holdes i Maribo kloster.

Bestemmelsen er som følger:

Findes nogen Jomfru, som lader sig beligge, skal hun indemures, och Abbedissen skal spise hinde indemuret hendes Livstid . . .

Ligeledes nævnes straffen i Kallundborg Reces, jfr. V. A. Secher: FORORDNINGER OG RECESSER 1. B. Side 40 og 540.

HISTORISK TIDSSKRIFT 4. Række. IV. Side 502 ff. beretter om Rigborg Brockenhuus, der var hofdame hos dronningen, og som fik en søn med Frederik Rosenkrands til Rosenvold — ved Vejle Fjord — den 24. juli 1599.

Rigborg Brockenhuus blev med en pige indemuret i et værelse på Egeskov og sad indespærret der, til hendes fader døde 1604.

Men tilbage til Servicium recludendi, denne indmuringsindvielse blev foretaget af biskoppen, hans stedfortræder abbeden eller en præst, og handlingen er stærkt under indflydelse af begravelsesritualet.

Cellen — værelset — er en slags „grav", den nævnes i Pontifical of

Magdalen College og måske er Servicium recludendi handlingen trykt efter håndskriftet fra det 12. århundrede i British Museum, Vespasian D. XV, fol.: 61r—65r, i udgaven Pontifical of Magdalen College af Wilson, side 243 f.

Side 244: Her ser man ganske tydeligt, hvordan ritusen ved indmuring er meget lig begravelsesritualet.

Den, som skal indmures, synger, når processionen kommer til cellens dør, to antifoner med tilhørende salmer, og det mærkelige er, at de kun bruges ved begravelser, og så beder præsten for den, som skal indmures, dødsbønnen:

Commendatio animae. = Anbefaling af sjælen.

Derefter bliver graven — som cellen kaldes — åbnet, og den, som skal indmures, betræder graven og synger antifonen:

Haec requies mea. = Det er min ro.

Koret, som står udenfor, synger nu salmen:

Memento domine David. = Tak, Davids herre.

Og nu kommer det vigtigste sted for vor undersøgelse. Side 244:

Tunc aspergente sacerdote parum pulveris super eum incipiat antiphonam, de terra plasmasti me.

Choro cantante psalmum: Domine probasti me et repetente antiphonam. =

Medens præsten strør noget støv — sand — over den, der skal indmures, begynder han antifonen: Af jord har du skabt mig.

Koret synger salmen: Af jord har du skabt mig . . . og gentager antifonen.

C. STENKAST

Når man læser den ovenfor omtalte udredning af Baden og kommer til stedet, hvor han omtaler Horats 1. bog, 28. ode, der siger: „Skønt du har hastværk, kan det ikke tage dig lang tid at kaste tre gange jord på mig, da du så kan rejse videre i fred," kan man ikke lade være med at tænke på, om stenkast skulle indebære nogle af de samme grunde, som man i de ældste tider havde til nedmaning og, som godt kunne tænkes, var en „nordisk" begyndelse til jorpåkastelsen.

I Tyge Beckers Orion II. 1851, side 312 skriver proprietær Loose: . . . Omkommer nogen i Skoven eller udenfor og bliver ved Træer, ved Væltning eller andet Uheld slaaet ihjel, da byder kristen Pligt, at hver

Vandrer, som kommer Stedet forbi, hvor Ulykken skete, at kaste enten en Sten eller et Ris paa Stedet, for at den dræbte ikke skal gaa igen.

I Svend Grundtvigs GAMLE MINDER 1. — 1854 — side 57 fortæller etatsråd A. Drewsen, på en eng vester på fra Silkeborg var „den døde mands sted", således kaldtes det, fordi en jæger der var blevet skudt — efter nogens sigende som krybskytte — efter andres af en mand, med hvis datter han havde stået i forbindelse.

Enhver forbigående „kylede en pind" på dette sted, ellers kom den myrdedes genfærd efter ham og gjorde ham fortræd.

Hvad grunden kan være til disse stenkast, kan man ikke sige, nogle mener, at det er et offer bragt den dødes genfærd — eller man bandt på den måde gengangeren, så han blev gjort uskadelig.

Samme emne behandler Aug. F. Schmidt i STENKAST I DANMARK i DANSKE STUDIER 1928.

Side 40: Betragter man det danske materiale om stenkast, så vil man se, at forestillingen om stenkast som et „offer" ikke træder frem i den folkelige bevidsthed, snarere synes det at have sin forudsætning i en profylaktisk forestilling, d. v. s. almuens tanker går mere ud på at forklare, hvad der sker, hvis stenkastet ikke overholdes end redegøre for stenbunkens øjemed.

At man med afsky og fy-råb smed stenen på stedet, hvor en morder lå begravet, eller en heks var blevet henrettet, er ganske naturligt, og i sådanne tilfælde kan det ikke have været en offergave til hæder for den afdøde, men man kunne også kaste stenen som syndebod, altså en symbolsk stenkastning — måske uformel — under påvirkning af kirken.

Ved kast på Mollerup hede fortælles, at man spyttede i hænderne og korsede sig, når man havde lagt en sten i bunken.

Men den handlemåde kendes fra mange andre steder.

Beretningen fra Kolding kirkegård — side 52 — genkender jeg selv, men jeg må erkende, at jeg husker ikke, hvorfor vi foretog handlingen ca. 1906, men den gik i korthed ud på, at vi lagde en lille sten ind i soklen på et støbt jernkors' fod.

Derefter gik vi hen til et muret gravkammer, og gennem dets luftventil kastede vi også en lille sten. Her var virkningen den, at man kunne høre stenens fald mod gulvet.

Skikken må være gået af brug. Ca. 1952 kendes den ikke af graveren.

Om disse ting har nogen forbindelse med jordpåkastelsen er vel vanskeligt at udtale sig om — det kommer jo også an på, hvad man lægger i

den, men Loose er inde på det, når han siger, at det var genfærdet, man var bange for, og hvis det er tilfældet, så vil det sige, at man troede, at det holdt til på det sted, hvor f. eks. jægeren var blevet skudt og ikke i eller ved graven.

Og blev handlingen foretaget som en nedmaningsakt, og man mener, at jordpåkastelsen — i gamle dage — blev foretaget af samme grund, så kan man måske godt sige, at her er en forbindelse og en lighed. Den samme tankegang er vel også Schmidt inde på, når han siger, at det, almuen ville sikre sig imod, var, at der ikke skulle ske dem noget, og det var derfor, de ene og alene foretog stenkastet.

At handlingen er meget gammel, kan der vist ikke herske tvivl om, og når man spyttede i hænderne og korsede sig, så har grunden nok været, at morderen besad en så stor kraft i sig til overnaturlige ting, at det var nødvendigt at foretage sig den handling med hænderne og korse sig, for at ikke noget af hans ondskab skulle følge den tilfældige vandrer på hans vej videre frem.

D. STRANDVASKERE

I FRA DET GAMLE GILLELEJE, årgang 1949, har arkivar i Dansk Folkemindesamling mag. art. Hans Ellekilde side 53 ff. givet en udmærket fremstilling om strandvaskere, det gængse navn for de ilanddrevne strandlig af fremmed og ukendt herkomst, som driver ind på de danske strande.

Jeg skal ikke komme nøjere ind på spørgsmålet, men kun understrege den mærkelige lighed, der er mellem strandvaskere og selvmordere, hvis man ikke kommer til at sige, at strandvaskere — set fra lovens side — var endnu ringere lig end selvmordere.

Strandvaskerne blev begravet på den åbne strandbred og uden kirkelig ceremoni, dog havde man en bestemmelse i en skrivelse fra lensmanden på Krogen (Kronborg) af 20. januar 1514, hvori det bestemmes, at et broderskab var pligtigt til at lade begrave de lig, som af søen inddrivendes kommer . . .

Men i den følgende tid — reformationstiden — nævnes strandvaskere slet ikke i datidens love og forordninger, og man får det indtryk, at strandvaskere så at sige bliver overladt til det private initiativ, og kommer man op til Chr. Vs danske lov nævnes, som vi har set, selvmordere, men strandvaskere ikke, hvorimod der er en bestemmelse om kendte strandede søfolk D. L. 4—3—15.

Heller ikke i enevældens forordninger har man administrative bestemmelser om den så at sige officielle behandling af strandvaskere.

Først i forordningen af 8. februar 1805 § 36 får man følgende bestemmelse: . . . de skal jordes straks og i nærheden af det sted, hvor de er kommet i land . . .

Men forordningen nævner ikke noget om jordpåkastelse, og det eneste, man fra statens side ønsker at fastslå er, at der skal flyttes så lidt rundt med dem som muligt.

I slutningen af det 19. århundrede bliver det almindeligt, at man begraver strandvaskere på kirkegårdene.

Ved denne forandring af begravelsesstedet blev noget af den uhygge, der var knyttet til disse lig, borttaget.

Når man ikke har haft direkte bestemmelser om strandvaskeres begravelse, har grunden nok været den, at begrebet strandvaskere kun var betegnelsen for fremmede og ukendte personer, og de fremkom derfor kun tiest langs de store sejlruter, og dermed altså også ved vor Vestkyst, medens een, der f. eks. druknede i Vejle fjord og drev over på Fyns kyst, ikke blev betragtet som strandvasker, selv om man godt kunne bruge betegnelsen om et sådant lig.

At lovgivningen ikke har lagt spørgsmålet i faste rammer, skyldes vel kun det, at strandvaskere ikke var en dagligdags foreteelse, og også det, at de kun fremkom i bestemte dele af landet, hvilket måske også kan ses af, at den første bestemmelse om deres begravelse forekommer i Helsingør.

Ved vor undersøgelse har strandvaskerne den betydning, at man først så sent som i 1805 får forordningen om deres begravelse, og i denne nævnes ikke, om der skal ske jordpåkastelse — man får herved en undtagelse til, hvor begravelsen sker uden handlingen, og i dette tilfælde drejer det sig ikke om udelukkelse på grund af en forbrydelse, men ganske enkelt fordi man ikke vidste, hvem den afdøde var, der kunne ikke skaffes de ellers nødvendige attester, som man krævede ved begravelser.

At befolkningen sikkert ikke har fundet denne bestemmelse mærkelig, siger næsten sig selv, strandvaskere hørte ikke med til landets egne børn, og dermed heller ikke til kirken.

St. Gertrudsgilderne var de broderselskaber, hvori byernes borgere sluttede sig sammen, og i deres gildesskråer havde man ingen bestemmelser om, at man skulle tage sig af disse begravelser.

Den humanistiske præst Niels Andersen Svansø fra Varde har efterladt et håndskrift — et til dels på vers affattet „Descriptio Daniæ" — hvoraf et uddrag er trykt i Suhms Nye Saml. 1. 331 ff.

Blandt det ret mærkelige indhold findes der også en beskrivelse af en stranding på Vestkysten, stedet lyder således:

Skibene knuses til Vrag ved Søens utrolige Kræfter,
Mændene tumles omkring saa vel som den Ladning, de førte.
Dog af Søerne bæres de ind og kastes paa Stranden.
Bøndernes Folk forsamler sig da i Natten den sorte,
vandrer langs Kysten og gaar omkring paa Sandet det hvide,
gennemsøger, hvad Bytte det gav, og neptunske Gaver
fører med Tak de til Huse. De Legemer, Havet har tumlet,
jordes i Land, thi Cimbrene viser de Fremmede Hensyn,
at ikke Charon skal jage fra Stygs ujordet Sjæl.

3. ANDRE KRISTNE KIRKESAMFUND

Ved tilrettelæggelsen af stoffet måtte der komme et afsnit, der blev betegnet: II. Middelalder — 3. Andre kristne kirkesamfund. Stoffet, som er anbragt her, kunne måske godt have været placeret under de andre afdelinger, men for at få en bedre oversigt er det samlet her.

For den russiske ortodokse kirkes vedkommende må der dog henvises til I. — 3.

Undersøgelsen vil dreje sig om Ætiopien, Armenien, maurerkristendommen, og der henvises altså til den russiske ortodokse kirkes ritual.

For Ætiopiens vedkommende henvises til:

DICTIONAIRE DES RELIGIONS, Migne — encylopædie nr. XXV, bind 2, spalte 841:

Commendo animam tuam Deo Patri omnipotenti, terram terrae, cinerem cineri, pulverem pulveri, in nomine Patris . . . =

Jeg betror din sjæl til Gud Fader den almægtige, jorden til jorden, asken til asken, i Faderens navn . . .

— — —

Jordpåkastelsen findes også i den armeniske kirke, der henvises til Giovanni di Serpos, COMPENDIO STORICO DI MEMORIE CRONOLOGICE, Venedig 1786, bind III, side 351.

— — —

I Spanien kender maurerkristendommen jordpåkastelsen, men kun —

hvis man kan udtrykke sig således — som en randbemærkning i Ferotin: LIBER ORDINUM — ordenens bog — side 132.

Her bruges den samme salme som i den russisk ortodokse kirke: Domini est terra = Herrens er jorden.

Antifonen:

Terra, Terra, audi verbum Domini, suscipiant te angeli =

Jord, jord, hør Herrens ord, englene modtage dig.

Men så er der tilføjet med en senere hånd i margenen:

Under denne antifon nedlægges liget i graven.

Der siges ikke noget om, hvem der skal kaste jord på, men man kan vist sige, at der i det mindste er en hentydning til fyldningen af graven i rituel form, hvis man ikke vil sige, at der er så stor lighed med den russiske ortodokse kirke, at man må antage, at der findes jordpåkastelse.

III.

Oldkirken

BEGRAVELSESMÅDEN I ROM

Ordet katakomber bruges i reglen kun om de underjordiske begravelsessteder fra oldkirkens dage.

De findes f. eks. ved Rom og Napoli; i Paris støder man også på navnet, men de tilhører ikke den samme kategori og blev kun undtagelsesvis brugt til begravelser, snarere som ossuarier eller benhuse.

Betydningen af ordet er ikke sikker, de kristne kendte ikke ordet katakomb, en begravelsesplads, enten den lå under åben himmel, eller den hugges ind i klippen, kaldes med et græsk ord koemeterion, coemeterum, d. v. s. hvileplads.

Man antog først, at disse gange var gamle, forladte stenbrud, hvor der ingen kom, og hvor de kristne derfor — særlig under forfølgelserne — kunne mødes til sammenkomster og gudstjenester, ligesom de her kunne bisætte deres afdøde, men de allerfleste katekomber ved Rom var ikke stenbrud.

Ser vi på begravelsesmåden, har vi bestemmelsen i de 12 tavlers love, som stammer fra ca. 451 f. Kr.

På den tiende tavle står som § 1:

Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito =

Man må ikke begrave eller brænde en død i byen.

„De tolv tavlers love" benævnes således af romerne og var efter traditionen udarbejdet af decemvirerne 451—450 f. Kr.

De er en kodifikation af den tidligere ikke nedskrevne lov, og de kom til at danne grundstenen for hele den romerske ret.

De var fra først af affattet på tolv broncetavler, som var opstillet på torvet.

Efter § 1 måtte der ikke finde begravelser sted inde i Rom, alle skulle

begraves udenfor muren, og de mest yndede steder blev ved de store landeveje, som førte til og fra Rom.

Her begravede man de døde, og, som det var skik, i store gravbygninger, opført af begravelsesselskaber, hvor deres medlemmer blev begravede.

Enhver havde udenfor Rom lov til at begrave på sine besiddelser, det eneste, der forlangtes, var, at man ikke måtte føre gange ind under naboens grund. Enhver måtte derimod gå så langt ned i undergrunden, som han ønskede.

Allerede tidligt havde jøderne oprettet egne begravelsesselskaber, og snart sluttede de kristne sig sammen og dannede collegia funeraticia og erhvervede grundejendomme, som fra statens side var retslig anerkendte.

Allerede før år 70 e. Kr. havde jødekristne uden tvivl ladet sig begrave i jødiske katekomber.

De kristne søgte fra først af de afdødes hvilesteder og bad ved deres grave, og særlig søgte man til martyrers — bekenderes og kirkefædres — grave.

For at få plads til de andagtssøgende udvidede man pladsen ved disse grave, og på den måde opstod der større rum — kapeller — og senere blev det til kirkerum, hvor der kunne holdes gudstjenester, disse rum er ældre end fra det 3. århundrede.

Ved vedtagelsen af ediktet i Milano 313, hvori de kristne fik fuld forsamlingsfrihed, kom trangen til at bygge kirker, og måske begyndte man da — når forholdene tillod det — også at begrave i kirkerne og på pladsen ved kirkerne.

Alt dette skete naturligvis ikke i løbet af eet eller to år, skikken med at begrave i katakomberne forsvandt kun lidt efter lidt.

Men ved Roms ødelæggelse 410 af goterne og senere 455 af vandalerne hørte begravelse i katakomberne op, og grunden var den simple, at nu kunne man få jord nok, man kunne begrave, hvor man ville. Jorden omkring Rom, der før havde været meget kostbar, lå nu øde hen.

Resultatet blev, at man glemte de gamle begravelsespladser i 1000 år til den 31. maj 1578, da man i en have ved Via Salaria opdagede en gang, som var styrtet sammen, og gennem den kom man ind eller ned til en begravelsesplads.

Men forbudet om at begrave i Rom bestod stadig, og at det håndhævedes, kan man se af, at paverne fra det 3. århundrede er blevet begravet i katakomberne udenfor Rom.

Da Tribonian samlede de forskellige love, der offentliggøres 16. decem-

ber 533 med lovkraft fra 30. s. m. under titlen DIGESTAE, d. v. s. ordet sammendrag — den benævnes også Pandectae — nemlig sammendrag af den endnu gældende del af tidligere juridiske bestemmelser, bibeholdes reglen eller bestemmelsen om ligs begravelse udenfor byen.

I DIGESTAE 47. bog, 12. titel, 3. lov, § 5, findes følgende bestemmelse:

Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos qui in civitate sepelium, quam fisco inferri iussit, et in magistratus eadem qui passi sunt, et locum publicari iussit et corpus transferri, quid tamen, si lex municipalis permittat in civitate sepeliri?

Post rescripta principalia an ab hoc discessum sit, videbimus, quia generalia sunt rescripta et oportet imperialia statuta suam vim optinere et in omni loco valere. =

Kejser Hadrian har fastsat en bøde på 40 guldstykker overfor dem, som begraver lig indenfor byområdet.

Han befaler, at den skal tilfalde statskassen og bestemmer, at tilsvarende bøder overfor de stedlige myndigheder, som har fundet sig deri, betales og befaler, at stedet skal konfiskeres, og liget skal skaffes af vejen . . .

Denne undersøgelse, som vi har foretaget, strækker sig fra før 451 f. Kr. til 533 e. Kr. eller langt over 1000 år, og den viser med tydelighed, hvordan man har forbudt begravelser i Rom og af den grund er gået udenfor byen med de døde.

Jordbunden har bestemt begravelsesmåden, og de utallige gravgange vidner om, at loven er blevet holdt.

Da begravelsen skete langt under jorden, kom man ikke i direkte berøring med den, og ved begravelsen var der heller ikke nogen grav at kaste til.

En overgivelse til jorden fandt ikke sted, og derfor kunne man heller ikke have nogen form for jordpåkastelse.

Hvordan jøderne har stillet sig til skikken vil fremgå af det følgende.

Ser man nu på Horats' Ode, strandvaskerens sjælevånde, som Baden lægger så megen vægt på, er der flere ting, som kunne tages i betragtning:

1. Horats forfatterskab falder lige i midten af den periode, som vi har gennemgået (f. 65 f. Kr., d. 8 f. Kr.).

2. Hans opdragelse skete både i Rom og Hellas.

3. Oden fremkommer i hans første bog, kaldet Satirena, og oden er helt igennem satirisk, så den gør ikke noget krav på at skulle tages højtideligt.

Men alligevel skinner den realitet igennem, at mennesker, som ikke har

fået hvile i jorden, ikke har det godt. Og hans beskrivelse af de tre håndfulde jord må være en handling eller skik, som han har lært at kende i Hellas, og da oden er satirisk, kunne man næsten fristes til at udkaste den tanke, om ikke Horats har været klar over, at skikken ikke var en gammel, græsk skik, men en handling, som var kommet fra orienten.

4. Den græsk-katolske kirke har — som vi har set — handlingen og kan i modsætning til Rom også pege på, at Hellas har haft skikken, inden kirken opstod.

5. Det må understreges, at begravelsesmåden, som vi har set, kun er for Roms vedkommende, hvor de særlige forhold gjorde sig gældende, der er derfor ikke noget til hinder for, at skikken kan have været brugt ude i landet — men det kan ikke oplyses.

— — —

Måske var det på sin plads lige her at nævne aske-onsdag, jfr. Dinesen, Marie: VÆRTINDEN I ROM, Kbh. 1957, side 242.

Med aske-onsdag begynder fasten i den katolske kirke, det er onsdagen efter fastelavnssøndag, og fra den og til påskeaften er der nøjagtigt 40 dage, når man trækker søndagene fra.

Aske-onsdag har sit navn af følgende:

Dagen har tilknytning til Judas' forræderi, som skete på en onsdag, på den dag mødte man i kirken i bodsdragt og med aske på hovedet (i sæk og aske), på denne dag knæler alle foran alteret, og præsten bestrør dem — der tegnes et kors på panden — med aske, fra de palmer, som indviedes forrige års palmesøndag, og ved handlingen siger præsten:

Memento homo, quia pulvis es, et in pulvereum reverteris. =

Husk menneske, at støv er du og til støv skal du vende tilbage.

Som vi ser, er det de samme ord, der bruges ved klosterbegravelser, og det er grunden til, at jeg er standset op.

Hvis man nu tænker sig, at det har været den katolske kirke magtpåliggende at fastslå overfor den enkelte, at til støvet skal man vende tilbage, og at det skulle ske under meget højtidelige former, så er det, at man har taget aske-onsdag til denne påmindelse, og da det sker år efter år, så kan man måske sige, at det kan være grunden til, at man ikke har lagt så stor vægt på jordpåkastelseshandlingen — det, som man fremhæver ved den, kommer frem under aske-onsdags gudstjenesten.

Buddistisk begravelse, Burma

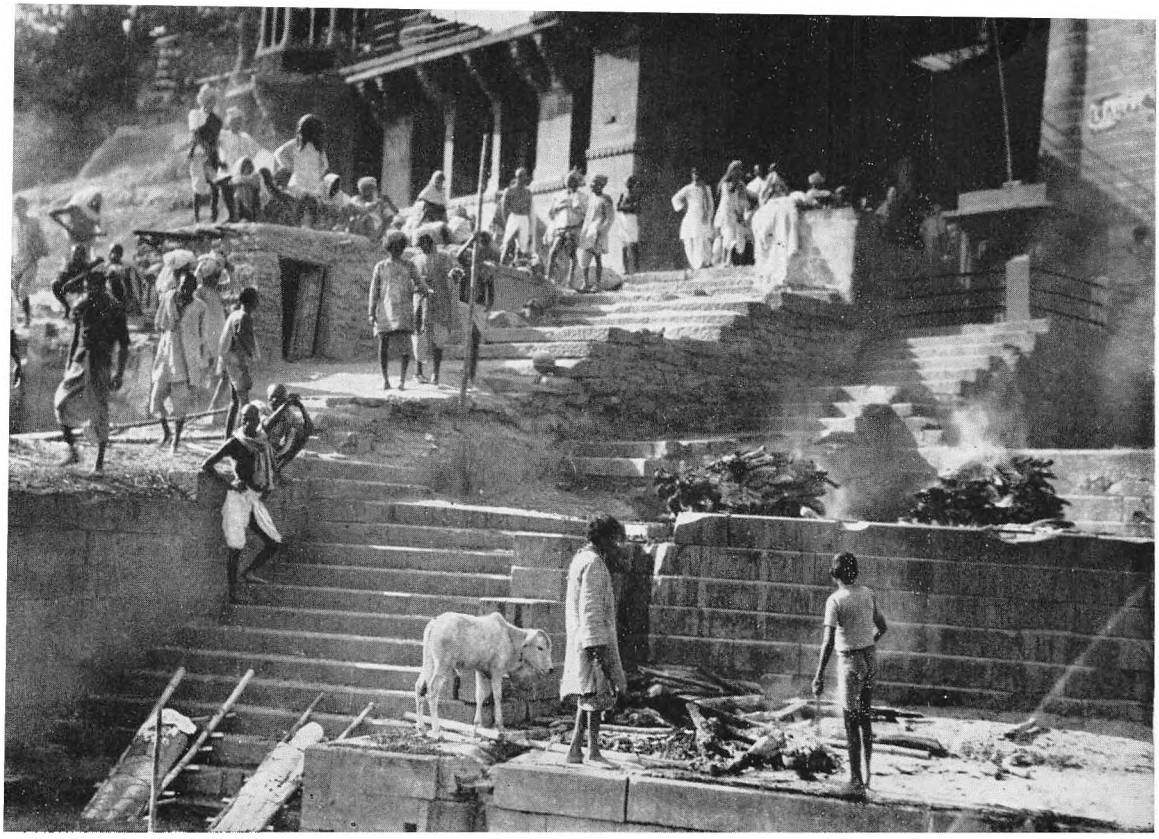

Begravelse ved Ganges floden i Indien. Det er enhver inders største ønske at dø i den hellige by Benares og blive brændt ved Ganges bred, så hans aske kan blive strøet i den hellige flod

Et nutidigt smukt eksempel på en dansk begravelse. I dette tilfælde er det Holmens kirke i København, hvis historiske rum danner ramme om sørgehøjtideligheden

Begravelsesceremoni i Ghana. Alle følger kisten

IV.

Romersk og græsk kultur

Ved gennemgangen af Sofokles ANTIGONE benytter jeg N. V. Dorps oversættelse, Kbh. 1878.

For at kunne tidfæste fortællingen skal lige bemærkes, at Sofokles er født 496 f. Kr. og død 406.

Side VI. I Antigone er det striden imellem statsmagtens gyldige fordringer og de krav, som hensynet til det enkelte menneske som evig personlighed og til familiens rettigheder og pligter i så henseende, der kommer på tale.

Kreon, Thebens nye herskedygtige, men også herskesyge konge byder i kraft af landets gamle love og sin myndighed, at de dræbte landsforræderes lig skal henligge ujordede, men Antigone, søster til de to fyrster, der i kampen gensidig har dræbt hinanden, jordfæster trods det lovlige, men hårde forbud den broder, der var blevet dræbt i kampen mod staden, da kun derved guderne vil blive ham nådige i underverdenen.

Antigone trodser altså på en lidenskabelig og måske noget ukvindelig måde statens forbud, da hun derved tror at lyde en højere, en evig lov, og selv Kreon må til sidst erkende, at der er noget helligere end staten, som man skal bøje sig for.

Kreons — side 163 — første kongelige befaling er at begrave Eteokles, som stadens forsvarer, med alle æresbevisninger, men at lade Polynikes' lig ligge ujordet som rov for hunde og vilde dyr. Her begynder tragedien.

Side 175:

Vagthavende: Saa vil jeg da fortælle dig: Ret nys har En begravet Liget, kastet tørstigt Støv derpaa. Og fromt til Døden viet det, som gik bort.

Kreon: Hvad siger du? hvo har dumdristigt vovet sligt?

Vagthavende: Jeg ved det ej, thi intet Hug der var at se.
Af Hakke og ej Kast af Spade, Jorden haard,

Og Stedet uopbrudt, ej heller overkørt
Af Hjul, — og saa var Gjerningsmanden uden Spor.
Saasnart som Vagten havde meldt, hvad der var sket,
Det forekom os alle højst vidunderligt.
Ej lagt i Grav, kun jorddækt Liget var. Som for
At undfly Synd En havde vistnok lagt derpaa
En Haandfuld Støv. Der saas ej Spor af vilde Dyr,
Ej Hund, som havde sønderrevet ham.

Side 181:

Vagthavende: Jeg hende saa' hint Lig at jorde, som selv du
Forbød. Mon jeg taler klart og tydeligt?
Kreon: Hvorledes blev hun set og overrasket der?
Vagthavende: Saaledes gik det. Da vi var gaaet hen
Bortskikkede ved dine grumme Truselsord,
Og havde fejet Støvet bort, som dækkede
Hint Lig, og havde blottet helt den visne Krop,
Vi satte os fra Vinden paa en Bakkeskrænt,
Hvorhen vi flygtede for at undgaa Ligets Lugt.

Side 182:

Vagthavende: — — —
Og strax hun bringer hid i Hænder tørstigt Støv,
Og gyder af kunstighamret Kobberskaal,
Et trefold blandet Offer over Liget ned.

Side 182:

Antigone: Ja! det var ej Zevs, der gav Befaling mig,
Ej Dike, tronende blandt Hades' Guder hist, —
Og dem det er som ordne Lov i saadan Sag.
Og aldrig mener jeg, dit Bud saa mægtigt er,
At nogen dødelig skal derfor driste sig.
Antigone: At krænke Gudernes uskrevne, sikre Lov.
Ej først idag, igaar, nej evig lever den,
Og ingen ved, naar den er aabenbaret os,
Og aldrig skulde Frygt for nogen Voldsmands Bud
Nedkalde mod mig Gudernes Hævn for gudløs Færd!
At jeg skal dø, det vidste jeg, endog om du
Ej havde lydt forkyndt det, — og skal jeg dø,
Før Tiden, vil jeg dog en Lykke kalde det,
Thi hvo der lever rundt omspændt af Kval, som jeg,
Hvi skulde den ej prise Lykken i sin Død?
Saa vil jeg møde da min Skæbnes Bud, — det skal
Ej smerte mig! men hvis jeg havde taalt at se
Min Moders Søn berøvet Døds-Indvielsen,
Det havde været Smerte, — dette smerter ej.

Side 192:

Hæmon: — — —
Maa bøde værst for mest berømmelige Daad:
„Hun, som sin Broder, der i Mordkamp faldet, ej lod
„Forladt og ubegravet kastes hen som Rov
„For graadig Hund, som Bytte for hver Fuglesværm,
„Er hun ej værd at vinde Hæderens gyldne Pris?"

Side 195:

Kreon: Fra Rettens Vej? fordi min Magt jeg hævder strængt?
Hæmon: Den hævdes ej, naar Guders Ret du træder ned.

Side 196:

Chor: Ved hvilken Død har du da tænkt at dræbe hin?
Kreon: I Ørken dybt, hvor aldrig lyder dødliges Fjed,
I Klippegrav jeg spærre hende levende.
Medgiver Føde netop til Syndebod,
At hele Staden maa for Smitte verde fri.

Side 209:

Tiresias: — — —
Med fjendsk forbitret Sind oprøres hver en Stad,
Hvor sønderrevne Lig besmittes fælt af Hund,
Af Rovdyr eller nogen snelt bevinget Fugl,
Som bringer Ligluft til hver Byens Arne hen.
— — —
Kreon: Hvad skal jeg gøre? tal! nu vil jeg lyde dig.
Chor: Saa gaa, bring Pigen frem fra Hulens dybe Skjul!
Og byg for hint henslængte Lig en viet Grav!
Kreon: Det raader du? og mener, jeg bør føje mig?

Side 210:

Chor: Saa hurtigt, Drot, som muligt! thi paa rappe Fod
Snart træffer Guders Straffedomme Ildgerningsmand.
Kreon: Jeg gaar paastand. Afsted! Tag Øxer rask
I Haand, og skynder Jer didud til Højens Brink!
Og da nu al min Hu og Tanke stunder did,
Saa vil jeg, hvad jeg selv har brudt, løse selv.
Thi ak! jeg frygter, at det dog af alt er bedst,
At gøre lovlig Ret og Skjel indtil sin Død.

Side 213:

Bud: — — —
Hist til den Brink, hvor Polynikes' nøgne Lig,
Af Hunde rædsomt sønderrevet, laa endnu.
Saasnart vi havde bedet Vejrgudinden selv.

Side 214:

Og Hades' Drot, at nære mod os huldigt Sind.

Vi badede ham i viet Vand, og brændte saa
Paa friskafbrudte Grene, hvad tilovers var.
Derpaa vi kasted for ham i hans Fædrejord
En ragoptaarnet Grav. Og nu vi vandred hen
Til Hadesmøens hult-stendækte Brudehus.
Da hører En, fjerntborte høje Klageraab
At lyde fra det uindviede Gravgemak.
Kreon: Ak! ve paa ingen anden dødlig Mand,
Paa mig skal væltes al Skyld!
Ja mig var det, ak! som myrded dig,
Ja, ja! mig var det!
Kom hid, Drabanter!
Bring mig bort! bring mig afsted paastand!
Thi jeg er intet mere — jeg er Intet!

Side 219:

Kreon: Saa fører nu bort mig stakkels Mand,
Som ikke med Forsæt slog dig, min Søn, ej dig min Hustru!
Nu ved jeg ej Redning, nu ved jeg ej Raad —
Alt ligger omkring mig styrtet i Grus,
Thi Skjæbnen har ramt med sin knusende Haand
Mit usalige Hoved!
Slutningssang: Den herligste Lod, som Lykken kan give,
Det er Visdom i Sind,
Og Guderne frækt ej forhaane du tør!
Den Hovmodige bøder for voldsomt Ord
Med voldsomt Slag,
Og sent først lærer han Visdom.

— — —

I Antigone kan man næsten sige, at man er vidne til en antik begravelse, den vagthavende beretter, hvordan liget er blevet jordet ved, at der kastes „tørstigt" støv på det.

Ved at kaste en håndfuld støv på liget var det jorddækket, og det gentages ved at sige — jeg hende så hint lig at jorde — og ved at sige — at det begraves ved et trefold blandet offer over liget ned.

Samtidig får man også at vide, at det er gudernes uskrevne sikre lov, at sådan skal man begrave lig.

Ved denne jordpåkastelse opnåede man også, at stedet blev en viet grav.

Selve omsorgen for liget beskrives også, idet man badede ham i viet vand. jfr. Paul la Cour: De Knuste Sten, Gyldendal 1957, side 13: Når den døde er blevet lagt i graven, går en krukke eller kande med vin rundt blandt følget. Hver drikker af den og spiser et lille stykke brød til.

Når alle har drukket, knuses kanden over hovedstedet, efter at graven er

kastet til, og pælene, der markerer hovedet og fødderne, rammes ned. Mens der drikkes, opsendes af den drikkende en bøn for den dødes sjæl.

Inden jordpåkastelsen tager hver af følget en håndfuld jord og kaster på kisten for at dække den. Ellers vil sjælen vandre fredløs rundt.

— — —

Ved gennemgang af Illiaden — 23,71 — bruger jeg Christian Wilsters oversættelse, Kbh. 1909 (M. Cl. Gertz).

Her hedder det:

> Rolig du sover, og mig du forglemte fuldstændig, Achilleus!
> Sandelig ej i mit Liv du svigted, men nu efter Døden.
> Sted mig dog snarest til Jord, lad mig gaa gennem Hades' Porte!
> Fjernt mig Sjælene holder, de afdøde Menneskers Skygger.

— — —

I oplysningerne meddeles det:

Skildringen her forudsætter den samme forestilling om sjælens tilstand efter døden, som findes i Odysseen XI, 51 ff., men ellers intetsteds hos Homer, nemlig at den først kan komme ind i Hades' rige, når liget er blevet begravet.

— — —

Odysseen XI, 51 ff — fire og tyvende sang, side 349:

> Saadan en Død, Agamennon, vi fik, og henslængt i Gaarden
> Hist hos Odysseus endnu vore Lig ujordede ligger,
> Thi vore kære derhjemme end ej det vide, at de kunde
> af vore Saar bortvaske det sorte Blod og paa Baare
> Lægge os hen og klage, — den Hæder, som times de Døde.

— — —

Og i Odysseen 11,72 i rejsen til de dødes rige hedder det:

> Vend dig ej fra mig, lad ej mig ujordet og ubegrædt ligge
> Naar du gaar bort, at jeg ej skal paadrage Gudernes Vrede!
> Nej! men brænd mig paa Baal med de Vaaben, jeg plejer at bære,
> Dyng en Gravhøj mig op paa Strand ved det graalige Havdyb,
> at selv kommende Slægter kan mig usalige mindes!

V.

Jødedommen

For at få klarlagt den jødiske begravelses ritus har jeg været i forbindelse med bibliotekar ved Det kgl. bibliotek, dr. phil. R. Edelmann, og fra ham modtog jeg i 1952 følgende redegørelse:

„De har bedt mig give Dem en beskrivelse af en jødisk begravelse, og jeg skal hermed imødekomme Deres anmodning, idet jeg samtidig betoner, at denne beskrivelse omhandler en begravelse, således som den udførtes efter gammel, traditionel, jødisk skik.

Jeg skal samtidig henvise til: VOLLSTÄNDIGES GEBET - UND ANDACHTSBUCH ZUM GEBRAUCHE BEI KRANKEN, STERBENDEN UND LEICHENBESTATTUNGEN . . .

MIT DEN BETREFFENDEN RELIGIÖSEN VORSCHRIFTEN UND ÜBLICHEN GEBRAUCHEN, VON DER ZEIT DES HINSCHEIDENS BIS NACH ZURÜCKGELEGTEM TRAUERJAHR . . .

NACH DER ZUSAMMENSTELLUNG DES RABBINERS JACOB ZU LISSA.

NEBST UNTERSUCUNGEN ÜBER ALTER, ENTSTEHUNG UND URHEBER GEDACHTER GEBET-SAMMLUNG UND GEBRAUCHE, von L. M. Landshuth, Berlin 1867. (Hebraisk med delvis tysk oversættelse).

I langt de fleste jødiske menigheder findes der frivillige broderskaber, som udfører alle handlinger i forbindelse med liget, lige fra det øjeblik døden indtræder, indtil graven er kastet til.

Hvor sådanne broderskaber ikke findes, er det frivillige medlemmer af menigheden, der udfører disse handlinger, eller det er personer, som modtager honorar derfor.

Efter at liget er blevet vasket, iklædes det ligtøj og lægges i kiste; denne opstilles tildækket med et sort klæde i kapellet eller på kirkegården.

Begravelseshøjtideligheden begynder med, at de tilstedeværende fremsiger en hebraisk „bøn", hvis indhold går ud på en underkastelse under Guds uransagelige vilje og en anerkendelse af hans absolutte retfærdighed.

(sidúq had — dín = dommens retfærdiggørelse), begyndende med 5 M. 32,4 og endende med Job. 1,21.

(Herren gav . . .) og ps. 78,38: Dog, han er barmhjertig, han soner misgerning og fordærver ikke, — —

Derefter bæres kisten til graven, og efter at det sorte klæde er fjernet, sænkes den i graven, hvorefter følget skiftes til at fylde jord i graven, indtil den helt er tilkastet, jfr. DIE GESCHICHTE DER KIRCHLICHEN LEICHENFEIER von Ludwig Ruland, Regensburg 1901. Side 50. —

Der er altså ikke nogen tale om jordpåkastelse som en selvstændig ceremoni, udført af en gejstlig, idet en sådan principielt ikke har nogen funktion ved begravelsen, hvis da rabbineren overhovedet kan betegnes som gejstlig i kirkens forstand.

En symbolsk jordpåkastelse, adskilt fra den faktiske begravelse, som den finder sted ved kristne begravelser og ligbrændinger, er derfor utænkelig ved en traditionel jødisk begravelse.

Når begravelsen er fuldbyrdet, d. v. s. graven helt er fyldt, samles de tilstedeværende i kapellet, og de nærmeste mandlige slægtninge af den afdøde fremsiger kaddich-bønnen, der ved denne lejlighed har en lille indføjelse af eschatologisk indhold.

Endelig frembærer de tilstedeværende enkeltvis deres kondolence over for den sørgende familie.

Dermed er begravelseshøjtideligheden forbi.

En mindetale over den døde holdes naturligt nok ved båren, umiddelbart før begravelseshøjtideligheden begynder, men den udgør ikke noget led af denne.

Ovenstående beskrivelse gælder som sagt den traditionelle (om man vil: ortodokse) jødiske begravelse.

I nyere tid er der, under indflydelse af jødernes indlevelse i omverdenens forestillinger og skikke — og vel at mærke — samtidig opgivelse og forglemmelse af de jødiske traditioner, sket en ikke ringe tilpasning til, hvad der er skik og brug i omverdenen, også på det religiøse område.

Således er også begravelsesceremonierne mange steder undergået visse forandringer bort fra den jødiske tradition.

Når man derfor i mange menigheder, som f. eks. i København, ved begravelser påtræffer handlinger og ord, som også findes i folkekirkens begravelsesritual, og som afviger fra den traditionelle jødiske begravelse,

som f. eks. en slags jordpåkastelse foretaget af rabbineren under udtalelse af ordene:

Af jord er du kommet . . .,

som ikke kendes i den traditionelle jødiske begravelse, så skyldes det netop den omtalte tilpasning til omverdenens skik og brug, kan altså ikke kaldes genuin jødisk og kan ikke anvendes ved et sammenlignende, videnskabeligt studie.

Med denne skrivelse i hånden kan man slå fast, at jordpåkastelsesskikken ikke er kommet ind i den kristne kirke gennem den jødiske religion, og Jantzens meddelelse om, at hos jøderne er de tre skovlfulde jord på liget vel kendt . . ., må tilbagevises som en påstand, der ikke har nogen steder hjemme.

Og går man så videre og siger, at når jøderne nu har skikken her i Danmark, så har de fået den fra os, hvilket blev mig klart under en samtale med overrabbiner M. Melchior, idet han fortalte, at ceremonien er indført af professor A. A. Wolff (f. 1801 — d. 1891), jfr. WOLFF' AGENDA, Kbh. 1833, side 45, hvor der gives en anvisning for følget, idet der står:

. . . nedsættes samme (kisten) i graven, hvorefter ligfølget i behørig orden kaster jord på.

Her er altså ikke nogen jordpåkastelse.

Den nye skik er opstået på den måde, at en mand havde henvendt sig til Wolff og havde sagt, at det var mærkeligt, at jøderne ikke havde jordpåkastelsen, og det stødte så mange.

Hertil svarede professoren, at hvis det virkelig var tilfældet, så havde han ikke noget imod at foretage handlingen, og jordpåkastelsen blev da i året 1872 indført ved jødiske begravelser i Danmark.

Nu kan man jo diskutere, om dette har nogen betydning, og det har det naturligvis ikke — der er sket en tilpasning til det, som er skik og brug her i landet, men på den anden side så må man ikke være blind for, at den gamle traditionelle jødiske skik er brudt, og set fra et ortodokst synspunkt kan det være meget beklageligt.

For vor undersøgelse er det derimod meget interessant, da man her bestemt kan komme med et årstal og sige, at i 1872 blev jordpåkastelsen indført ved jødiske begravelser i Danmark.

VI.

Før-kristen europæisk kultur

UNDERSØGELSER I NORDEN

Vi har nu fulgt — om man så må sige — jordpåkastelsen gennem de kirkelige kanaler.

Set fra vort nuværende stade må man erkende, at loddet vejer tungt til den side, som siger, at jordpåkastelsen er kommet til Norden gennem kirken, og altså her i landet er lige så gammel som den.

Men der melder sig også det spørgsmål: Kunne man tænke sig, at jordpåkastelsen kunne være opstået som et „lokalt fænomen" her i Norden uden påvirkning fra nogen side?

Videnskaben siger ja. Iagttagelser har vist, at befolkningsgrupper, som er kommet på et vist udviklingstrin, har samme skikke selv på religiøse områder.

Efter dette skulle der være mulighed for, at jordpåkastelsen godt kunne være en nordisk skik, måske bedre en nordisk-hedensk skik, men selvom man kunne påvise den, så måtte man tage i betragtning, at mange af vore skikke er kommet til Norden udefra.

Norden er, set i relation til påvirkninger, kun et meget lille område, og det sted, hvor man bedst kunne tænke sig, at en påvirkning havde haft sværest ved at trænge ind, måtte være i Mellemsverige.

I Nordsverige kan man vente påvirkninger fra Rusland, som igen kan have modtaget dem fra øst og syd, og i Sydsverige kunne påvirkningerne komme over Østersøen.

For Norges vedkommende var der mulighed for påvirkninger fra England, eller hvor der nu kan have været forbindelse over havet, og endelig har Danmark fået påvirkninger dels fra England, dels Frankrig og endelig syd fra.

Grundlaget ville ikke blive meget bærerigt, når dertil kommer, at man vil blive nødt til at fastsætte et tidspunkt, om hvilket man så siger: Kan skikken bestemmes som opstået før den tid, så er den en ren nordisk skik, men henhører den til en tid efter, så kan det godt være en påvirkning udefra.

Selve tidspunktet vil være meget vanskeligt at fastsætte, og dertil kommer, at jordpåkastelsen er en religiøs handling.

Efter mange betænkeligheder sættes skæringspunktet til omkring år 800.

Ved kristendommens komme blev jordpåkastelsen i alle tilfælde — lidt efter lidt — til en kristen skik, og hvis den har været her i Norden, overtaget af kirken som så meget andet.

Man kan jo ikke komme udenom, at mange af de skikke, som findes under andre himmelstrøg, også findes her i Norden, og den tanke er derfor ikke så fjern, om man ved de iagttagelser, som man kan gøre her, skulle være berettiget til slutningen, at jordpåkastelsen er en hedensk-nordisk skik, opstået som et lokalt fænomen her i Norden.

Til trods for alle disse betænkeligheder vil vi foretage undersøgelsen, og der er ikke andet for end at se på gravfundene, se hvad man finder i gravene, men her gør der sig det gældende, at man vel ikke vil kunne påvise den jord, som ved en eventuel jordpåkastelse netop er den, der er brugt.

Det skal ikke være vor opgave nu at gennemgå gravfundene, men kun fremdrage nogle iagttagelser, der måske kan bringe os et stykke hen ad vejen.

Gravene ligger i øst—vest; om dette gives en udredning af professor Glob i studier over den jydske enkeltgravkultur i ÅRBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE 1944.

J. Brøndsted konstaterer i ACTA ARCH, VII, side 217, at hovedet ligger mod vest i vikingetidens grave; disse skikke har vi været inde på før og har konstateret, at de kan iagttages rundt om i verden og således ikke kan betragtes som noget specielt nordisk.

Side 9 fremhæver Glob den dødes stilling i graven: Ubetydelige skeletrester, der kunne tyde på, at den døde i mandsgravene har hvilet på højre side og med optrukne ben og med hovedet i vestenden af graven.

Dette blev også iagttaget af Neergaard ved undersøgelsen af højen ved Skarrild Overby i Hammerum herred i 1894.

For kvinders vedkommende påviste Blinkenberg ved Koldkur i Fjends herred i 1901, at de lå på venstre side med hovedet i østenden af graven.

De jydske enkeltgrave er altså orienterede i øst—vest, og langt de fleste grave ligger nøjagtigt i øst—vest-aksen.

Betydningen af den sammenbøjede stilling i gravene er blevet belyst af Blinkenberg, men der findes kun et referat af foredraget i Berlingske Tidende fra 18. december 1906.

I dette foredrag henvises der bl. a. til de ægyptiske gravfund, hvor den døde bliver omviklet med bånd, så han kan komme til at sidde på hug og derved indtage primitive folks spisestilling, og den udstrakte højre hånd — eller arm — i enkeltgravene skulle tyde på, at man fra den efterlevende slægts side ønskede, at han måtte komme til at spise og drikke godt i de dødes rige.

Denne tolkning støttes af, at den sammenbøjede stilling igen bliver almindelig i romersk jernalder, altså det samme som her i Norden, hvor den døde i de jydske lerkargrave „sidder" foran et veldækket bord. — Brøndsted: DANMARKS OLDTID III, side 134, fig. 117.

I den omtalte grav fra Skarrild Overby fandt man rester af sidefjæle og trælåg, og under disse plankekisterester har man fundet forkullet træ, ganske vist kun i små mængder; det stammer utvivlsomt fra bål.

Bålet har været tændt i graven, inden kisten blev anbragt, og det støttes på, at gravbunden ofte er rødbrændt, hvor disse rester findes. (Glob side 168).

Ser man på europæisk dødeomsorg, falder tanken på Grotten du Cavillon (ved Grimdaldi), hvor man finder en lille grube, fyldt med et rødt pulver, anbragt foran den dødes mund og næse.

De fleste steder er dette pulver — okker — strøet over liget, eller liget er lagt på sådan et lag.

I Danmark kan der henvises til et sidestykke ved fundet af graven ved Korsør nor — Abildgårdsgraven, hvor man fandt 120 stk. skærver, alle af rødt granit.

Ser man på de gamle jægerbefolkningsgrave i Aamølle og ved Fannerup, hviler de døde på en bålstribe, altså den samme skik, der lige er omtalt.

Og sådan kunne man blive ved med at drage paralleller; omsorgen for de døde har ikke været ringere i Norden end i andre lande.

Under gennemlæsningen af 2. korrektur er jeg blevet gjort opmærksom på følgende, men da jeg har fået oplysningen så sent, har det ikke været muligt at indarbejde den i konklusionen, dog vil det fremgå af undersøgelserne, at denne oplysning i nogen grad vil være med til at

støtte min formodning om, at jordpåkastelsen udmærket kan være en gammel, hedensk, nordisk ceremoni, opstået lokalt her i Norden.

Da vikinge-gravpladsen på Lindholm Høje ved Aalborg blev udgravet, hvilket har været et så stort arbejde, at det har stået på gennem flere år, opdagede man noget ganske ejendommeligt, som arkæologerne imidlertid ikke på nærværende tidspunkt tør give nogen endelig forklaring på.

I ovale stensætninger, som nok stammer fra 700-årene, fandt man kridtklumper eller kridtstykker, der ganske givet er bragt til gravpladsen andet sted fra.

Som regel har skikken været den, at man brændte de døde, og måske er denne brænding sket på et sted i nærheden. De brændte rester er så overført til gravpladsen, hvor de dannede en „gravplet" eller „brandgrav", som man omgærdede med sten — man rejste en stensætning — som ofte havde form af en båd.

På denne ovale plads, der fremkom indenfor stenene, lagde man de brændte rester på jorden, og oven over tilførte man jord som fyld. Ovenpå fyldet findes, i hvert fald indenfor adskillige ovale stensætninger, nogle kridtklumper, der tilsyneladende ikke gør nogen som helst praktisk nytte, og da de findes på flere grave, kan tanken let opstå, at de kan være lagt der af rituelle grunde. Men arkæologerne tør som sagt ikke give nogen forklaring på dette fænomen ud over, at det vel nok kan tænkes, at de kan høre med til en eller anden kulthandling, da kridtstykkerne i hvert fald ikke stammer direkte fra undergrunden på Lindholm Høje, men er tilført udefra.

Før vikingetidens mennesker har handlingen eventuelt haft lignende betydning som vor jordpåkastelse, og kan dette fastholdes, så står vi måske et godt stykke tættere ved vort oprindelige mål, nemlig at klarlægge, at jordpåkastelsen er opstået „lokalt" her i Norden som en gammel, nordisk, hedensk ceremoni, og når man kan fastholde ordet „lokalt" i betydningen nordisk, er grunden den, at gravene — som sagt — stammer fra 700-årene.

På samme plan ligger f. eks. gravenes retning, og med Blinkenbergs oplysning om ægypterne viser det sig, at der ikke er nogen forskel.

Det, man i vor undersøgelse må lægge vægt på, er, at den dødes ben er optrukne og — bundne.

Havde det nu været af stor vigtighed for de efterlevende netop at frembringe denne stilling på benene, så havde det næppe været nødvendigt at binde dem.

Der kunne derfor være al mulig grund til at antage, at man ganske kynisk har bundet benene, da man ønskede at sikre sig, at den døde ikke skulle forsøge at gå igen, og når man satte spise og drikke foran ham, var grunden ene og alene den, at han skulle befinde sig godt i graven.

På den anden side, så søgte man også at hjælpe den døde, og her havde bålet sin mission, tændt, som det blev i den åbne grav, skulle det rense graven for onde ånder.

Man kæmpede altså til to sider, dels ønskede man at hindre, at onde ånder skulle gøre den døde noget — skulle gøre graven ubekvem for ham, dels ønskede man, at den døde skulle bindes til graven.

Okkeren og de røde granitskærver fra Abildgårdsgraven ved Korsør kunne pege i samme retning. Rødt er tegn på lys, liv og lykke, og da man havde en ganske bestemt tro på et liv efter dette, så hvorfor ikke netop udstyre den døde med disse egenskaber.

Troen på gode og onde mennesker har nok været mere udbredt dengang, og der er ikke tvivl om, at man havde en forud fattet mening om, hvorvidt den døde ville blive i sin grav, eller han ville søge at gå igen.

Her må vi så drage et stykke frem i tiden og tænke på de døde, som blev bundet til graven med en egekæp, en stage, vidjer, eller hvad man nu ellers kunne bruge.

Denne nedramning af pælen eller den binden til graven med vidjer er sikkert ikke foregået uden udtalelser af forbandelser, tiden var ikke så blødsøden — ordet havde lige så megen magt som egepælen, man ønskede, at de tilstedeværende både skulle se og høre, hvad der skete — også det kunne hjælpe med til, at den døde havde mindre mod til at vise sig blandt de levende.

Men tiden blev måske bedre, nedramningen fik ikke mere den store betydning — hvornår den er gået af brug kan vist ikke siges, vi må huske på, at vi har med det religiøse at gøre, sæder og skikke på dette område er vanskelige at blive kvit, man kan bare tænke på selvmordernes behandling.

Springet til jordpåkastelsen fra renselsen af graven — som foregår den dag i dag, når man indvier en ny kirkegård — og man kan godt tage nedramningen med, var ikke så stort, idet man godt kan tænke sig, at denne handling var at forstå som en kombination af begge, da man nu ikke mere ønskede at udøve direkte vold mod liget, og renselsen blev symbolsk.

Da kristendommen kom med sine latinske ceremonier, blev overgangen ikke stor, handlingen var den samme, og ordene forstod man ikke.

Men der er også andre ting, som kan støtte denne tankegang, og her

tænkes på helleristninger — som de kaldes i Norden — hyppigt forekommende tegn og billedlige forestillinger, som i oldtiden er indhugget på større sten eller klippeflader. De forekommer ved stengrave og er snart anbragt på bærestenene, snart på overliggerne, dels udvendig, dels indvendig på stenenes sider og kan også findes på randstenene ved højens fod.

Om deres betydning er der fremkommet forskellige opfattelser, men de skålformede fordybninger, hjulene, korsene og fodsålerne betragtes mest som hellige tegn — tegn, som skulle bevare selve stenen og graven.

I alle tilfælde kan der vist ikke herske tvivl om, at de har en tilknytning til graven.

Gravmagi var — som vi har set — ikke noget ukendt i Norden, og da man gik over fra helleristninger til runer, bragte det ikke noget nyt.

Det, man ønskede at opnå, var kontakt med de højere væsner, for at disse skulle udvise en gravskærmende indflydelse, og det er muligt, ja, endog sandsynligt, at allerede vore runestene viser spor af genganger — eller gravbindingsformer, jfr. DANMARKS RUNEINDSKRIFTER ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, Kbh., spalte 811.

Her udtales:

Ligeså nærliggende har det været for de gamle at sørge for gravens ukrænkelighed gennem forbandelsen — og værneformer, billedforestillinger og symboler, ligeså vigtigt har det været for dem at tvinge den døde til at blive i sin grav og ikke forulempe de levende med gengangeri.

På to runestene, begge fra perioden 2.1 (Helnæs-stenen og Gørlev-stenen), er niutformlen anvendt således, at det er muligt at opfatte den som en gravbindingsformel: niaut kubls — brug kumlet vel. Den opfordrer højboen til at blive i graven — befinde sig vel der.

På Gørlev-stenen følger niutformlen efter alfabetet, der står som gravværnende formel, og på Nr. Næraa-stenen står den efter runemesterens navn, et af den ældre runetids kraftigste værnemidler.

Først når graven på behørig måde var bragt i stand og omgærdet med magi, kunne den døde med føje opfordres til at bruge den.

— — —

Tilsyneladende er der dog uenighed mellem de to udgivere om den pågældende formels forståelse, men også kun tilsyneladende.

Såvel i runeværket som i en tidligere afhandling har Moltke gjort sig til talsmand for at opfatte sætningen på Nr. Næraa runestenen: njut kumbls som „nyt, brug graven, gravmindet" og på Gørlev-stenen: njut wæl kumbls som „brug graven godt" — som en gravbindingsformel, der

opfordrer den døde til at blive i graven og befinde sig godt der (underforstået: så han ikke får lyst til at hjemsøge menneskers huse).

Lis Jacobsen har derimod, jfr. side 256 anm. 1, gjort gældende, at formlen skal opfattes som runemesterens (magikerens) imperative ønske om, at den døde skal have gavn af kumlet.

Så vidt jeg kan se, er de to opfattelser kun tilsyneladende forskellige, thi et imperativt ønske fra en magiker er vist ikke så meget forskelligt fra en befaling, og en befaling til den døde om at have gavn af kumlet er jo vel netop, hvad Moltke vil, han fører blot tanken videre og spørger:

Hvorfor befaler runeristeren den døde, at han skal have gavn af og nytte af kumlet? Og svaret må blive, fordi den døde skal blive der.

Uden egentlig begrundelse opfatter Anders Bæksted i MAALRUNER OG TROLDRUNER, Kbh. 1952, side 148 ff., njut-formlen som:

„Nyd, glæd dig over kumlet".

I tilknytning hertil skal lige omtales, at den svenske runeforsker Arthur Nordén i ANTIKVARISKA STUDIER, I, 1943, side 143 ff., har tolket en del runeindskrifter på amuletter som formler mod gengangere.

— — —

Når jeg har medtaget materialet om helleristninger og runesten — bautasten har i denne sammenhæng ingen betydning, da det er store sten, som er uden indskrift eller billeder, så er grunden — uden at jeg dog kan bedømme, om den ene eller den anden tydning af runerne er rigtig — at man heri har et fingerpeg om, at graven var stedet, hvor ting eller handlinger virkningsfuldt kunne foretages til bekæmpelse af gengangeri fra den afdødes side.

ISLAND

I Grágás, jfr. ISLÆNDERNES LOVBOG I FRISTATENS TID, oversat af V. Finsen, Kbh. 1852, III. del, side 2 — har man et meget udførligt stykke om ligførelse, måske kan man sige, at det ligger i udkanten af vore undersøgelser, men på den anden side indeholder det mange interessante ting.

Selve jordpåkastelsen nævnes ikke, hvis man ikke må sige, at den ligsang, som nævnes i Grágás, netop er jordpåkastelsen.

Lovbogen svarer til de love, som er gennemgået for Danmarks vedkommende.

Som noget forskelligt kan fremdrages, at man på Island ikke havde begrebet „strandvasker", fandt man et lig, blev det — som andre — ført til kirken og begravet dér.

Også her finder man undtagelser, lig, som ikke må begraves ved kirken, og her støder man bl. a. også på selvmorderes særstilling.

Ellers kan reglerne tale for sig selv, og jeg gengiver dem som følger:

Side 6:

Ethvert Lig, som maa begraves ved Kirken, skal føres til Kirken, det første man bliver færdig dertil.

Dersom den afdødes Arvinger er hos, da bør han føre Liget til Kirken, med den Mand, som han opfordre dertil.

Dersom Arvingerne ikke er hos, eller han ikke er voksen, da skal den Bonde, i hvis Hus den afdøde sidst opholdt sig, føre Liget til Kirken.

Dersom ingen af de to er hos, Arving eller Bonde, da skulde de Mænd, som haver fast Hjem nærmest derved, føre Liget til Kirken, og tage det Gods, som den afdøde ejer, Lærred og Vadmel, og klæde Liget. Dersom den afdøde ikke ejede Formue dertil, da er den, som fører Liget til Kirken, pligtig at besørge, hvad der behøves til at klæde Liget.

Alle lov-(bestemte) hellige Dage er det ret, at man klæder Lig, og gør Kister til Lig, og fører det til Kirken, og begraver det, undtagen to Dage i hver tolv Maaneder (hvert Aar), den første Paaskedag og første Juledag.

Fører man Lig til Kirke paa Langfredag, men ikke bør man aabne Jorden, for at nedgrave Lig.

Til en saadan Kirke skal man føre Lig, som Biskoppen tillader, at Begravelsen maa finde Sted ved.

Bønder paa Vejen er pligtige at give den Mand, som fører Lig til Kirke, Føde, selv femte, samt Heste eller Slædeoxe, dersom saadanne ere med, dersom han nægter ham det, da er han bodskyldig til tre Mark, og er den søgsmaalsberettiget, hvem Herberg nægtes, Sagen skal indstævnes hjemmefra, og man skal tilkalde fem Nabobønder til Tinge.

Den Mand, som har Kirken under Værgemaal, skal stede dem, til at foretage Begravelsen, og man skal begrave paa det Sted, hvor han og Præsten, som er der, bestemmer det.

Liget skal ikke bæres ind i Kirken nøgent eller blodigt. Ikke skal man bære den Mands Lig i Kirke, som ikke har Ret til at komme i Kirke, medens han levede.

Dersom man bærer saadan Mands Lig i Kirke, som er udelukket derfra, da skal han godtgøre Kirken den Krænkelse, som er tilføjet den, med tolv Øre, vil han ikke betale det Gods, da bliver han bodskyldig derfor til tre Mark, og bør dog udrede til Kirken det Gods, der tilkommer den.

Buddistisk ligbrænding

De nordiske lande har stort set indenfor den lutheranske kirke ret ensartet begravelsesceremoniel. Dette er en svensk kirkebegravelse — også her lægges kransene ved og omkring kisten, familiens kranse nærmest ved båren

Buddistisk begravelsesceremoni, Tokio, Japan

Begravelsesceremoni blandt Kashináua-indianere i Peru. Liget begraves i afdødes hytte i gulvet under hans tidligere soveplads

Intet Lig skal man begrave, førend det er blevet koldt.

Dersom man begraver et Lig, førend det er koldt, da bliver han derfor skyldig til tre Marks Bod, og er den søgsmaalsberettiget, som vil.

Dersom man iler saadan med Begravelsen, at Kviden (de tilkaldte Nabobønder) giver det Udsagn, at Aanden var i Mandens Bryst, da han blev begravet, da bliver det Mord.

Alle Begravelsessteder skulde være lige dyre, hvad enten de ere nærmere ved Kirken, eller fjernere fra den, inden Kirkegaarden, tolv Alen skal man betale for Begravelsessted for et Menneske, med mindre det er et tandløst Barn, da skal man købe det for Halvdelen mindre.

Sex Alen skal Præsten have for Ligsang. Den skal udredes af Begravelsesstedsløn og Ligsangsløn, som fører Liget til Kirke, han skal betale den der, paa det Kirkebol, hvor Liget blev begravet, den femte Dag (Torsdag) i Ugen, naar fire Uger ere forløbne af Sommeren — paa Hjemmemarken der, foran Mandfolkedøren.

Den Mand, som har Kirken under Værgemaal og Præsten bør, hver for sig, tilkalde Vidner paa Udeblivelsen af den, hver af dem tilkommende Betaling, dersom den ikke udredes, og er det ret at stævne derfor paa Stedet, og erklære ham skyldig til tre Marks Bod for Tilbageholdelsen af Betalingen.

Den andens Forsvar i Sagen er gyldigt, dersom han, da han førte Liget til Kirken, tilbød dem, ved Haandslag at forpligte sig til at betale, forudsat at de og han havde Betalingstermin sammen (nemlig paa det aarlige Vaarting, der som de høre til samme Vaartingsdistrict), og han bød dem ansætte Betalingstiden til den Termin, et saadant Haandslagsløfte skulle modtages.

Den, som fører Liget til Kirke, bør have sine Omkostninger godtgjort af den afdødes Gods, eller Affordre Arvingerne det, dersom intet Efterladenskab var efter hin.

Dersom ingen af dem ejede noget, hverken den afdøde eller hans Arvinger, da tager han ei Gods, hvor Gods ikke er, da skal Begravelsessted og Ligsang indrømmes uden Betaling.

Er der noget at betale med, men ikke tilstrækkeligt til at betale det hele, da skal man først anvende Godset til at klæde Liget, og dernæst til at købe Ligsang, Begravelsesstedsløn skal sidst Betales.

Dersom en vandrende Betler dør i en Mands Hus, da skal Bonden føre hans Lig til Kirke.

Dersom den afdøde havde Gods hos sig, da skal deraf tages, hvad der behøves for ham.

Dersom han havde mere Gods hos sig, eller ejede noget andensteds, da bør den Bonde tage det Gods, som laante ham Hus, da han døde, med mindre der er blevet betinget Opholdssted for ham fra Lov-Fradragstid (først i Juni), hvor han kunne have haft det taaleligt, og han derfra var gaaet bort, ifølge egen Bestemmelse, ikke ifølge Frændernes, da bør Bonden tage det Gods, som Manden, der døde dér, havde medtaget derhen, men ikke mere, det Gods eie den afdødes Frænder, som han havde eiet andetsteds.

Dersom Liget føres ud af Præstens Sogn, da er han pligtig til at følge det til Graven, dersom han forud sendes Bud derom, og det er inden Hreppen (Landkommunen), og saa skal han have Ligsangsløn, den nyder han ogsaa, naar der ikke sendes Bud, uagtet han bliver hjemme.

Ikke er Præsten pligtig at følge et Lig ud af Hreppen, dersom nogen Begravelseskirke er der, men vil han ikke følge Liget til Graven, efter hvad nys er sagt, da tilhører Ligsangslønnen den, som synger over Liget.

Dersom Præsten har begivet sig ud af Sognet, saaledes, at han ikke har faaet noget i sit Sted, da bør han ikke have Ligsangsløn, om end Folk dør der.

Dersom Folk dør paa Øer i Havet, da ere de Mænd pligtige at føre Liget til Kirke, som paa Fastlandet burde have ført det til Kirke, ellers hans Bodsfæller, dersom han døer i Fiskerbod.

Den bør laane Skib, som opfordres dertil, om han har det. Dersom den Mand nægter Skib eller Overførelse, som bedes derom, da bliver han derfor bodskyldig til tre Mark.

Dersom en Mand dør paa Tinge (Vaarting eller Alting) eller paa Leid (Eftersommerting), da skulde hans Bodsfæller føre Liget til Kirke.

Dersom en Mand dør paa Tingsmark eller paa Leidmark (det afgrænsede Gebet), hvor Tinget eller Leid afholdes, efter at Folk er rejst bort fra Tinget, da skal Bonden føre hans Lig til Kirke, som boer paa Pingvöllr.

Dersom en Mand dør i havrejsende Mænds Boder, da skulde Bodfæller føre Liget til Kirke.

Dersom Hav eller fersk Vand kaster Menneskers Lig op paa Land, da skal Jordejeren føre de Lig til Kirke.

Dersom Gods driver op paa Land med Ligene, da skal man tage deraf, hvad der behøves til dem, er der mere, da bør Jordejerne at beholde det, indtil det ved Dom bliver ham frakendt.

Dersom en vandrende Betlers Lig findes paa Græsgangen, da skal Jordejeren føre hans Lig til Kirke, og være Ejer af det Gods, som han har hos sig. Ejede den afdøde mere Gods, da bør hans Frænder tage det.

Dersom et Lig findes paa en Mands Jorder eller i fjerne Udhuse, da bør Jordejeren føre det til Kirke og opbevare Godset, dersom den afdøde havde noget hos sig, for Frænderne.

Dersom et Lig findes paa saadanne Fjelde, hvor Udspring af Elv, der falder til tvende Sider, danner Grænseskel mellem Böigder, da skal den Mand føre Liget til Kirke, som bor nærmest ved den Elv i Böigden, der har sit Udspring paa Fjeldet nærmest Liget, dog at han har to Huskarle, foruden sig selv.

Ned i den Böigd skal man føre Liget, som Elven strømmer ad.

Dersom et Lig findes i Afretter (Sommergræsgange, der ejes af flere) eller i Almindinger (Kyststrækninger, der ejes og benyttes af Beboerne i en Landsfjerding), da bør den at følge Liget til Kirke, som bor nærmest, af de Mænd, som haver to Huskarle, foruden sig selv.

Dersom en Mand ikke føre det Lig til Kirke, som han er pligtig til efter Loven at gøre, da bliver han derfor bodsskyldig til tre Mark, og er den Sagsmaalsberettiget, som vil, og skal Sagen indstevnes hjemmefra, og man skal tilkalde paa Tinge fem Bønder, Naboer af dem, som sagsøges.

Dersom en Mand sagsøges for, at han ikke har ført Liget til Kirke, saa slipper han fri i Sagen, dersom han kan tilvejebringe Kvideudsagn for, at han har troet, at den Mand ikke maatte begraves ved Kirken, og bortfalder da den Bod, der var gjort Paastand paa ham, men Domstolen bør dømme ham til at føre Liget til Kirke, inden Udløbet af de første fjorten Nætter efter Vaabentag (Tingets Slutning, der tilkendegives ved, at man griber om Vaaben).

Dersom man føre det Lig, som ikke maatte begraves ved Kirke, da Gjælder det Fjörbaugsgaard, med mindre han kan tilvejebringe Kvideudsagn for, at han har troet, der maatte begraves ved Kirke og skal han føre det derfra inden Udløbet af de første fjorten Nætter efter Tingets Slutning, og godtgøre Kirken den Krænkelse, som er tilføjet den, med tolv Øre.

Fire er de Lig, som man ikke skal begrave ved Kirken: Eet er det, dersom et Menneske dør udøbt.

Det andet er af en Skovmand (den livsvarige Fredløse), forsaavidt hans Straf er af den Grad, at han af ingen maa gives Føde, og han af ingen maa føres ud af Landet, — det Lig skal man heller ikke begrave ved Kir-

ken, med mindre den Biskop tillader det, som er over den Fjerding, men tillader Biskoppen det, saa skal han føres til Kirken.

Det er det tredje Lig, som ikke skal begraves ved Kirken: naar nogen tilføjer sig selv saadanne Legemsbeskadigelser, som bliver ham til Bane, forudsat, at han har gjort det med Vilje, med mindre han angre det sidste efter og gaar til Skrifte hos Præsten, og skal man da begrave ham ved Kirke, selvom han ikke kom til at tale med Præsten, men han tilkendegiver ved en ulærd Mand, at han angrer, eller om han ikke tale, men han gør saadanne Tegn, at man føler, at han angre i sin Hu, uagtet han ikke bruger Tungen til at tilkendegive det, da skal man dog begrave ham ved Kirke.

Det fjerde Lig, som ikke skal begraves ved Kirke: dersom Biskoppen vil have forbudt, at det begraves ved Kirke.

Det Lig, som ikke maa begraves ved Kirke, skal man begrave paa et Sted, som er fjernt fra en Mands Hjemmemarksgjerde, end i Pileskud-Afstand derfra, og hvor der hverken er Ager eller Eng, og hvorfra ikke falde rindende Vand til beboede Gaarde, og ikke skal der synges Ligsang derover.

— — —

Ser vi på Völves spådom, jfr. Martin Larsen: DEN ÆLDRE EDDA OG EDDICA MINORA, Kbh. 1948, bind I, side 68, finder man i vers 33 ved omtalen af Balders død:

Han ej toede Haand,
ej Hoved kæmmet,
før paa Baalet han bar
Balders Livsfjende,
men Frigg begræd
i Fensale
Valhals Ve.
Ved I nu alle Ting selv?

Verset svarer til bestemmelsen i Grágás, hvor et lig ikke må bæres ind i kirken nøgent eller blodigt, jfr. Odysseen XI, 51 ff.

Bind II, side 126:

Sigdrifumál. Sigerdriva kvad.

Sigerdriva fældede Hjelm-Gunnar i slaget. Odin stak hende med en søvntorm for at hævne dette og svor, at hun aldrig mere ville fange sejr i kamp, og at hun skulle giftes.

„Men jeg sagde ham, at så lovede jeg til gengæld ikke at gifte mig med nogen mand, der kendte til frygt."

Sigurd beder hende meddele ham sin visdom, da hendes viden omfatter alle verdener.

Vers 103:

Det Raad er mit niende,
at du nedgraver
og giver de døde Dække,
baade de sotdøde
og de sødøde
og de hugdøde Helte.

Vers 104:

Vand du hente
og vask de døde,
tvæt Hænder og Hoved,
kæm dem og tør dem
førend Kisten lukkes,
og bed om salig Søvn.

— — —

I vers 103 møder man den samme tankegang som hos Horats, man skal nedgrave og give dække.

Omsorgen for liget havde sin store betydning, og den samme tankegang finder man i det første Gudruns-kvad.

Bind II, side 132, vers 7:

Selv maatte jeg hædre,
selv maatte jeg hylle,
selv maatte jeg dække
dem, jeg misted,
paa et Aar saa jeg
alt bortrives,
ingen Mand mildned
min Ulykke.

Vers 106. Gudrun:

En Knor vil jeg købe,
en kiste malet,
værne dit Legem
med Voks paa dit Ligtøj,
tænk paa dit Tarv, Atle,
som blandt to Venner.

— — —

Verset nævner, at man skal værne legemet med voks på ligtøjet, ved at læse verset forbinder man måske ikke noget særligt med det, men når man erfarer, at assyrerne opbevarede liget ved hjælp af honning og voks, jfr. DAS URCHRISTENTUM, APOLOGETISCHE ABHANDLUNG von dr. Franz

Meffert, M. Gladbach 1920, side 483 — og romerne og grækerne også har brugt voks — så forstår man, hvor megen lighed, der findes blandt forskellige folkeslag.

Side 240: Heldebrands Dødskvad.

Asmund har besejret alle Hildebrands kæmper, og denne beslutter sig da til at møde sin modstander i tvekamp.

I denne såres Hildebrand dødeligt og røber da for Asmund, at det er en broder, han har dræbt. Vers 5:

Bønnen, jeg beder,
Broder, hør den,
hør den Broder
og hold dit Løfte!
Læg over Liget
din lange Kappe,
hvad Sejerherrer
sjælden har for Skik.

— — —

Her er der ikke tale om at jorddække liget — eller blot at kaste et par håndfulde jord på det, man ønsker kun, at sejrherren skal kaste sin lange kappe over det.

I Egil Skallagrimssons saga, jfr. DE ISLANDSKE SAGAER, på dansk ved Selskabet til udgivelse af islandske sagaer, Kbh. 1930, bind I, side 105, finder man en beskrivelse af, hvordan liget ikke bæres ud af døren, men at man bryder et hul gennem sydvæggen og fører liget ud deraf. Tanken var, at den døde ville søge at komme ind i huset gennem det samme sted, hvor det var kommet, når hullet — efter begravelsen — var tilmuret, var der ingen muligheder for at komme ind.

Men det er en foranstaltning, man finder hos mange folkeslag.

— — —

I Njals saga findes flere beskrivelser af, hvordan liget dækkes, jfr. DE ISLANDSKE SAGAER, på dansk ved Selskabet til udgivelse af islandske sagaer, Gyldendal 1931, bind II, på dansk ved Ludv. Holstein, side 53:

Thjostolf dækkede liget til med sten . . .

Hruts folk kom nu til og så, hvad der var sket. Hrut lod dem bære Thjostolfs lig bort og bød dem dække det til.

Side 82:

Thord huggede deres spydskafter over, både Sigmunds og Skjolds, så vel værgede han sig.

Skjold huggede hånden af ham, men han værgede sig endnu nogen tid

med den anden. Så jog Sigmund ham et spyd gennem livet, da faldt han af hesten og døde, og de dækkede ham til med sten og græstørv . . .

Side 119:

„Vil du give os jord til de to af vore mænd, som er døde, så de kan blive højlagt?"

Side 183:

De snørede klæderne af Skarphedin, for de var ikke brændt.

Han lagde hænderne over kors og den højre øverst!

To brandmærker fandt de på ham, eet mellem skulderbladene og eet på brystet. De havde begge form af et kors, og de mente, han havde brændt dem selv.

— — —

Inden jeg slutter denne gennemgang, vil jeg henvise til en bog på islandsk skrevet af Jonas Jonasson: ISLANDSK FOLKEKULTUR, Reykjavik 1934.

Den behandler de gamle begravelsesskikke, men selve jordpåkastelsen kommer den ikke ind på, kun siges der side 307:

Siden kastede præsten jord på, og så blev der fortsat energisk med at fylde graven.

— — —

Som et resultat af vore undersøgelser må man med beklagelse fastslå, at i de islandske sagaer og i Grágás kan der ikke findes noget, som kan berettige til at sige, at man på Island har fundet jordpåkastelsen.

En ting må man gøre sig fortrolig med, og det er, at sagaerne er blevet nedskrevet, efter kristendommen er kommet til øen, og den nye tro havde ingen interesse i at berette om flere overnaturlige ting end højst nødvendigt — og det kan være grunden.

Man kan derefter sige, ja, men når jordpåkastelsen ikke er fundet, er der da grund til at meddele alt det om Island, dertil skal siges, det er taget med, da det klarlægger, at man havde mange skikke på Island, som man finder andre steder.

— — —

Undersøgelserne her i Norden har givet os det billede, som vi måtte vente, den nordiske befolknings omsorg for liget ligger på ganske samme plan, som vi finder det andre steder, og ingen kan vist tage os det ilde op, hvis man siger, at gravkulturen står endda særlig højt i Norden, man behøver kun at skue ud over landet, og snart vil ens øje støde på en af de utallige kæmpehøje.

Men for at komme tilbage til jordpåkastelsen, så er den ikke fundet i det materiale, som vi har gennemgået, man har søgt og søgt, og det har heller ikke været muligt at opspore den i Mellemsverige. Jeg har derfor taget min tilflugt til at fremdrage så mange parallelsteder som muligt, og på den måde søgt at få billedet til at indordne sig andre steder.

Men dette har så haft til følge, at man kun har tænkt på unormale begravelser, da der ved den normale begravelse naturligvis ikke brugtes midler for at holde den døde i graven, jfr. side 155 ff. her.

Og da det har været tilfældet, så berettes her lige, hvad Tacitus meddeler i det før brugte værk side 121:

Landsforrædere og overløbere hænger de op i træer, feje folk, dem, der unddrager sig tjeneste i krigen, og dem, der besudler deres legeme ved unaturlige laster, drukner de under en risfletning i dynd og morads, idet forskellen i henrettelsesmåden peger på en tanke hos folket om, at det bør sig, at lovbrudet stilles til skue ved afstraffelsen, men den vanærende besmittelse unddrages blikket.

Ved den normale begravelse gav man den døde dække, rensede eller indviede graven, og det med den største respekt, selv om døden var en anomali, jfr. V. Grønbech: Lykkemand Og Nidding, Kbh. 1909, side 109, noget unaturligt og uforståeligt, man spejdede ud efter noget, som har voldt den, og finder man ikke en drabsmand i lyset, søger man ham i mørket, i den usynlige kreds.

Det er derfor ganske naturligt, at man på runestenene finder de gode ønsker om at bruge graven godt og at blive i graven, og bålet, som blev tændt i graven, havde den mission at rense graven, så den gravlagte ikke skulle have ubehageligheder med onde ånder.

Da man ikke har mulighed for at rekonstruere en begravelse, kan man kun gisne, men een ting, som man ikke behøver at tvivle på, er, at man søgte på alle måder at mage det så, at manden blev i graven, ellers havde man jo heller ikke ladet det sætte på stenen, og når man gjorde det, så må man også antage, at der er blevet fremsagt et ønske i samme retning.

Tidspunktet for fremsættelsen måtte da være, når den døde var blevet anbragt i graven — inden graven blev kastet til, og når man så tænker på den lille udredning om „skødningen", hvor en samfundsvigtig handling som regel bestod af både handling og ord, kommer okkergraven ind i billedet — kan dette okker være jordpåkastelsens „jord"?

Vi må lade spørgsmålet stå hen, måske kommer løsningen en dag. Da kristendommen kom til Norden, benægtede den ikke de hedenske guders

eksistens, jfr. Lehmann: OVERTRO OG TROLDDOM, Kbh., side 13, men forvandlede dem til onde ånder, og følgelig ophævede man heller ikke den gamle hedenske magi, der blev kun etableret en ny sondring mellem illigitim, hedensk magi og den særlige kristlige magi, som kirken så sig nødsaget til at opstille til beskyttelse mod de talløse onde ånder.

Tanken om, at man her står overfor et af de tilfælde, hvor kirken har optaget eller overtaget en „nordisk" handling, kan derfor ikke være så fjern.

VII

Fremmede randkulturer

ÆGYPTEN M. M.

Af Ægyptens mysterier er det vanskeligt at danne sig noget klart billede.

Overalt, hvor mysteriøse ting bliver afhandlede, er de præstelige forfatteres sprog så stærkt overbelastet med meraforer og med flid gjort dunkle, og meningen er vanskelig at opfatte, mysterierne ejes — hvad også Plutark siger — udelukkende af præsterne, det er præsternes ejendom.

Det urene lig måtte hverken besmitte den rene jord, den rene ild eller det rene vand.

Da man imidlertid ikke kunne lade ligene forsvinde, så anlagde man begravelsespladser, der skulle bedækkes med en i det mindste 4 tommer tyk stenbro og omgærdes af snore. Dette betød, at hele „bygningen" hang i fri luft uden at berøre den rene jord.

Dertil kom, at deres skrifter lærte, at sjælens lykke var afhængig af legemets vedligeholdelse, jfr. Georg Ebers: EN ÆGYPTISK KONGEDATTER, Kbh. 1913, side 87.

Af disse noget korte bemærkninger kan man gå ud fra, at man ikke finder jordpåkastelsen i Ægypten.

Den primitive opfattelse var sikkert her, som andre steder, at den døde boede i graven.

At der også har været frygt for, at liget skulle gøre de levende skade, vidner velsagtens de sønderlemmede lig om, jfr. ILLUSTRERET RELIGIONSHISTORIE, udgivet af Edv. Lehmann, Kbh. 1925.

— — —

DAS GILGAMESCH — Epos übersetzt von Arthur Ungnad, Göttingen 1911. Det består af XII tavler skrevet i oldbabylonisk kileskrift.

Side 228, tavle XII:

Am besten hat es der Krieger, der in der Schlacht gefallen ist, denn Vater und Mutter stützen ihm das Haupt, und sein Weib ist bei ihm.

Wer sonst den Tod durchs Eisen starb, liegt auf einem Ruhebette und trinkt Wasser, seinem Durst zu löschen.

Aber wehe dem, der nicht bestattet ist, ruhelos irrt sein Geist umher und findet keine Einlass in die Unterwelt!

Und wehe dem, dessen Angehörige nicht für seine Nahrung sorgen, er ist auf die Bissen (Bid) angewiesen, die Andere im Topfe lassen oder auf die Strasse werfen!

Ved disse sætningen slutter eposet, jordpåkastelsen omtales ikke, men omsorgen for liget findes.

VIII

Appendix

SPREDT ETNOGRAFISK MATERIALE TIL BELYSNING

Vender vi os til folkene i Asien og Australien og ser på deres begravelsesskikke, finder man:

DIE RELIGIONEN DER URVÖLKER ASIENS UND AUSTRALIEN, von P. Wilhelm Schmidt S. V. D., Münster W. 1931, bind I, side 379:

En ren bliver slagtet som offer, det lille nye telt, hvori den dødes legeme lægges, bliver bestænkt med renens blod, og resten af blodet bliver hældt på jorden udenom.

Dyrets hoved og klove bliver liggende på stedet, men ellers tages kødet med, når man drager videre.

Ved ofringen — begravelsen — hedder det:

Her er dit telt,
når du kommer derind, følg da ikke vore spor,
her er dit sted.

Der nævnes ellers ikke noget om begravelseshandlingen hos samojederne i Nord-Sibirien ved kysten af Ishavet, dog i bind V, side 828, berettes det:

Kisten begraves i nord—syd, så fødderne kommer til at ligge mod syd, da man ved opstandelsen skal gå mod syd.

Når liget er lagt i graven, ringes der med en klokke tre gange over ligets hoved, og man går omkring graven, stiller klokken bort og går tilbage til teltene.

Derefter beroliger „Der Tadibej", d. v. s. medicinmanden den dødes sjæl, at han ikke skal forurolige de levende, og det vil kort og godt sige, at han ikke skal gå igen.

Jfr. offerskikke med hund etc. på Celebes af C. von Wylick: BESTATTUNGSBRAUCH UND JENSEITSGLAUBE AUF CELEBES, S. Gravenhage 1941.

Ved denne korte gengivelse af en begravelse i det nordlige Asien finder man også begravelsesskikke, i dette tilfælde er graven et telt, og „jordpåkastelsen" består i, at man bestænker liget med blod og derefter beder den døde ikke følge med til den næste boplads.

Ser man på begravelsesskikken i den buddhistiske menighed, jfr. Shway Yone: THE BURMAN, HIS LIFE AND NATIONS, London 1882, side 588:

Når den afdøde er sænket i graven, kaster de pårørende hver en håndfuld jord på kisten.

This ceremony, called oo-teik-thee, is looked upon as a kind af final farewell, and after each person has thrown a handful of earth the gravediggers fill up the grave.

Shway Yone nævner denne handling som en ren burmesisk skik, og da den sydlige buddhisme omfatter området Burma, og som man antager med gode grunde står den oprindelige buddhisme nærmest, kan man vel gå ud fra, at også dette religionssamfund med sine 400 mill. mennesker har jordpåkastelsen.

Efter den ortodokse lære eksisterer sjælen ikke, men mere populært opfattes det dog, som sjælen efter døden vedbliver at bestå og genfødes i et nyt legeme.

Ellers er begravelsesmåden i Østen for det meste ligbrænding, hvor der ikke kan være jordpåkastelse, hvis man ikke vil tage de pårørendes kasten stykker eller bundter af vellugtende brænde på bålet som en parallel af jordpåkastelsesceremonien.

— — —

For Kinas vedkommende er spørgsmålet vanskeligt at få oplyst, men Embassy of the People's Republic of China meddeler mig, at skikken i alle tilfælde har været kendt og brugt i nogle dele af Nord-Kina.

Ser man på skikkene i Stillehavet, kan man ikke finde noget i retning af jordpåkastelse, jfr. Anthropos XXX. Doerr, Erich: BESTATTUNGSFORMEN IN OZEANIEN. St. Gabriel — Möding bei Wien. 1935. Bonn. Phil. Disp. v. 28. November 1935.

Hovedformålet med begravelsen er at forhindre den døde i at gå igen, man rammer pæle ned ved siden af liget, lægger ansigtet nedad og helst i grundvandet.

Liget bæres ikke ud af døren, men gennem en åbning, som man bryder i væggen, man må ikke nævne den dødes navn under gravkastningen, og når der bruges kiste, har det også med frygt at gøre, idet man sømmer kisten forsvarligt til.

Udover denne begravelsesmåde finder der også tørring og nedsaltning af liget sted, og på nogle øer berettes der om søbegravelser, hvor man lægger liget i en båd og lader den selv sejle ud på havet.

Mulighederne kan være mange, jfr. I. C. E. Fox: THE THRESHOLD OF THE PACIFIC AN ACCOUNT OF THE SOCIAL ORGANISATION, MAGIC AND RELIGION OF THE PEOPLE OF SAN CRISTOBAL IN THE SALDOMO ISLANDS, London 1878, hvor der opregnes 21 forskellige måder at begrave lig på.

AFRIKA

Brødremenighedens biskop, Elmo Knudsen, som er født i Vejle, og hvis missionsmark er Moravian, Tanganyika Territory, har været så venlig at lade mig gennemlæse hans dagbogsoptegnelser fra hans arbejdsår i Sydafrika.

Stedet, hvor begravelsen foregik, var i Tembuland i Transkeian territoriet i Kapprovinsen.

Optegnelsen lyder således:

Den 5. maj 1933 overværede jeg en hedensk begravelse i Sixuzulu. Alle deltagerne var „røde" kaffere klædt i deres hjemmefarvede uldtæpper.

Liget blev bragt til graven på skuldrene af mænd; det var svøbt i et tæppe, som var snøret sammen med remme.

Bagved fulgte kvinderne med den afdødes sovemåtter, hans spyd, drikkekar, pibe, tobakspung og andet af hans personlige ejendele.

Da liget var blevet lagt tilrette i graven, kom en ung mand springende ind på pladsen med en stud, som var bundet med en rem om hornene.

Den var blevet jaget rundt og tirret udenfor pladsen, så den stampede ophidset i jorden og brølede af arrigskab.

Lynhurtigt trak manden dyret hen til graven, førte sit spyd mod dyrets bringe og gjorde et snit, så han kunne få hånden ind og gribe om den store aorta, som han rev over, så blodet sprøjtede ned i graven.

Studen brølede endnu mere, men det var også formålet med denne brutale fremgangsmåde.

De henfarenes forfædre skulle høre brølene hinsides.

Derefter gik alle deltagerne hen til graven og kastede en håndfuld jord ned på liget, hvorefter de alle gik hen til det nærmeste vandløb og skyllede hænderne.

Da negrene ikke har faste begravelsessteder, foregik denne jordefærd i en kvægfold.

Konklusion

Gennem de år, jeg har arbejdet med stoffet, har det ikke kunnet undgås, at jeg har ført mange samtaler om jordpåkastelsen og drøftet skikken under alle synsvinkler.

Den samtale, som gjorde mest indtryk på mig, var én, som mundede ud i en vis anerkendelse af skikken fra folk, som var tilsluttet Foreningen for borgerlig Begravelse.

I begyndelsen af samtalen var vi meget uenige, men resultatet blev, at grunden til modstand mod skikken godt kan være den, at den ikke omtales, der bliver ikke gjort rede for den, og det hverken i skolens religionstimer eller af præsten ved konfirmationsforberedelsen.

Hvis det var tilfældet, var handlingen gået ind med børnelærdommen, og så havde den været ganske naturlig, for, som de sagde: Handlingen er både smuk og højtidelig.

Som man har set gennem hele udredningen, har kendetegnet for jordpåkastelsen netop været denne tilbageholdenhed, man har nok brugt den, men mange ord har man ikke ofret på den, og heller ikke søgt at konstatere tidspunktet for dens opståen og vejen, den har fulgt gennem Europa.

Luther har skrevet om begravelsen, og grunden var, at det katolske ritual ved denne var blevet meget langt og meget omstændeligt, men på den anden side også meget højtideligt.

Reformatorerne ønskede handlingen simplificeret — vel nok fordi det var et ret neutralt område at få nye skikke indført på — men forandringen ved begravelsen gav på den anden side år med uorden og ligegyldighed.

Selve jordpåkastelsen nævner Luther kun lige, men han giver ikke regler for den.

Grundtvig kommer ind på spørgsmålet én gang og siger:

Ved Jordpaakastelsen vil Herr. Biskoppen have den gamle Formular bibeholdt, og skønt denne Lig-Tale er ligesaa ubibelsk som Papisternes Sjælemesse og falder meget urimeligere, turde jeg dog nok forsvare den, når den hverken afnødes Præsten eller paanødes nogen, men som en Tvangs-Sag maa jeg naturligvis misbillige den, saameget mere, som det er vitterligt nok, at „kødet"s Opstandelse nu om Stunder kun er til Spot for de fleste.

Søren Kierkegaards udtalelser er ikke blidere, når han siger: „Hvor Livet dog er tomt og betydningsløst — man begraver et Menneske, man følger ham til Jorden, man kaster tre Skovlfulde Jord paa ham, man kører ud i Karet, man kører hjem i Karet, man trøster sig med, at der ligger et langt Liv for En.

Hvor langt er vel 7 × 10 Aar?"

Og et andet sted:

„Hvorfor gør man det ikke på én Gang, hvorfor bliver man ikke derude og gaar ned i Graven og trækker Lod om, hvem den Ulykke skal times at være den sidste Levende, der kaster de tre Spader Jord paa den sidste Døde?"

Endelig: „Nu er Talen forbi, kun Handlingen staar tilbage, med de tre Spader Jord at indvi den afdøde, som alt, hvad der er kommet af Jord, til Jord igen — og saa er det forbi."

Og endelig det sidste sted: „. . . . men det er saa latterligt, at en Mand, for hvem Christendommen slet intet har betydet, ikke engang saa meget, at han har opgivet den, dør, og saa Præsten uden videre ved Graven introducerer ham i den evige Salighed, saaledes som den opfattes i christelig Terminologi."

Disse udtalelser dækker måske nok en del menneskers mening, men ikke desto mindre har jordpåkastelsens ord lydt over vore grave i århundreder, og ingen tænker vel på at afskaffe handlingen.

Skal man i korte træk gøre resultatet af undersøgelserne op, har det ikke været muligt at holde sig helt indenfor det afgrænsede område, idet jordpåkastelseshandlingen bl. a. er konstateret i Afrika.

Men, som det er fremhævet, er skikken kun konstateret på ét ganske tilfældigt sted.

Den samme indvending kan rejses om meddelelserne fra Asien, Australien, øerne i Stillehavet og Kina.

Shinto-begravelsesceremoni, Tokio, Japan

Siamesisk soldats kiste køres på militærbil til soldaterkrematoriet i Bangkok. Kisten har en æresgarde af soldater og er smykket med afdødes portræt

Jeg har været i tvivl om, hvorvidt stykket om Island skulle medtages, da man ikke finder noget om jordpåkastelsen, men hele billedet giver et godt indtryk af, hvordan kirkens stilling var.

Perioden er kort, år 874 skal de første nordmænd have taget ophold i Island, år 1000 bliver islændingene ved lov omvendt til kristendommen efter en kortvarig missionsvirksomhed af den norske missionskonge Olaf Tryggvason, år 1056 fik den islandske kirke fast ordination, andet—tredie århundrede efter kristendommens indførelse bliver sagaerne nedskrevet, og det er sagaskrivernes samtid, ikke hedenske livsanskuelser, disse fortællinger genspejler.

Der havde derfor ikke været noget mærkeligt i, at man havde fundet ceremonien, men, som det er gået så mange gange, handlingen omtales ikke, dog dermed ikke sagt, at den ikke er fulgt med kirken, og „ligsang" kan udmærket dække skikken.

De undersøgelser, som er foretaget i Norden, har ikke givet positive resultater, men kun ført med sig, at man konstaterede gravens retning, ligets stilling, gravens rensning og de røde okkerskærver fra graven ved Korsør. Når de ting er fremdraget, så er det, fordi lignende ting kan konstateres andre steder i verden, jfr. side 155 f.

Dødeomsorgen er den samme, i Norden måske højere udviklet, man behøver kun at tænke på de store jættestuer.

Meddelelserne om jødedommen er noget af det mest interessante, da man her har lejlighed til at tilbagevise tidligere forskeres meninger og udgangspunkter — jøderne havde ikke skikken — og samtidig til at klarlægge dens opståen og brug her i Danmark og se, hvad grunden var til dens godtagelse samt fastsætte indførelsesåret.

I Sofokles „Antigone" finder man jordpåkastelsen. Konflikten opstår ved, at den ene broder bliver dræbt i kampen mod staten. Loven kræver i dette tilfælde, at liget skal ligge ujordet til føde for hunde og vilde dyr.

Søsteren jorder alligevel liget og overtræder derved statens love, men hun gør det kun, fordi han ellers ikke kan opnå gudernes gunst i underverdenen.

Under hele undersøgelsen har jeg studset over, at romerkirken har vist så lidt interesse for jordpåkastelsen, som tilfældet er.

Ved gennemgangen er der blevet gjort opmærksom på, hvordan flere paver er kommet fra klostre, som havde handlingen, men alligevel blev skikken ikke „legaliseret" af kirken.

Skal man prøve at finde grunden, må man gøre sig klart, at begravelserne af de første kristne og helt til femte—sjette århundrede — for Roms vedkommende — ene og alene skete i katakomberne, langt nede under jorden.

Romerkirken har altid haft det princip at værne om alle gamle skikke. Jordpåkastelsen er ikke kommet med i ritualet fra oldkirkens dage, og grunden er ene og alene den, at man ikke havde lejlighed til at komme i forbindelse med jorden nede i disse kalkstensgange.

Hvis man vil se jordpåkastelsen ud fra et kirkeligt synspunkt, må man sige, at handlingen skal fastholde tre ting, menneskets kommen af jorden, dets tilbagevenden til jorden og endelig dets opståen.

Selve jordpåkastelseshandlingen har ikke været fremmed for romerkirken, og havde man ønsket den, var den naturligvis blevet indført, men grunden er nok, at tidspunktet til at fremhæve opstandelsen ikke har været det mest hensigtsmæssige, men da man ønskede at fastholde tanken memento mori, har man benyttet aske-onsdag, hvor man med megen højtidelighed ved en åndelig, symbolsk tilbagevendende handling, foranstalter — kan man næsten sige — en forudgående jordpåkastelse på levende mennesker, idet præsten bruger asken af de palmegrene, som blev indviet det foregående år på palmesøndag.

Med asken tegner præsten korsets tegn på det knælende menneskes pande, idet han siger:

Memento homo, quia pulvis es, et in pulverum reverteris = Husk menneske, at støv er du og til støv skal du atter vende tilbage.

Fastholdes denne tankegang, forstår man, hvorfor jordpåkastelsen — som handling — ikke har så stor interesse for romerkirken, man har askeonsdag til at få netop den bestemte tanke frem, og hvorfor så — når lejligheden var mindre egnet — benytte begravelsesstunden.

Men på den anden side lod man klostrene og de enkelte stifter gøre, hvad de selv mente var det bedste.

Ætioperne, armenierne og maurerkristne har skikken, og grunden er disse folks nære tilknytning til de østlige folkeslag.

Strandvaskere danner en undtagelse i relation til jorpåkastelsen, ja, man kan næsten sige, at de var ringere lig end selvmordere.

Så sent som i 1805 bestemmes det, at de skal jordes tæt ved det sted, hvor de drev i land, og først i slutningen af det 19. århundrede bliver det almindeligt, at de jordes på kirkegården.

Stenkast er en typisk nedmaningsakt, hvor både ord og handling følges ad.

Hvis man vil anerkende, at denne handling har noget med jordpåkastelsen at gøre, kan man sige, at her står nedmaningen som det primære og eneste — altså en grel modsætning til aske-onsdag.

Indmuringsakten virker noget fjernt på én, men ikke desto mindre var det en foreteelse, som forekom i middelalderen, hvor man som straf murede mennesker inde.

Cellen — værelset — er en slags „grav", og ved indsættelsen i denne følges et ritual, der meget ligner begravelsesritualet.

Når processionen kommer til cellen, strør præsten støv — sand — over den, som skal indmures.

Jordpåkastelsen findes her i Norden før reformationen, og skulle der gives nogen grund, må det være den, at missionsarbejdet her i landet er blevet udført af munkeordner, som har haft skikken.

For nu at komme til at følge skikken så langt tilbage i tiden som muligt, var det nødvendigt at finde nogle holdepunkter i de latinske manualer, og under dette arbejde var jeg så heldig at komme i forbindelse med den katolske kirke her i landet.

Det blev antydet overfor mig, at skulle der gøres et forsøg på at komme tilbage i tiden, var det eneste sted, hvor det kunne lade sig gøre, Benediktinerklosteret Maria Laach, syd for Bonn.

Vanskelighederne var store, da selv de betydeligste symbolikere ikke omtaler handlingen, men resultatet blev, at der fremskaffedes et rigt materiale, og at man af det kan registrere handlingen til tiden omkring Sylvester den IIs tid, han var benediktiner og pave fra 999 til 1003.

Den russiske ortodokse kirke har jordpåkastelsen, her møder man præsten, som tager skovlen, i korsform kaster jord på kisten og fremsiger de ledsagende ord.

Der kan ikke være tvivl om, at kirken har haft handlingen ved adskillelsen.

For Frankrigs vedkommende ligger der et meget stort stof, som, hvis det blev medtaget her, ganske ville sprænge bogens rammer.

Jeg var så heldig at komme i forbindelse med pater H. R. Philippeau, Sceaux. Han gjorde mig bekendt med ca. 180 kilder, regnet fra ca. år 1000 til vore dage.

Stilles disse systematisk op i et skema, vil man se, at det fra det 12. år-

hundrede ingen vanskeligheder volder, thi da har man præstens foretagelse af handlingen.

Vil man følge handlingen længere tilbage, må man nok sige, at i det 9., 10. og 11. århundrede er påvirkningen kommet gennem orientalske ritualer, stammende fra Armenien, Ætiopien og muligvis Grækenland.

Fra Fulda har man et ritual fra det 10. århundrede, og dette synes at være det nærmeste, man kan komme oprindelsen af jordpåkastelsen i Europa.

Måske kan det være en handling, som pilgrimmene har medtaget fra deres lange rejser gennem Lilleasien, korstogene begyndte ca. 1096 — så tidspunktet kan godt passe.

De usædvanlige uoverensstemmelser i affattelsen af ritualet hidrører efter min mening fra adskillelsen af conventets salmesang og officiantens bønnelæsning med sagte stemme.

Den katolske begravelse, som den foretages i Danmark i dag, er medtaget, her kan man se, hvordan indvielsen af graven foregår, et emne, der har optaget folk meget, men set i relation til hele den katolske begravelsesceremoni er det en ganske naturlig handling.

De etnologiske undersøgelser viser, på hvilken måde der bliver arbejdet med stoffet, de kirkelige spørgsmål er der måske en tilbøjelighed til fra besvarerens side at gå lidt let hen over.

Når man har medtaget nogle prøver på dansk og udenlandsk litteratur — men ikke efter nogen bestemt plan, så er det, fordi den omtales ret tit i litteraturen, og det viser sig, at jordpåkastelsen for den almindelige mand ikke blot er „kirkens røst", men at den enkelte i mange tilfælde knytter ønsker til handlingen.

Paludan-Müller er vel den danske digter, som har tolket jordpåkastelsen på den smukkeste og fineste måde.

Undersøgelserne i Sverige giver et godt billede af, hvordan der arbejdes med stoffet, men noget nyt eller mere end her i landet er der ikke kommet frem.

Nedpæling af lig er medtaget, da denne akt kan siges at være en handling, som kan ligge forud for jordpåkastelsen her i Norden, og det er egentlig den, som kunne pege i retning af, at det måske havde været muligt at finde en „nordisk-hedensk" handling.

Indholdet af kapitlerne: Lægmand forretter jordpåkastelse, Borgerlig begravelse, Brødremenigheden i Christiansfeld, Shetlandsøerne og Færøerne er medtaget, da man her ser, hvordan stoffet kæder sig sammen,

men det åbner heller ikke vejen for at se, om skikken skulle findes her i Norden.

Ved undersøgelsen i England bliver det nødvendigt at standse ved årstallene 1549 og 1552, ikke fordi de har nogen betydning for Danmark, men her finder man, at i tiden mellem disse to årstal har jordpåkastelsesskikken forandret sig fra, at præsten kaster jord på, til det efter 1552 mere tilfældige, at det er een eller flere af følget — som man nu selv vil — der foretager handlingen.

Nogle gange har man her i landet forsøgt at få jordpåkastelsen forandret, men alle forsøg er blevet negative, og man er blevet stående ved den direkte tale.

Der har været nogen diskussion om, hvorfra eller hvorfor Sverige 1529 fik de svenske ord ved jordpåkastelsen, medens Danmark fik sine nogle år senere, hertil må svares, at det er en tilfældighed. Sverige såvel som Danmark havde begge handlingen fra den katolske kirke.

Danmark fra kirkeritualet og til vore dage vil naturligvis blive det mest omfattende stof, her er så at sige de fleste love, anordninger og forordninger medtaget, hvis de har tilknytning til emnet.

Selvmorderes begravelse er der lagt en del vægt på, dels fordi der er mange afgørelser om emnet, dels fordi det har interesseret befolkningen meget.

Dette spørgsmål, som voldte så megen sorg og uretfærdighed, blev løst på en meget ejendommelig måde.

De tidligere forfattere, som har arbejdet med jordpåkastelsen, har ment, at skikken kan følges tilbage til oldtiden, men nogen bevisførelse har de ikke, og på enkelte punkter arbejdes der med fejlagtige antagelser.

I begyndelsen tvivlede jeg ikke om, at det kunne lykkes at bestemme jordpåkastelsen som en hedensk-nordisk skik, opstået „lokalt" her i Norden, men det har ikke været muligt at fastholde den tankegang, og det, man mente var ting, som skulle tale i den ønskede retning, viste sig senere at smuldre i hænderne på een, nogen ritus paganorum, en hedensk ritus kan ikke fastholdes.

Sådan ligger sagen i dag, men måske kan et fund i en grav eller et dokument i vatikanet løfte noget af sløret.

Min undersøgelse har fulgt jordpåkastelsen i europæisk kultur. Det er lykkedes at komme tilbage til ca. år 1000 og, vel med nogen vægt, fastslå, at den først er konstateret i klostret Fulda — som atter havde den berigende forbindelse med Østens lande.

Man må derfor sige, at jordpåkastelsen er en asiatisk skik, som gennem forskellige folkeslag er nået ind i Europas kirker og forankret så godt i disse, at biskop Skat Hoffmeyer siger: Kirken er ikke en præsts eller professors mening om det evige liv, men kirken er dette:

Af jord er du kommet — til jord skal du blive — af jorden skal du igen opstå. —

Litteraturfortegnelse

Aarhuus Stiftstidende — 17. maj 1959: biskop, dr. theol. Skat Hoffmeyers artikel: Kirken bør takkes for fødselsdagen (under kirken og tiden).

Acta Universitatis Lundensis XLVII. Hilding Johansson.

Agrikola, Germanien, udg. af Selskabet for historiske kildeforskrifters oversættelse. H. H. Lelolii, Kbh. 1901—1902.

Bastholm, Christian: Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste. 1785.

Bastholm, Christian: En Opfordring til Københavns Indvaanere om en offentlig Indretning, der sætter os i Sikkerhed for ikke at begrave nogen Levende.

Albrecht, Carl August Gustav: Vorbereitung auf den Tod, Totengebräuche und Totenbestattung in der altfranzösischen Dichtung.
Halle. Phil. Diss. v. 6.—8. 1892.

Alseikaite-Gimbutiene, Marija: Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit.
Tübingen 1946. Phil. Diss. v. 12.—9. 1946.

Andersen Svansø, Niels, fra Varde: Descriptio Daniæ, trykt i Suhms Saml. 1.331.

Antigone, oversat af N. V. Dorp, Kbh. 1878.

Antikvariska Studier 1. (Arthur Nordén). Stockholm 1943.

Aquileia, Dagbøgerne. Paris 1689.

Arnaler for nordisk oldkyndighed 1836—1837.

Baden, Jacob: Den religiøse Jordpaakastelses Ord, oplyst af den classiske Olds Philosophi. Kbh. 1835.

Baden, Jacob: Q. Horatius Flatcus. Kbh. 1792.

Baeltzer, Sven: Historiska Anmärkningar om kyrko-cermonierna, så väl vid den offentliga gudstjenasten, som andra tillfällen hos de första Christna, och i Svearike, synnerhet efter reformationen til närvarande tid — Andra upplagan. Stockholm 1783.

Bagger, Hans: Alterbog 1688.
Indretning, der sætter os i Sikkerhed for ikke at begrave nogen levende. Kbh. 1793.

Bergmann, Lorenz: Grex Zinzendorf og hans indsats i kirkens og missionens historie. P. Haase & Søn 1958.

Berlingske Tidende — dagblad — 18. december 1906 (referat af foredrag holdt af Blinkenberg). 7. januar 1932 (udtalelse af dr. Kaper) og 1. januar 1953.

Blicher, St. St.: Samlede Noveller. Reitzels Forlag. Kbh. 1882.

Blinkenberg, Chr.: Foredrag refereret i Berlingske Tidende den 18. december 1906.

Boisen, P. O.: Alterbog 1806.

Breuiarium Romanum nuper reformatum (Qvignon). Venice 1535.

Brica, C. F.: Dansk Biografisk Lexikon. B. XII. S. 13. Kbh. 1898.
Brightman, F. E. — M. A.: The englisch Rites. London 1915.
Brilioth, Yngve: Svensk Kyrkokunskap. Stockholm 1933.
Bunzel, Manfred: Die geschichtliche Entwicklung des evangelichen Begräbniswesens in Schlesien während des 16. u. 17. Jahrhunderts. (Maschinenschriftlich). Breslau. Theol. Diss. v. 26.—12. 1920.
Bæksted, Anders: Maalruner og Troldruner. Kbh. 1952.
Brøndsted, J.: Acta Arch. VII. — (Gravens retning).
Brøndsted, J.: Danmarks Oldtid III.
Chr. Vs norske lov.
Collectio Rituum ad instar Appendicis Ritualis Romani... pro Vicariatu apost. Daniae et Islandiae. Havniae 1906. A Sancta Sede Apostolica approbata 13. Juni 1906. Findes i kirkelige bekendtgørelser for Danmarks Apostoliske Vikariat III. B. 1910.
Cyprianus. Malmø 1771.
Danske Folkeminder, bind 17.
Do., bind 51.
Danske Lov 1683.
Danmarks apostoliske Vikariat 1910.
Danmarks Riges Historie: Joh. Steenstrup m. fl. Kbh. 1896—1907.
De islandske sagaer på dansk ved Selskabet til Udgivelse af islandske Sagaer ved Ludv. Holstein. Bind I og II. København 1930—31.
De tolv Tavlers Love udg. af Decemvirerne 451—450 f. Kr.
Den norske Kirkes Mindeskrift ved Reformationens 400 Aars Jubilæum. Oslo 1917.
Den svenske Kyrko — Handboken av Konungen gillad och stadfäst Aar 1942. Stockholm 1942.
Dickens, Charles: Skizzer oversat af L. Moltke. Kbh. 1856.
Dictionaire des religions, Migne-encylopædie. Nr. XXV. Bind II. Paris 1852.
Digestae. 47. Bog. 12. Titel. 3. Lov § 5.
Dinesen, Marie: Værtinden i Rom. Grafisk Forlag. Kbh. 1957.
Doerr, Eich: Bestattungsformen in Ozeanien. St. Galriel — Möding bei Wien. Bonn 1935. Phil. Diss v. 28. november 1935.
Ebers, Georg: En ægyptisk Kongedatter. Kbh. 1913.
Eisenhofer, Ludwig: Handbuch der katholichen Liturgik. Freiburg im Breisgau 1933.
En Haandborg for Sognepræster til alle evangeliske Kirketjenester. Kbh. 1537.
Falkberget, Johan: Christianus Sextus (I Hammerens Tegn). Oslo 1931.
Ferotin: Liber ordium (Mauerkristendommen).
Franz, Ad.: Das Rituale des Bischofs Heinrich I. (1302—1319) von Breslau. Freiburg i Br. 1912.
Franz, Ad.: Das Rituale von St. Florian aus dem zwølften Jahrhundert. Freiburg i Br. 1904.
Feilberg, H. F.: Dansk Bondeliv II. Kbh. 1899.
Ferotin: Liber Ordinum. Maurerkristendommen .
Fra det gamle Gilleleje 1949. Strandvaskere.

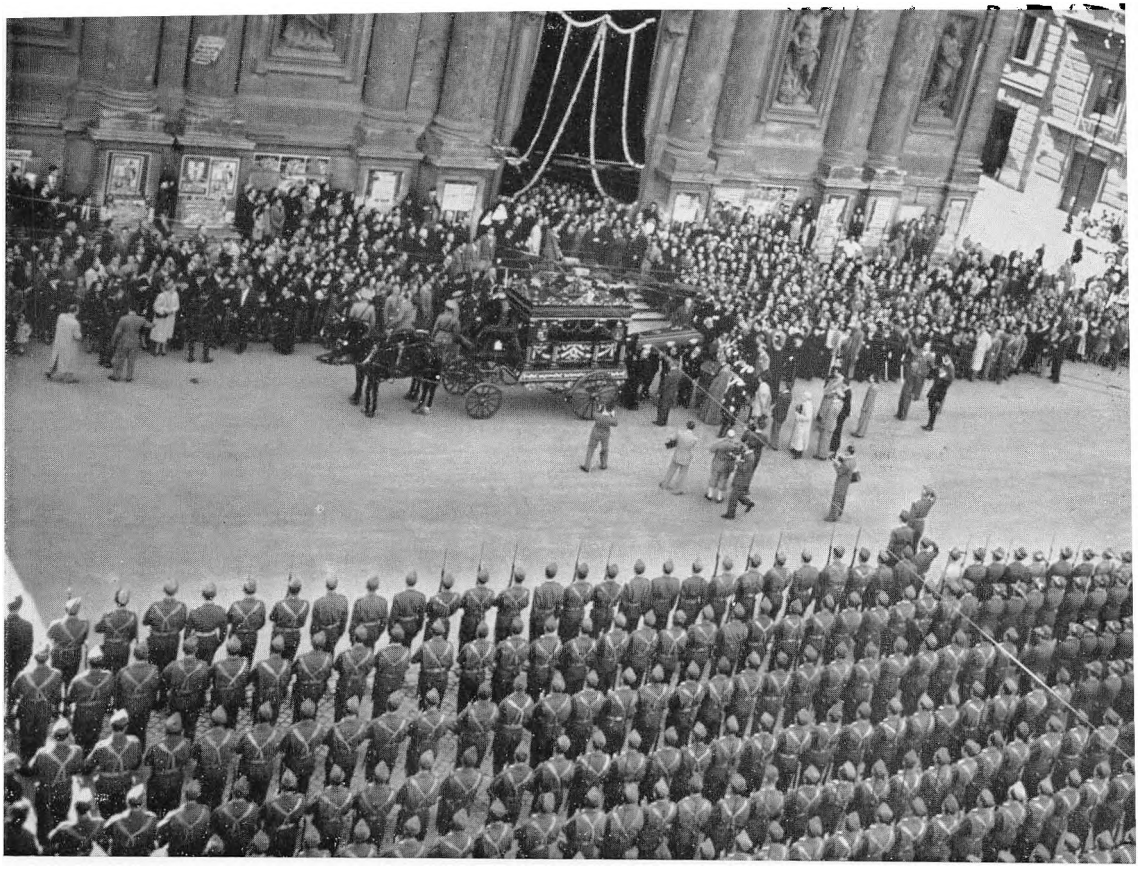

Kardinalbegravelse i Rom er en storslået begivenhed, hvori kirke- og stats-repræsentanter deltager. Et æreskompagni hilser kardinalens kiste

Begravelsesceremoni i Ghanas indre

Buddistisk munke-ligbrænding

Dørfyldning i Sct. Mortens kirke i Randers. Et usædvanligt smukt billedskærerarbejde fra 1700-tallet, hvis motiv er fra beretningen i Lukas Evangeliets 7. kapitel, vers 12 — og da han kom nær til stadsporten, se da bar man en død ud

Freisen, Joseph: Katholiches Ritualbuch der dänischen Diözese Roeskilde im Mittelalter. Herausgegeben mit historischer Einleitung. Paderborn 1898.
Freisen, Joseph: Katholische Ritualbücher Schwedens und Finnlands im Mittelalter mit Einleitung und Erläuterungen. Paderborn 1904.
Freisen, Joseph: Scarense 1498.
Fox, I. C. E.: The Threshold of the Pacific an Account of the social Organisation, Magic and Religion of the people of San Cristoval in the Salomo Islands. London 1878.
Gay, Vitus: Guds Agre i Ligbrændingens Historie i Danmark. Kbh. 1931.
Giovanni di Serpos. Compendio storico di memorie cronologice. Bind III. Venedig 1786. (Armenien).
Glob, P. V.: Studier over den jydske Enkeltgravkultur i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Kbh. 1944.
Goethe: Braut von Korinth.
Grundtvig, N. F. S.: Udvalgte Skrifter. Bind VII. S. 255. Kbh. 1909.
Grundtvig, Svend: Gamle Minder I. Kbh. 1854.
Grønbech, V.: Lykkemand og Nidding. Kbh. 1909.
Grün, Hugo: Das kirchliche Beerdigungswesen Deutschlands i. 16. Jh. Gotha 1930.
Giessen. Theol. Diss. v. 24.—4. 1931.
Aus: Studien u. Kritiken. Jg. 102.
Hafstrøm, S.: Et ødelagt Livs Historie.
Hagberg, Louise: När döden gästar. Stockholm 1937.
Hedenus, Hilde: Psychologische Grundlagen der Bestattungsgebräuche bei den Völkern Sumatras. Berlin 1930.
Hamburg. Phil. Diss. v. 25.—4. 1930.
Aus: Baessler-Archiv. B. 13.
Handwörterbuch des Deutsche Abenglaubens. Leipzig 1927.
Heller, Klaus, Englen med Flammesværdet. C. A. Reitzel. Kbh. 1954.
Helweg, Ludweg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen.
Historisk Tidsskrift. 4. Række, 3. Bind. Kbh. 1872—1873.
Historisk Tidsskrift. 4. Række. IV. Bind. (Rigborg Brockenhuus).
Holberg, L.: Erasmus Montanus 1. Akt. 3. Scene.
Horats, 1. Bog oversat af Alfred Glahn. Kbh. MDCCCXX.
Hovgaard, O. A.: Kornelius Tacitus' Aarbøger eller Rom under Cæsarerne. Kbh. 1885.
Hylten-Cavallius, G. O.: Wärend och Wirdarn. Stockholm 1864.
Huitfeld, Arrild: Danmaickis Riges Krøniche fra Kong Dan den første och indtil Kong Knud den 6. Kbh. 1650.
Hæfberg, Herman: Svenska folksägner. Stockholm 1882.
Illiaden oversat af Christian Willer (M. Cl. Gertz). Kbh. 1909.
Information — dagblad — 21. juni 1951. (Skal der kastes jord eller strøes sand på?)
Ingemann, Bernhard Severin: Erik Menveds Barndom, historisk Roman. (6. Udg.) 1. Del. Kbh. 1863.
Islændernes Lovbog i Fristatens Tid oversat af V. Finsen. Kbh. 1852.
Jacobsen, Lis og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. Kbh.

Jakobsen, Jakob: Dictionary of the Language in Shetland.
Jantzen, A.: Præstens Gerning ved Begravelsen i T. T. Ny Række. 1. Bind. 1899—1900. Kbh. 1928.
Jensen, Thit: Gylden Høst. Grafisk Forlag. Kbh. 1956.
Johnasson, Hilding: Bidrag till den svenska Manualetraditionen i Acta Universitatis Lundensis. XLVII. 1951.
Jonasson, Jonas: Islandsk Folkekultur. Reykjavik 1934.
Kellermann, Volkmar: Bestattungsbrauch und Totenglaube der frühen Ostgermanen. Würzburg 1938.
Berlin. Phil. Diss. v. 14.—12. 1938.
Kierkegaard, Søren: Samlede Værker udgivet af Drachmann m. fl. Kbh. 1920. 2. udgave.
Kirkeordinansen: 2. Sept. 1537 og Odense 14. Juni 1539. — Kirkeritualet 25. Juli 1685.
Krawczyk, Elly: Grabbau und Bestattungsbräuche in der Hallstattkultur.
Berlin. Phil. Diss. v. 23.—6. 1942.
Kristensen, E. Tang: Jydsk Almueliv. 4. Afdeling. 1893.
Do., do. 5. Afdeling.
Do., do. Tillægsbind VI.
Kristensen, E. Tang: Skattegraveren I. Kolding 1884.
Kristensen, E. Tang: Festskrift: Det Schønbergske Forlag. Kbh. 1917.
Kroman, Erik: Danmarks gamle Love. Kbh. 1945.
König, Karl: Die Behandlung der Toten in Frankreich im späten Mittelalter und zu Beginn d. Neuzeit (1350—1550). (Maschinenschriftlich).
Leipzig. Phil. Diss. v. 23.—7. 1921.
Körner, Teo: Totenkult und Lebensglaube bei den Völkern Ost-Indonesiens. Leipzig 1936.
Leipzig. Phil. Diss. v. 31.—1. 1936.
Aus: Studien zur Völkerkunde. B. 10.
la Cour: De knuste Sten. Gyldendal 1957.
Landshuth, L. M.: Vollständiges Gebet- und Andachtsbuch zum Gebrauche bei Kranken, Sterbenden und Leichenbestattungen ... Mit den betreffenden religiösen Vorschriften und üblichen Gebrauchen, von der Zeit des Hinscheidens bis nach zurüchgelegtem Trauerjahr ... Nach der Zusammenstellung des Rabbiners Jacob zu Lissa. Nebst Untersuchungen über Alter, Entstehung und Urheber gedachter Gebet. Berlin 1867.
Larsen, Martin: Den ældre Edda og Eddica minora. Kbh. 1948.
Legey: The Folklore of Morocco. London 1953. S. 236.
Lehmann, Edv.: Overtro og Troldom. Kbh.
Lehmann, Edv.: Illustreret Religionshistorie. Kbh. 1925.
Lindhardt, P. G.: Artikel i Kirkegaardes Anlæg og Drift. Kbh. 1951.
Lund, Troels: Daglig Liv i Norden (Fabricius 1929—31).
Lund, Troels: Dommen over Christoffer Rosenkrands i H. T. UR. Kbh. 1872.
Madsen, Jakob, Vejle: Synodalmonita. Kall. Saml. 4.492.
Manuale Aboense. Trykt 1522.
Manuale Curatorum secundum usum ecclesiæ Roskildensis. Trykt 1513.

Manuael Funérailles. Udgivet 1877.
Manuale Notmark. Haandskrift gl. kgl. Saml. 3435.
Manuale Searense 1498.
Manuale Sleswicensis. Trykår 1512.
Manuale Uppsalense 1487.
Marténe, Edmund: De antiquis Ecclesiae ritibus. Liber III. Antverpiae 1763.
Matic, Tioslav: Totenkult bei den Serben. Bleicherode a. H. 1940.
Leipzig. Phil. Diss. v. 17.—7. 1940.
Meffert, Franz: Das Urchristentum, Apologetische Abhandlung. M. Gladbach. 1920.
Miner: The Primitive City of Timbuctoo. New Jersey 1953.
Mveller, Lvcianvs: Q. Horati Flacci, Carmina. Tertivm Recognovit. Lipsiae MDCCCXCVII.
Mynster: Udkast til en Alterbog 1839.
Møller, J. S.: Fester og Højtider i gamle Dage. P. Haase og Søn. Kbh. 1929.
Mynster: Udkast til en Alterbog og et Begravelsesritual. Kbh. 1839.
Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder. Kiel 1845.
National Assembly of the Church of England. Book Proposed to be annexed to the Prayer Book Measure. London 192-.
Nielsen, Zakarias: Provsten i Højelse, Gyldendal. Kbh. 1915.
Noget om Begravelser og Jordpaakastelse tilligemed et Par Ord om Regensen. Kbh. 1793. (Uden forfatternavn).
Nylund, David F.: Begravelsesritualet och Begravningssteder. Eskilstuna 1917.
Odysseen. XI. Fire og tyvende Sang.
Olrik, Axel: Danmarks gamle Folkeviser. Kbh. 1890.
Orion (Tyge Becker) II. 1851.
Palladius, Peder: Danske Skrifter udgivet af Universitets-Jubilæets danske Samfund. Kbh. 1911.
Palladius, Peder: Een liden oc nyttelig bog. Om lønligt Scriftemaal. Om obenbare Penitetz for obenbare synder. Kbh. 1538.
Paludan-Müller, Frederik: Adam Homo. Gyldendal. Kbh. 1899.
Paludan-Müller, Frederik: Luftskipperen og Atheisten. Kbh. 1853.
Paulus Brev til Filipperne, 3. kap., 21. vers.
Petri, Olaus: En handbok på svenska. 1529.
Petri, Olaus: Huru man skal iorde lijck.
Petri, Olaus: Samlede Skrifter. Uppsala 1915.
Pieper, Paul: Entwicklung des Beerdigungswesens der Stadt Køln.
Tübingen. Jur. Disp. v. 30.—12. 1905.
Pleijel, Hilding: Karolinsk Kyrkofromhet, pietis och herrnhutism. 1680—1772 i Svenska Kyrkas historia. Bind V. 1935.
Ranke, Kurt, Dr.: Indogermanische Totenverehrung. B. I. Der 30. Tag im Totenkult der Indogermanen.
Kiel 1938. Kiel. Phil. Habilitations-Schrift v. 16.—11. 1938.
Richter, Gregor og Albert Schönfelder: Sacramentarium Fuldenze. Fulda 1912.
Rituale monasticum secundum consuetudinem. 1931.

„Ritualsagen" D. Kanc. 1. Dp. Bilag til Skrv. ang. Trykn. af Udk. til et Kirkerit. m. v. Brev Nr. 299 af 21. Januar 1840.
Rosén, Helge: Om Dødsrike och Dødsbruk i førnnordisk Religion. Lund 1918.
Rothe, Edv.: Svenskt Gudstjänstliv. Eskiltuna 1917.
Ruland, Ludwig von: Die Geschichte der kirchlichen Leichenfeer. Regensburg 1901.
Salme- og Bønnebog. Sankt Ansgars Forlag 1951.
Saxo Sauerbruch, Ferdinand: En Kirurgs Liv. Jespersen og Pio. Kbh. MCMLII.
Schiern, F.: Engelstoftiana i H. T. 5. Række. II. Bind. Kbh. 1880—1881.
Schmidt, Aug. F.: Stenkast i Danmark. I Danske Studier 1928.
Schmidt, P. Wilhelm, S. V. D.: Die Religionen der Urvölker Asiens und Australiens. Münster W. 1931.
Secher, Knud: Ligbrændingens Historie i Danmark. Kbh. 1931.
Secher, V. A.: Forordninger og Recesser I. Bind. (Kallundborg Reces).
Severinsen, P.: Bidrag til kirkelig Jordfærds Historie i T. T. 4. Række, Bind IX. Kbh. 1928.
Socialdemokraten — dagblad, København, 27. december 1895: En borgerlig Begravelse paa Amager.
Socialdemokraten — dagblad, København, 11. januar 1896: Stridende Præster.
Spangenberg, August Gottlieb: Leben des Niccolaus Ludwig Grafen v. Zinzendorf.
Starcke, Viggo: Giertrud Birgitte Bodenhoffs Mysterium. Kbh. 1954.
Studi di Rito Bizantino, Libro II. Parte VI. Rituale Benedizionale Bisantino. Roma 1930.
Søderblom, Nathan: Religionen och Sraten. Stockholm 1918.
Synodalmonitum fra Odense 1561. Findes i Kallsk. Saml. 4° 492, jfr. T. T. 4. Række. Bind IX. Side 38.
Swarsensky, Manfred: Die Begräbnis- u. Trauerliturgie der Samaritaner nach 2 Handschriften d. preussischen Staatsbibliothek Berlin. Berlin 1930. Würzburg. Phil. Diss. v. 24.—2. 1930.
Tacitus, Kornelius: Agrikola. Germanien. Udg. af Selskabet for historisk Kildeforskrifters Oversættelse. Oversat af H. H. Lefolii. Kbh. 1901—1902.
The Anglican Boock of Common Praye.
The book of the common prayer and administracion and the sacramentes, and other rites and ceremonies of the Churche: after the use of the churche of England: Londoni in officina. Anno Do. 1549.
The boke of common prayer and administracion of the sacramentes and other rites and ceremonies in the churche of England. Londoni Anno 1552.
The book of common prayer, and administration of Sacraments. London Anno Dom. 1660.
The Book of Common Prayer and Administration of the Sacraments and other Rites and Cermonies of the Church According to the use of the Church of England.
Together with the Psalter or Psalmes of David. Pointed as thy are to be sung or said in Churches and the Forme or manner of making, ordeining & Con (secrating of Bischops, Preists & Deacones). Londoni 1661.
Thyrsting Herred, ved Horsens. Kirkehistoriske Samlinger I. B. 1857—1859.
Trébnik, russisk bønnebog.

Ungnad, Arthur: Das Gilgamesch-Epos. Göttingen 1911.
University College of Addis Abeba, Ethnological Society. Bulletin 5. 1956.
Unwerth, Wolf: Untersuchungen über Totenkult u. Odinverehrung bei Nordgermanen und Lappen.
Marburg. Phil. Diss. v. 1911.
Urtel: Beiträge zur portugiesischen Volkskunde. Hamburg 1928.
Varberg, R.: Striden mellem Ørsted og Mynster eller Videnskab og den officielle Theologi. Kbh. 1851 under mærket H-t.
Veit, Ludwig Andreas: Volksfrommes Brauchtum und Kirche in Deutschen Mittelalter. Freiburg im Breisgau 1936.
Vejle Amts Folkeblad 1. juni 1956.
Vermordsen, Frants: Handbog om den rette evangeliske Messe. Malmø 1539.
Wells, H. G.: Den usynlige Mand. Thanning & Appels Forlag. Kbh. 1953.
Westermarck: Ritual and Belief in Morocco. London 1926.
Wetterberg, Gunna: Handbok in Kyrkolagfarenhet. Lund 1944.
Wiechert, Ernst: Missa sine Nomine. Verlag Kurt Desch. München 1951.
Wilson: Pontifical of Magdalen College.
Winther, Niels: Færøernes Oldtidshistorie. Kbh. 1875.
Wolff, A. A.: Agenda. Kbh. 1833.
Wylick, C. von: Bestattungsbrauch und jenseitsglaube auf Celebes. S. Gravenhage 1941.
Yon, Shway: The Burma, his Life and Notions. London 1882.
Zöller, Richard: Die kirchliche Beerdigung nach dem codex juris canonici. Bottrop i. O. 1932.
Würzburg. Rechts- u. staatswiss. Diss. v. 22.—6. 1932.

Af Jord er du kommet -

Jordpåkastelsen indenfor europæisk kultur

Dr. phil Christian B. Schjørrings bog om »Jordpåkastelsen« har krav på stor interesse. Der er i bogen samlet en fylde af materiale til belysning af jordpåkastelsens oprindelse og historie gennem tiderne i forskellige folk og trossamfund.

En så omfattende og alsidig behandling af denne gamle begravelsesskik, som har betydet og stadig betyder så meget for mennesker, har ikke før været givet. Og den, der er interesseret i at trænge ind bag overfladen af de overleverede skikke, vil her finde lys over adskilligt, som før var dunkelt.

Størst vægt er der lagt på jordpåkastelsens historie i vort eget folk efter reformationen. Men vi føres dog også i bogens sidste del hinsides vor egen verdensdel og vor egen religion, idet dr. Schjørring påviser, hvordan jordpåkastelsesskikken også findes f. eks. i Buddhismen og blandt afrikanske negre.

Præster, lærere, menighedsrådsmedlemmer og andre, som i deres gerning gang på gang er stødt på det gådefulde i jordpåkastelsens gamle skik, men iøvrigt enhver, som er interesseret i fortiden og dens kultur, vil have interesse af at lære resultaterne af dr. Schjørrings undersøgelser at kende.